

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ΠΛΑΤΩΝ ΚΑΙ ΔΙΩΝ*

1

Ἦταν ὁ πιὸ ἀγαπητὸς μαθητὴς καὶ φίλος τοῦ Πλάτωνος. Ἦταν ἐκεῖνος, ποὺ ἔκαμε τὸν Πλάτωνα νὰ πιστέψει, ὅτι θ' ἀνέβαινε ἐπιτέλους στὴν πολιτική ἐξουσία τὸ τῶν φιλοσοφούντων ὀρθῶς γε καὶ ἀληθῶς γένος. Ἦταν ὁ μόνος, ποὺ ἔκαμε τὸν Πλάτωνα νὰ γράψει, ὅταν πληροφορήθηκε τὸ φοβερὸ γεγονὸς τοῦ βίαιου θανάτου του, ἓνα ἐπιτύμβιο ἐπίγραμμα, ἓνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα, ποὺ ἔχουν ἐμπνεύσει ἡ θλίψη καὶ ὁ θαυμασμός. Καὶ ἔκαμε τὸν Πλάτωνα νὰ γίνεи ὁ πρῶτος Ἑλλήν, ποὺ αἰσθάνθηκε τὴν ἀκατανίκητη ἀνάγκη νὰ περιγράψει μιὰ μεγάλη καὶ ὀδυνηρὴ ἐμπειρία τῆς ζωῆς του.

2

Ὁ Πλάτων, ὅταν γνώρισε τὸν Δίωνα, ἦταν σαράντα ἐτῶν. Ὁ Δίων μόλις θὰ εἶχε περάσει τὰ εἴκοσι χρόνια τῆς ζωῆς του. Ποιὰ πρόθεση ἢ ποιὰ ἀνάγκη ὁδήγησε τὰ βήματα τοῦ Πλάτωνος στὶς Συρακοῦσες, κι ἔκαμε τὸ βλέμμα του νὰ ἀντικρῦσει γιὰ πρώτη φορὰ τὸν Δίωνα καὶ νὰ προσηλωθεῖ στὸ πρόσωπό του; Ὁ ἴδιος δὲ μᾶς τὸ λέει. Ἀλλὰ ἐκυκλοφόρησε, ἀργότερα, ὁ ψίθυρος ὅτι τὸ πρῶτο του ταξίδι στὴ Δύση εἶχε κίνητρο τὴν ἐπιθυμία του νὰ δεῖ ἀπὸ κοντὰ τοὺς Πυθαγορείους — προπάντων τὸν Ἀρχύτα στὸν Τάραντα — νὰ ἀνασυγκροτοῦν τὴν παλαιὰ τους δύναμη, ποὺ ἦταν καὶ δύναμη πολιτική καὶ ποὺ εἶχε ἀπὸ καιρὸ σβῆσει. Μήπως εἶναι ἀλήθεια, ὅτι εἶχε κάμει ὁ Πλάτων καὶ ἄλλα — στὰ προηγούμενα χρόνια — ταξίδια, καὶ ὅτι εἶχε ἐπισκεφθεῖ τὴν Αἴγυπτο καὶ δυτικώτερα μέρη τῆς Ἀφρικῆς; Δὲν ἔχω τὴν ἐντύπωση, ὅτι ἦταν ταξιδιώτης τοῦ τύπου τοῦ Ἐκαταίου ἢ τοῦ Ἡροδότου. Δὲ νομίζω, ὅτι τὸν ἐκυρίευσε ἡ περιέργεια νὰ γνωρίσει ἄγνωστους τόπους καὶ τὰ ἥθη τῶν βαρβάρων. Ἀλλὰ μπορεῖ νὰ πῆγε στὴν Κυρήνη τῆς Ἀφρικῆς γιὰ νὰ βρεῖ Ἑλληνες καλύτερους ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Καὶ δὲ θὰ τοὺς βρῆκε. Δὲν

* Τὸ δοκίμιο τοῦτο ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα. Εἶναι —συμπληρωμένο τώρα ἀπὸ τὸν συγγραφέα σὲ πολλὰ σημεία— τὸ τρίτο ἀπὸ τὰ πέντε κεφάλαια τοῦ βιβλίου του *Five Men - Five Centuries. Essays on Solon, Sophocles, Dion, Cydias and Diaios*, ποὺ ἐκδόθηκε στὸ 1971 (London, Weidenfeld and Nicolson).

τοὺς βρῆκε οὔτε στὶς Συρακοῦσες, ὅπου — ὅπως διηγεῖται ὁ ἴδιος — δὲν τοῦ ἄρεσε διόλου ὁ λεγόμενος.... εὐδαίμων βίος τῶν συμπολιτῶν τοῦ Δίωνα, ποὺ ἔκανε τὸν καθένα — παραδομένο ἀδιάκοπα σὲ εὐωχίες καὶ πότους καὶ μηδέποτε κοιμώμενον μόνον νύκτωρ — νᾶναι ἀνίκανος νὰ γίνεи φρόνιμος ἄνθρωπος, κι ἀκόμα λιγώτερο νὰ γίνεи σώφρων. Ἀλλὰ στὶς Συρακοῦσες βρῆκε ὁ Πλάτων τὸν Δίωνα, ποὺ μόλις ἔβγαινε ἀπὸ τὸ καθεστῶς τῆς ἐφηβείας. Καὶ βρῆκε στὸ πρόσωπό του τὴ μεγάλη ἐξαίρεση. Ὅταν εἶδε ὁ Δίων τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν γνώρισε, ἀποφάσισε νὰ ξεχωρίσει ἀπὸ τοὺς ἄλλους «Ἰταλιῶτες» καὶ «Σικελιῶτες» καὶ ν' ἀγαπήσει τὴν ἀρετὴ πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὴν ἡδονή. Ὁ Πλάτων λέει γιὰ τὸν Δίωνα ὅ,τι δὲν εἶπε γιὰ κανέναν ἄλλον: *μάλ' εὐμαθὴς ὢν πρὸς τε τᾶλλα καὶ πρὸς τοὺς τότε ὑπ' ἐμοῦ λόγους λεγομένους, οὕτως ὀξέως ὑπήκουσεν καὶ σφόδρα, ὥς οὐδεὶς πώποτε ὢν ἐγὼ προσέτυχον νέων.*

Αὐτὰ καὶ πολλὰ ἄλλα τᾶγραψε σὲ μιὰ ἐπιστολὴ — τὴν μεγάλην ἢ μακράν, ὅπως ὀνομάσθηκε ἀργότερα (τὴν *Ἐβδόμην*, ὅπως τὴ λέμε σήμερα) — πού, μετὰ τὸ τραγικὸ τέλος τῆς ζωῆς τοῦ Δίωνα αἰσθάνθηκε τὴν ὑποχρέωση, ἑβδομηντατεσσάρων πιά ἐτῶν, ν' ἀπευθύνει στοὺς οἰκείους καὶ τοὺς ἐταίρους τοῦ Δίωνα. Εἶναι ἡ πρώτη φορά, ποὺ ἓνας Ἕλληνα ὄχι μόνο ἀποφάσισε νὰ περιγράψει μιὰ μεγάλη ἐμπειρία τῆς ζωῆς του, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐμπόδισε τὸν ἑαυτό του νὰ κάμει τὰ πρῶτα βήματα στὴν περιοχὴ ἐκείνη τοῦ λόγου, ποὺ ὀνομάζουμε ἐκμυστήρευση ἢ ἐξομολόγηση.

3

Τί εἶδε ὁ Πλάτων στὸ πρόσωπο τοῦ Δίωνα, ὅταν τὸν ἀντίκρυσε γιὰ πρώτη φορά, τὸ λέει ὁ ἴδιος. Τί εἶδε ὁ Δίων στὸ δικό του πρόσωπο, τὸ συνάγουμε, ἐπίσης, ἀπὸ τὰ λόγια του. Ἀφοῦ λέει ὅτι, ἀντικρύζοντάς τον, αἰσθάνθηκε ὁ Δίων τὴν ἀνάγκη ν' ἀγαπήσει τὴν ἀρετὴ πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὴν ἡδονή, καὶ ὅτι ὑπήκουσε, δηλαδὴ μπῆκε στὸ νόημα τῶν λόγων του, ὅσο κανένας ἄλλος νέος, αὐτὸ σημαίνει ὅτι στὸ πρόσωπο τοῦ Πλάτωνος εἶδε ὁ Δίων ἓνα μεγάλο δάσκαλο, ποὺ ἤξερε νᾶναι καὶ μέγας φίλος. Ὁ Ἰωάννης Θεοδωρακόπουλος γράφει: *Ὅσα λέγει ὁ Ἀλκιβιάδης εἰς τὸ «Συμπόσιον» εἶναι ὅσα θὰ ἔλεγεν ὁ Πλάτων περὶ Σωκράτους, καὶ ὅσα λέγει ὁ Φαῖδρος εἰς τὸν διάλογον «Φαῖδρος» εἶναι ὅσα θὰ ἔλεγεν ὁ Δίων περὶ Πλάτωνος.*

Ἀλλὰ τί εἰδικώτερα ἀντίκρυσε ὁ Δίων στὸ πρόσωπο τοῦ Πλάτωνος; Μπροστά του παρουσιάσθηκε ἓνας θαυμάσιος ἄνθρωπος. Μπορεῖ νὰ μὴν ἦταν ὠραῖος, ὅπως ὁ ἀδελφὸς τῆς μητέρας του, ὁ περίφημος Χαρμίδης. Πρέπει ὅμως τὸ πρόσωπό του, χωρὶς νᾶταν ὠραῖο, σὰν τὸ πρόσωπο τοῦ Χαρμίδη ἢ τοῦ Ἀλκιβιάδη, νᾶταν κάτι πολὺ παραπάνω ἀπὸ ὠραῖο. Στὴν ἡλικία τῶν σαράντα ἐτῶν πρέπει ὁ Πλάτων νὰ εἶχε ἓνα πρόσωπο πού, ὅποια

καὶ νᾶταν ἢ φυσικὴ κατασκευὴ του, θὰ εἶχε ἀποκτήσει τὴν τελειότητα ἐκείνη στὴν ἔκφραση, ποὺ μόνον ἢ ψυχὴ μπορεῖ νὰ χαρίσει στὰ μάτια, στὸ μέτωπο, στὰ χεῖλη. Καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ Πλάτωνος πρέπει νᾶταν, τότε, στὴν πιὸ μεγάλη τῆς ὥρα. Ἦταν ἡ ὥρα ποὺ εἶχε τέλεια διαμορφωθεῖ, ἀλλὰ δὲν εἶχε ἀκόμα διαμορφώσει στὸ γραπτὸ λόγο τὰ μεγάλα καὶ τέλεια ποὺ ζοῦσαν μέσα της. Ὁ Πλάτων εἶχε γράψει ἤδη κάμποσα ἔργα. Εἶχε γράψει, ὡς μέγας ἀκροατῆς, τὴν *Ἀπολογία* τοῦ Σωκράτους, καθὼς καὶ διαλόγους ποὺ ἐμφανίζουν ἀκόμα τὸν Σωκράτη νὰ ψηλαφεῖ περισσότερο τὴν περιφέρεια παρὰ τὸ κέντρο τοῦ πνεύματος τῶν συνομιλητῶν του. Λένε ὅτι εἶχε γράψει ἤδη καὶ τὸν *Πρωταγόρα*. Δὲν εἶμαι τόσο βεβαιός, ὅσο ἄλλοι. Εἶχε γράψει τὸν *Κρίτωνα*, ὅχι ὅμως ἀκόμα τὸν *Φαῖδωνα*. Στὸν *Γοργία* εἶχε ἐπιτρέψει στὴ δικαιολογημένη ὀργή του νὰ ἐκδηλωθεῖ, μὲ τρόπο μᾶλλον ἄδικο, ἐναντίον ὅλων τῶν μεγάλων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῶν περασμένων τριῶν ἀθηναϊκῶν γενεῶν, ἐξαιρώντας τιμητικὰ ἀπὸ τοὺς στόχους τῆς ὀργῆς του μόνο τὸν Ἀριστείδη. Τὸ *Συμπόσιο* καὶ ὁ *Φαῖδρος*, τὰ δύο αὐτὰ ἔργα, ὅπου ὁ Πλάτων, μὲ ὁδηγὸ τὸν Ἑρωτα, προχωρεῖ πρὸς τὴν οὐράνια σφαῖρα τῶν μεγάλων ἀληθειῶν ὡς μέγας φιλόσοφος καὶ ὡς μέγας ποιητής, ζοῦσαν χωρὶς ἄλλο μέσα του, τὴν ὥρα ποὺ τὸν ἀντίκρυσε ὁ Δίων γιὰ πρώτη φορά, ἀλλὰ δὲν εἶχαν ἀκόμα ἀποκρυσταλλωθεῖ σὲ λόγῳ γραπτό. Καὶ τὸ μέγα ἔργο του *Πολιτεία* θᾶταν ἤδη ὀλοζώντανο μέσ' στὸ πνεῦμα του, ἀλλὰ οὔτε κι αὐτὸ — ἐκτός, ἴσως, ἀπὸ τὸ εἰσαγωγικὸ βιβλίο — δὲν εἶχε ἀκόμα βρεῖ τὴ γραπτὴ του ἔκφραση. Ἔργα μάλιστα, ὅπως ὁ *Παρμενίδης* καὶ ὁ *Θεαίτητος*, θὰ ἦταν — τὴν ὥρα ἐκείνη — μέσ' στὴν ψυχὴ τοῦ Πλάτωνος ὠραῖα σχέδια πολὺ ἀπώτερων πνευματικῶν ταξιδιῶν.

Σὲ κάποιο βαθμὸ — μικρόν, ἐλάχιστο, ἀλλὰ ἀρκετό, γιὰ ν' ἀφήνει τὰ ἴχνη του στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου — ἀδειάζει ἢ ψυχὴ, ὅταν μεταφέρει καὶ δένει στὸ γράμμα τοῦ ἀνέκκλητα ἐξωτερικευμένου λόγου τὶς ἐμπειρίες της καὶ τὰ ὁράματά της. Τὴν ὥρα, ποὺ ἀντίκρυσε ὁ Δίων γιὰ πρώτη φορά τὸν Πλάτωνα, τὰ μεγάλα καὶ τέλεια, ποὺ ζοῦσαν μέσ' στὴν ψυχὴ του, δὲν τὰ εἶχε ἀκόμα μεταφέρει — ἢ μόλις εἶχε ἀρχίσει νὰ τὰ μεταφέρει — στὸ γραπτὸ λόγο. Προετοιμαζόταν ἀκριβῶς νὰ τὰ πεῖ, νὰ τὰ γράψει. Καὶ δὲ θὰ γνώριζε, ἴσως, ἀκόμα κάτι, ποὺ ἔμαθε καὶ ὁμολόγησε πολὺ ἀργότερα: ὅτι κάποια ἀπὸ τὰ πολὺ μεγάλα πράγματα, ποὺ ζοῦν μέσ' στὴν ψυχὴ, δὲ θὰ μποροῦσε ποτέ — οὔτε ὁ ἴδιος, οὔτε ἄλλος κανένας — νὰ τὰ κάμει «ρητὰ» σ' ἓνα «σύγγραμμα». Τὴν ὥρα, ποὺ ὁ Δίων γνώρισε τὸν Πλάτωνα, θᾶταν γεμάτος ἀπὸ τὴν προσδοκίαν νὰ πεῖ γιὰ πρώτη φορά ὅσα δὲν εἶχε ἀκόμα πεῖ καὶ γράψει. Καὶ ἡ προσδοκία αὐτὴ θὰ ἔλαμπε στὸ πρόσωπό του καὶ θὰ τὸ εἶχε κάμει νὰ μοιάζει ὠραιότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο πρόσωπο στὸν κόσμον.

Καὶ θὰ ἔλαμπε τὸ πρόσωπο τοῦ Πλάτωνος, τὴν ὥρα ἐκείνη, πολὺ περισσότερο ἀπ' ὅ,τι εἶχε λάμψει ὡς τότε, καὶ γιὰ ἓνα ἄλλο λόγο. Γιὰ τὸ λόγο

ὅτι εἶχε τὴν τύχη ν' ἀντικρύσει τὸν Δίωνα, πού, ὅσο κανένας ἄλλος νέος, ἦταν ταγμένος νὰ τὸν καταλάβει.

4

Ἄλλα στὸ πρόσωπο τοῦ Πλάτωνος θὰ εἶδε ὁ Δίων καὶ κάποια ἵχνη, πού εἶχε ἀφήσει ἐπάνω του μιὰ μεγάλη θλίψη. Χρειάζεται καὶ ἡ σκιά της, γιὰ νὰ μπορεῖ τὸ φῶς ἑνὸς προσώπου νὰ γίνεται ἀκόμα καθαρώτερο. Δώδεκα χρόνια πρὶν γνωρίσει ὁ Δίων τὸν Πλάτωνα, εἶχε πιεῖ τὸ κώνειο ὁ Σωκράτης. Ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους ἦταν τὸ μέγα γεγονὸς στὴ ζωὴ τοῦ Πλάτωνος. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἦταν ἓνα βαθὺ ὄριο, πού χώρισε τὴ ζωὴ του στὰ δύο. Ἄλλα σχέδια εἶχε καταρτίσει γιὰ τὸ μέλλον του πρὶν ἀπὸ τὰ εἰκοσιοχτὼ του χρόνια, καὶ ἄλλο δρόμο διάλεξε μετὰ τὸ μέγα ἐκεῖνο γεγονὸς. Στὴ «μεγάλη» ἐπιστολή, πού ἔγραψε ὕστερα κι ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Δίωνα, μιλάει ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων γιὰ τὴ βαθειὰ μεταβολὴ πού σημειώθηκε μέσα του μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Σωκράτους. Καὶ πρέπει ὅλ' αὐτὰ νὰ τὰ διηγήθηκε στὸν Δίωνα μὲ ἀκόμα πιὸ ζωντανὸ τρόπο, στίς μακρὲς καὶ θαυμάσιες ὥρες τῶν πρώτων ιδιαίτερων συναντήσεων, πού εἶχε μαζί του.

5

Ὁ Πλάτων γεννήθηκε ἓνα περίπου ἔτος μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Περικλέους, ὅταν ὁ μέγας Πελοποννησιακὸς πόλεμος ἔμπαινε στὴν τέταρτη θερινὴ του περίοδο. Πατέρας του ἦταν ὁ Ἀρίστων καὶ μητέρα του ἡ Περικτιόνη. Ἡ μητέρα του ἦταν πολὺ ὡραία, ὅπως καὶ ὁ ἀδελφός της Χαρμίδης. Νεανίσκο παρουσίασε τὸν Χαρμίδη ὁ ἐξάδελφός του Κριτίας — τέσσαρα χρόνια πρὶν γεννηθεῖ ὁ Πλάτων — στὸν Σωκράτη πού, τριανταοχτὼ τότε χρονῶν, εἶχε μόλις ἐπιστρέψει ἀπὸ τὴ Χαλκιδική, ὅπου εἶχε πολεμήσει γενναϊότατα, μαζί μὲ τὸν νεαρὸ Ἀλκιβιάδη, μπροστὰ στὴν Ποτίδαια. Νέος ἦταν ἀκόμα τότε, ἀλλὰ κάπως πρεσβύτερος ἀπὸ τὸν Χαρμίδη, καὶ ὁ Κριτίας, ὁ μελλοντικὸς φοβερὸς τύραννος. Αὐτοὶ οἱ δύο — ὁ ἀδελφός καὶ ὁ ἐξάδελφος τῆς μητέρας του — ἦταν γιὰ τὸν Πλάτωνα, στὰ παιδικὰ καὶ τὰ νεανικά του χρόνια, τὰ πρόσωπα πού θαύμαζε. Ἀπώτερος πρόγονός τους — πρόγονος καὶ τοῦ Πλάτωνος, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς μητέρας του — ἦταν ὁ Δρωπίδης, ἐπώνυμος ἄρχων τῶν Ἀθηνῶν διακόσια δεκαῆξι χρόνια πρὶν γεννηθεῖ ὁ Πλάτων. Ὁ ὁμώνυμος γιός του ἦταν, ὅπως ἔγραψε ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων στὸν *Τίμαιο*, φίλος καὶ συγγενὴς τοῦ Σόλωνος.

Ὁ Ἀρίστων πέθανε, ὅταν ὁ Πλάτων ἦταν παιδί. Καὶ ἡ ὡραία Περικτιόνη ξαναπαντρεύτηκε. Πῆρε δεύτερο σύζυγο τὸν θεῖο της Πυριλάμπη, πού ἦταν ἀφοσιωμένος φίλος καὶ ὑποστηρικτὴς τοῦ Περικλέους καὶ πού,

ὅπως ἔβαλε ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων τὸν Σωκράτη νὰ πεῖ στὸν ντροπαλὸ νεανίσκο Χαρμίδη, δὲν τὸν ξεπερνοῦσε κανένας σὲ ὁμορφιὰ καὶ μεγαλεῖο, ὅταν τὸν ἔστελνε ἡ Ἀθήνα πρεσβευτὴ στὸν βασιλέα τῶν Περσῶν. Ἔτσι, ὁ Πλάτων ἀνατράφηκε μέσα σὲ ἀτμόσφαιρα μεγάλων θρύλων καὶ μακρῶν παραδόσεων ποὺ τὶς κρατοῦσαν, μάλιστα, ζωντανὲς σπουδαῖα πρόσωπα τοῦ ἄμεσου οἰκογενειακοῦ του περιβάλλοντος. Καὶ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ βέβαιο ὅτι, κάποια μέρα, θὰ εἶχε φέρει ὁ Χαρμίδης ἢ ὁ Κριτίας τὸν Σωκράτη στὸ σπίτι τοῦ Πλάτωνος, ὅταν τὰ παιδικὰ του μάτια δὲν ἦταν ἀκόμα ἱκανὰ νὰ ἀντιληφθοῦν, τί ὁμορφιὰ κρυβόταν πίσω ἀπὸ τὴν ἄσχημη μορφὴ του.

Κάτι παραπάνω ἀπὸ δώδεκα χρονῶν θάταν ὁ Πλάτων, ὅταν ξεκίνησε ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ ἢ τεράστια ἀρμάδα — ἑκατὸν τριάντα τέσσερες τριήρεις καὶ ἀναρίθμητα βοηθητικὰ καράβια — γιὰ τὴ μεγάλη πολεμικὴ ἐπιχείρηση ποὺ εἶχε κύριο στόχο τὶς Συρακοῦσες. Τὸ ξεκίνημα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ πολεμικοῦ στόλου, μὲ τριάντα χιλιάδες ἄνδρες, πρέπει νάταν ἡ πρώτη θαυμάσια ἐμπειρία τῶν ματιῶν τοῦ Πλάτωνος. Κι ἀνάμεσα στοὺς τρεῖς Ἀθηναίους, ποὺ ἦταν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐκστρατείας, θὰ ξεχώρισαν τὰ μάτια του ἐκεῖνον, ποὺ δὲν εἶχε ἀκόμα κλείσει τὰ τριανταπέντε του χρόνια καὶ πού, λίγο καιρὸ πρίν, εἶχε φθάσει ἀπρόσκλητος — ἀλλὰ εὐπρόσδεκτος — στὸ περίφημο συμπόσιο ποὺ εἶχε ὀργανώσει σπίτι του ὁ Ἀγάθων, ὅταν ἐνίκησε γιὰ πρώτη φορὰ στὸν ἀγῶνα τῆς τραγωδίας. Θὰ εἶχε ἀκούσει πολλὰ ὁ Πλάτων γιὰ τὸ συμπόσιο αὐτό. Καὶ θὰ εἶχε, χωρὶς ἄλλο, γνωρίσει ἀπὸ κοντὰ ἐκεῖνον, ποὺ εἶχε φθάσει ἀπρόσκλητος, μεθυσμένος καὶ στεφανωμένος μὲ στέφανον «ἰών», ὅπως ἡ ἴδια ἢ Ἀθήνα, καὶ ποὺ ἔκαμε τὸν Σωκράτη νὰ χαρεῖ ἰδιαίτερα, ὅταν τὸν ἀντίκρυσε. Ὁ ἀπρόσκλητος αὐτὸς «συμπότης» — ὁ Ἀλκιβιάδης — ξεκινοῦσε τώρα, μαζί μὲ τὸν Νικία καὶ τὸν Λάμαχο, γιὰ τὴ μεγάλη ἐκστρατεία, ποὺ αὐτὸς εἶχε πείσει τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου νὰ τὴν ἀποφασίσει. Καὶ τὴν ἔβλεπε ὁ Ἀλκιβιάδης, ὅπως λέει ὁ Θουκυδίδης, ποὺ δὲν τὴν θεωροῦσε διόλου γνώμης ἀμάρτημα, προορισμένη νὰ ἐπεκτείνει τὴν ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων στὴ Σικελία καὶ στὴν Καρχηδόνα. Ὁ Δίων δὲν εἶχε ἀκόμα γεννηθεῖ. Γεννήθηκε ἑπτὰ χρόνια ἀργότερα. Καὶ ὅταν ὁ Πλάτων θὰ τοῦ ἔλεγε, πόσο μεγάλο ἦταν τὸ ὄνειρο τοῦ Ἀλκιβιάδη καὶ τί θὰ μποροῦσε νὰ σημάνει γιὰ ὅλους τοὺς Ἕλληνες ἡ δημιουργία μιᾶς αὐτοκρατορίας, ποὺ θὰ ἔφθανε ἀπὸ τὸ Βυζάντιο ὡς τὴ Σικελία καὶ τὶς ἀντικρυνές της ἀφρικανικὲς ἀκτές, ἔχω τὴ γνώμη, ὅτι ἡ δωρικὴ ἀντίδρασή του θὰ εἶχε καμφθεῖ καὶ δὲ θάξερε μέσα του, τί θάταν προτιμότερο: νὰ εἶχε νικήσει ἢ πόλη του ἢ νὰ εἶχε νικήσει ἢ Ἀθήνα.

Νίκησε ἡ πόλη του, μὲ τὴν ἀποφασιστικὴ βοήθεια τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Κορίνθου. Καὶ ἡ νίκη της ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς φοβερώτερες καὶ πιὸ ἄσχημες στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Θὰ νικοῦσε, ὅμως, ἂν δὲν ἀνακαλοῦσε τὸν Ἀλκιβιάδη ἢ δική του πόλη; Μόλις ξεκίνησε γιὰ τὴ Σικελία, μαζί μὲ

πολλούς νεαρούς Ἀθηναίους πὺ πίστευαν σ' αὐτόν, ἔμεινε ἐλεύθερο τὸ πεδίο, γιὰ νὰ δράσει στὴν πόλη του ὁ φθόνος τῶν μυαλωμένων. Καὶ τὸν ἀνακάλεσαν — μὲ πρόφαση μιὰ κατηγορία, πὺ ὁ ἴδιος εἶχε ἐπίμονα ζητήσει νὰ τὴν ἀποκρούσει προτοῦ φύγει — *βουλόμενοι*, ὅπως λέει ὁ Θουκυδίδης, *αὐτὸν εἰς κρίσιν ἀγαγόντες ἀποκτεῖναι*. Ὁ Ἀλκιβιάδης προτίμησε νὰ καιαφύγει στὴ Σπάρτη. Ἐγινε «φυγὰς». Ὁ Σωκράτης, πὺ τόσο τὸν ἀγαποῦσε καὶ πὺ τοῦ εἶχε βάλει, ἄλλοτε, τὴν ιδέα — ἀλλὰ μὲ τὴν προϋπόθεση, ὅτι θ' ἀκολουθοῦσε τὶς δικές του συμβουλές — νὰ γίνεῖ ὁ «μέγιστος» ὄχι μόνο μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν βαρβάρων, θὰ εἶπε στὸν Πλάτωνα, ὅταν ὀχτὼ χρόνια ἀργότερα τὸν εἶχε τραβήξει κοντά του, ὅτι ὁ Ἀλκιβιάδης θ' ἄπρεπε νὰ γυρίσει στὴν Ἀθήνα καὶ νὰ δικασθεῖ. Δὲν ξέρουμε, τί θὰ εἶπε ὁ Πλάτων στὸν Δίωνα σχετικὰ μὲ τὸ κρίσιμο αὐτὸ θέμα. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχε μιὰ πρωτότυπη — ἀντισωκρατική — ἀντίληψη γιὰ τὴ σχέση τοῦ πολίτη πρὸς τὴν πόλη του. Ἐλεγε, ὅπως διηγεῖται ὁ Θουκυδίδης, ὅτι ἀληθινὰ *φιλόπολις* δὲν εἶναι ὅποιος, *ἀδίκως ἀπολέσας* τὴν πόλη του, μένει ἀδρανής, ἀλλὰ ὅποιος ἐπιχειρεῖ νὰ τὴν ἀνακτήσει. Ἄν, ὅμως, γύριζε πίσω, πρᾶγμα, πὺ θ' ἄκανε στὴ θέση του ὁ Σωκράτης, δὲ θὰ τὴν ἀνακτοῦσε, τάχα, μὲ τὴν αἰώνια δόξα τοῦ ἄδικου θανάτου του; Ὁ Ἀλκιβιάδης προτίμησε νὰ τὴν ἀνακτήσει ἀλλιῶς. Εἶχε πάψει, ὅπως παραιτηρεῖ ὁ Kurt Hildebrandt, νᾶναι «Σωκρατικός».

Ἀλλὰ καὶ ὁ Πλάτων, ὅταν τέσσερα χρόνια ἀργότερα ἀνάκτησε ὁ Ἀλκιβιάδης τὶς καρδιές τῶν συμπολιτῶν του, δὲν ἦταν ἀκόμα «Σωκρατικός». Μετὰ τὴ φοβερὴ καταστροφή στὴ Σικελία καὶ ὕστερ' ἀπὸ τὶς ἐσωτερικὲς ταραχές στὴν Ἀθήνα καὶ τὴ δραματικὴ περιπέτεια, πὺ σήμανε ἡ ἀνατροπὴ τῆς δημοκρατίας, ἀλλὰ καὶ ἡ γρήγορη ἀνατροπὴ τοῦ ὀλιγαρχικοῦ καθεστῶτος τῶν τετρακοσίων, τὸ ψήφισμα τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Ἀλκιβιάδη τὸ εἰσηγήθηκε — τὸ εἶχε μάλιστα ὁ ἴδιος συντάξει, ὅπως λέει σὲ στίχους μιᾶς ἐλεγείας του — ὁ Κριτίας. Θαυμάζοντας ὁ Πλάτων τὸν ἐξάδελφο τῆς μητέρας του, πὺ τὸν ἔβλεπε ἀκόμα μπροστά του, δεκαεφτὰ ἐτῶν τότε, σὰν τὸν ἥρωά του, δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ ἐνθουσιάσθηκε γιὰ τὴν ἀποκατάσταση ἐκείνου, πὺ ἦταν, ἕως χθές, προδότης. Καὶ ὅταν, τέσσερα περίπου χρόνια ἀργότερα, κατέβηκαν ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι στὸν Πειραιᾶ, γιὰ νὰ ὑποδεχθοῦν τὸν Ἀλκιβιάδη, πὺ εἶχε χαρίσει στὴν πόλη του μεγάλες ναυτικὲς νίκες, ὁ εἰκοσαετὴς Πλάτων, πιθανώτατα καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης, θὰ εἶχαν προσθέσει τὴ ζητωκραυγὴ τους στὴν πιὸ μεγάλη ἀποθέωση, πὺ ἐπιφυλάχθηκε ποτὲ σὲ Ἀθηναῖο πολίτη. Καὶ μπορεῖ νὰ εἶχαν κατεβεῖ στὸν Πειραιᾶ οἱ δύο τους μαζί, γιὰτὶ γύρω στὶς μέρες ἀκριβῶς αὐτὲς εἶχε ἀποφασίσει ὁ Πλάτων, ρίχνοντας στὴ φωτιὰ τὶς τραγωδίες πὺ εἶχε γράψει, νὰ συντροφεύει τὸν Σωκράτη.

Δυὸ χρόνια καὶ τρεῖς ἢ τέσσερες μῆνες ἀργότερα, πρὸς τὸ τέλος τοῦ

καλοκαιριοῦ, σημειώθηκε στὸν Ἑλλήσποντο — μέσα σὲ λίγες ὥρες — ἡ καταστροφή τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου. Νύχτα ἔφθασε ἡ εἶδηση τῆς συμφορᾶς στὴν Ἀθήνα· καὶ οἰμωγὴ ἐκ τοῦ Πειραιῶς διὰ τῶν μακρῶν τειχῶν εἰς ἄστυ διῆκεν, λέει ὁ Ξενοφῶν· τὴ νύχτα ἐκείνη οὐδεὶς ἐκοιμήθη, οὔτε ὁ Σωκράτης, οὔτε ὁ Πλάτων. Τὴν ἀνοιξη τοῦ ἐπόμενου ἔτους — ὁ Πλάτων ἦταν τώρα εἴκοσι τριῶν ἐτῶν — ἡ Ἀθήνα εἶχε ὑποκύψει στοὺς ὄρους τῆς Σπάρτης καὶ ὁ μέγας Πελοποννησιακὸς πόλεμος, ποὺ εἶχε ἀρχίσει στὶς μέρες τοῦ Περικλέους, ἔφθασε στὸ τέρμα του. Τότε εἶδε ὁ Πλάτων τοὺς στενοὺς συγγενεῖς του — τὸν Κριτία καὶ τὸν Χαρμίδη — νὰ καταλύουν τὴ δημοκρατία καὶ νὰ ἐγκαθιδρύουν τὸ ὀλιγαρχικὸ καθεστῶς τῶν Τριάκοντα. Ἀπόφασή του ἦταν, μόλις θὰ γινόταν κύριος τοῦ ἑαυτοῦ του, νὰ ἐπιδοθεῖ κι ὁ ἴδιος ἄμεσα στὴν πολιτική. Καί, χωρὶς ἄλλο, ὁ Σωκράτης θὰ τὸν εἶχε ἐνισχύσει στὴν ἀπόφαση αὐτή. Ἄν δὲν τὸν ἐνίσχυε, δὲ μπορῶ νὰ φαντασθῶ ὅτι θὰ εἶχε ἐμμένει στὴ σκέψη νὰ πολιτευθεῖ (ἐπὶ τὰ κοινὰ τῆς πόλεως ἵεναι). Ἡ ἐγκαθίδρυση τοῦ καθεστώτος τῶν Τριάκοντα δὲν τὸν ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὴ σκέψη τῆς πολιτικῆς. Τὸν παρότρυναν, μάλιστα, ὁ Κριτίας καὶ ὁ Χαρμίδης νὰ ἀναμιχθεῖ ἀκριβῶς τώρα στὰ κοινὰ. Καί, ὅπως λέει ὁ Πλάτων στὴ «μεγάλῃ» ἐπιστολή του, ἡ κατάργηση τῆς δημοκρατίας δὲν προκάλεσε μέσα του καμμιὰ ἀντίδραση, καὶ παρασύρθηκε μάλιστα γιὰ μιὰ στιγμή ἀπὸ τὴν ἰδέα, ὅτι θὰ ταίριαζε μὲ τὴ φύση του ν' ἀσχοληθεῖ τώρα μὲ τὴν πολιτική. Φαντάσθηκε, ὅτι οἱ Τριάκοντα — σ' αὐτοὺς πρωτοστατοῦσε ὁ Κριτίας, ἐνῶ ὁ Χαρμίδης εἶχε ἀναλάβει μεγάλες εὐθύνες στὸν Πειραιᾶ — θὰ κυβερνοῦσαν μὲ δικαιοσύνη. Ἀλλὰ — μολονότι, ὅπως λέει ὁ ἴδιος, ἦταν τόσο νέος, ποὺ δὲν εἶναι διόλου θαυμαστόν, ὅτι πίστεψε πῶς θὰ ταίριαζε μὲ τὴ φύση του νὰ πολιτευθεῖ τώρα — περίμενε, ὥστόσο, νὰ ἰδεῖ πῶς θὰ πηγαιναν τὰ πράγματα. Ὁ θαυμασμὸς του πρὸς τὸν Κριτία καὶ τὸν Χαρμίδη δὲν ἦταν πιά ἀνεπιφύλακτος. Εἶχε μπεῖ στὴ μέση ὁ Σωκράτης, ποὺ ἀγαποῦσε, βέβαια, κι αὐτὸς τοὺς δυὸ συγγενεῖς τοῦ Πλάτωνος ὡς παλαιοὺς δικούς του φίλους, ἀλλὰ ποὺ εἶχε, χωρὶς ἄλλο, διακρίνει ὅτι, ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ (εἰκοσιπέντε χρόνια πρὶν) εἶχε συζητήσει μαζί τους τὸ θέμα τῆς σωφροσύνης, εἶχαν ἀπομακρυνθεῖ πολὺ ἀπὸ τὸ νόημα τοῦ διαλόγου ἐκείνου. Καὶ γρήγορα εἶδε κι ὁ ἴδιος ὁ νεαρὸς Πλάτων ὅτι, μπροστὰ στὸ τυραννικὸ καθεστῶς ποὺ ἐγκαθίδρυσαν οἱ συγγενεῖς του, ἡ δημοκρατία — ἡ «λοιδορουμένη» ἕως χθὲς ἀπὸ πολλοὺς — εἶχε ἀποδειχθεῖ «χρυσός». Ἡ αὐθαιρεσία καὶ ἡ βία — μὲ πρωταγωνιστὴ τὸν Κριτία — ξεπέρασαν τὰ ὅρια κάθε προηγούμενου τυραννικοῦ καθεστώτος. Κανένας δὲν ἦταν στὴν Ἀθήνα βέβαιος, ἂν θὰ ξυπνοῦσε τὴν ἄλλη μέρα ζωντανὸς καὶ ἂν τὰ ἀγαθὰ του θὰ εἶχαν μείνει ἄθικτα. Καί, ὅπως συμβαίνει συχνὰ μὲ τὰ τυραννικὰ καθεστῶτα, δὲν ἦταν ἀνεκτὴ οὔτε ἡ οὐδέτερη στάση. Ἐπρεπε ὅλοι νὰ γίνουν, θέλοντας καὶ μὴ, συνένοχοι στὶς βίαιες πράξεις τῶν τυράννων. Κι ἔφθασε ὁ Κριτίας ὡς τὸ ἀπίστευτο

σημείο να διατάξει τὸν παλαιὸ σεβαστὸ φίλο του Σωκράτη νὰ πάει, μὲ τέσσερες ἄλλους, στὴ Σαλαμίνα γιὰ νὰ συλλάβει τὸν ἔντιμο πολίτη Λέοντα, ποὺ ἡ θανάτωσή του εἶχε ἀποφασισθεῖ. Ὁ Σωκράτης, ὅμως, ἀντιτάχθηκε στοὺς τυράννους. Ἀρνήθηκε — γράφει ὁ Πλάτων στὴ «μεγάλῃ» ἐπιστολῇ του — *ἀνοσίων αὐτοῖς ἔργων γενέσθαι κοινωνὸς καὶ ἀδιαφόρησε* γιὰ τὶς συνέπειες. Καὶ τὴν ἄρνησή του θὰ τὴν πλήρωνε, ἴσως, μὲ τὴ ζωὴ του, ἂν — ὅπως εἶπε ἀργότερα στὴν *Ἀπολογία* του — δὲν ἔπεφτε γρήγορα τὸ καθεστὼς τῆς βίας.

Στὰ μάτια τοῦ Πλάτωνος ἐξιλεώθηκαν, ἴσως, κάπως ὁ Κριτίας καὶ ὁ Χαρμίδης, ὅταν — ὑπερασπίζοντας τὴ χειρότερη τυραννίδα τῇ στιγμῇ ποὺ ἔπεφτε — ἔδειξαν τουλάχιστον γενναιότητα στὶς τελευταῖες τοὺς ὥρες καὶ ἔπесαν μαχόμενοι. Τοὺς νίκησε ὁ Θρασύβουλος πού, ὅμως, αὐτὸς — ὁ δημοκρατικὸς — ἦταν ὄχι μόνο γενναῖος, ἀλλὰ καὶ γενναιοφρῶν. Τῇ Δημοκρατίᾳ, ποὺ ἀποκαταστάθηκε, τὴν ἐκόσμησε μ' ἓνα μέτρο γενναιοφροσύνης, μὲ γενικὴ ἀμνηστία. Ἀλλὰ ὁ ἀδελφὸς καὶ ὁ ἐξάδελφος τῆς μητέρας τοῦ Πλάτωνος εἶχαν πέσει. Τὶς ὥρες ἐκεῖνες θάταν πολὺ βαρεῖα ἡ ἀτμόσφαιρα — καὶ δύσκολη ἡ ἀναπνοὴ ὅλων — στὸ σπίτι τῆς Περικτιόνης, ποὺ εἶχε ἀπὸ καιρὸ χηρέψει γιὰ δεύτερη φορά. Ὁ Πλάτων ἦταν ὁ τριτότοκος γιὸς τῆς. Εἶχε ἄλλους δυὸ γιουὺς καὶ μιὰ κόρη ἀπὸ τὸν πρῶτο τῆς σύζυγο, κι ἓναν ἄλλο γιὸ ἀπὸ τὸν δεύτερο. Ὅλα τὰ τέκνα — καὶ κάμποσοι φίλοι, χωρὶς ἄλλο κι ὁ Σωκράτης — θὰ εἶχαν συγκεντρωθεῖ γύρω ἀπὸ τὴ σπουδαία αὐτὴ μητέρα ποὺ ζοῦσε ἀκόμα, ὅταν γνώρισε ὁ Δίων τὸν Πλάτωνα (κι ἔζησε, μάλιστα, πολλὰ χρόνια καὶ ὕστερ' ἀπὸ τὸ πρῶτο ταξίδι του στὴ Σικελία). Μέσ' στὸ σπίτι τοῦ πένθους, τὰ αἰσθήματα ὅλων — ἐκτὸς τῆς ἴδιας τῆς Περικτιόνης, ποὺ στὴν καρδιά της θὰ ἐδέσποζε ἡ θλίψη γιὰ τὸ θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ της, τοῦ ωραίου Χαρμίδη ποὺ εἶναι ζήτημα, ἂν εἶχε περάσει τὰ σαρανταπέντε χρόνια τῆς ζωῆς του — πρέπει νάταν πολὺ θολά, ἴσως καὶ μικτά. Ἄν δὲν ἐπικρατοῦσε ὁ Θρασύβουλος, μπορεῖ νὰ εἶχαν θανατωθεῖ ἄδικα πολλοὶ ἄλλοι ἔντιμοι πολῖτες, κι ἀνάμεσά τους ὁ Σωκράτης ποὺ ὁ Πλάτων τὸν θεωροῦσε *φίλον ἄνδρα καὶ δικαιοτάτον τῶν τότε*. Ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων λέει στὴ «μεγάλῃ» ἐπιστολῇ του ὅτι, μετὰ τὴν πτῶση τῶν τυράννων — ἄρα, τὸν θάνατο τῶν δυὸ συγγενῶν του ποὺ τόσο ἐθαύμαζε ἄλλοτε — ξαναγεννήθηκε μέσα του *ἡ περὶ τὸ πράττειν τὰ κοινὰ καὶ πολιτικὰ ἐπιθυμία*. Ἀλλὰ ξαναγεννήθηκε λιγώτερο ἔντονη. *Καίτοι πολλῇ γε ἐχρήσαντο ἐπιεικείᾳ* ὁ Θρασύβουλος καὶ οἱ δημοκρατικοί, δὲν ἦταν εὐκολο γιὰ τὸν Πλάτωνα, μέσ' στὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ πένθους ποὺ εἶχε προκαλέσει στὸ σπίτι του ἡ ἐπικράτησή τους, νὰ συνταχθεῖ μαζί τους καὶ νὰ μπεῖ στὴν πολιτικὴ τὴν ὥρα ἐκείνη.

Ἀλλὰ ἡ ὥρα ἐκείνη ἦταν ἡ τελευταία ποὺ μποροῦσε νὰ καλέσει τὸν Πλάτωνα στὴν πολιτικὴ δράση. Τέσσερα χρόνια ἀργότερα, ὅταν ὁ ἴδιος

ἦταν εἰκοσιοχτὼ χρονῶν καὶ ὁ φίλος του ὁ Σωκράτης ἐβδομήντα, σημειώθηκε τὸ μέγα ἐκεῖνο γεγονός, πὺ τὸν ἔκαμε νὰ ἐγκαταλείψει ὀριστικὰ τὴν πρόθεσή του νὰ πολιτευθεῖ στὴν Ἀθήνα καὶ γέννησε μέσα του τὴν ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη νὰ στραφεῖ ἄλλοῦ.

6

Ὁ Σωκράτης κατηγορήθηκε γιὰ ἀσέβεια, ὅπως εἶχαν κατηγορηθεῖ ἄλλοτε οἱ φίλοι τοῦ Περικλέους, ὁ Ἀναξαγόρας, ὁ Φειδίας, ἡ Ἀσπασία καὶ — κάμποσα χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ μεγάλου Ἀθηναίου πολιτικοῦ — ὁ Πρωταγόρας. Ἡ συγκεκριμένη κατηγορία ἦταν ὅτι δὲν πίστευε στοὺς θεοὺς πὺ ἡ πόλη του σεβόταν, καὶ ὅτι στὴ θέση τους ἔβαλε «καινὰ δαιμόνια». Ἀλλὰ ὁ Σωκράτης κατηγορήθηκε, ἐπίσης, ὅτι εἶχε ἀδικήσει τὴν πόλη, διαφθείροντας τοὺς νέους. Τὸ νόημα τῆς δεύτερης κατηγορίας ἦταν, ὅτι εἶχε διαφθείρει, ὅσο ἦταν ἀκόμα νέοι, τὸν Ἀλκιβιάδη, τὸν Κριτία καὶ τὸν Χαρμίδη, καὶ εἶχε κάμει τὸν πρῶτο νὰ ξεπεράσει κάθε μέτρο καὶ νὰ μὴ σεβασθεῖ τίποτε τὸ ἱερό, καὶ τοὺς ἄλλους δυὸ νὰ καταλύσουν τὴ δημοκρατία καὶ νὰ γίνουν—ἰδιαίτερα ὁ Κριτίας— οἱ βιαιότεροι τύραννοι.

Ὁ Ἄνυτος, πὺ ἔβαλε τὸν Μέλητο νὰ μηνύσει τὸν Σωκράτη, ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς δημοκρατικοὺς ἡγέτες πὺ εἶχαν ἐπιστρέψει στὴν Ἀθήνα μετὰ τὴν κατάλυση τοῦ τυραννικοῦ καθεστώτος τῶν Τριάκοντα. Καὶ ἦταν ἔντιμος καὶ γενναιόφρων ἡγέτης. Εἶχε πρωτοστατήσει, μαζί μὲ τὸν Θρασύβουλο, στὴ χορήγηση τῆς ἀμνηστίας. Ἀλλὰ—ὅπως βγαίνει ἀπὸ τὸν διάλογο τοῦ Πλάτωνος *Μένων*, ὅπου παρεμβαίνει ὁ Ἄνυτος στὴ συζήτηση τοῦ Σωκράτη μὲ τὸν ἄτυχο Μένωνα, τὸν νεαρὸ Θεσσαλὸ πὺ ἀκολούθησε, ὅπως κι ὁ Ξενοφῶν, τὸν Κῦρο στὴν ἐκστρατεία κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀρταξέρξη καὶ θανατώθηκε, ὅταν ἔπεσε αἰχμάλωτος—ἦταν στενὸ μυαλό. Μπορεῖ νὰ πίστεψε, ὅτι ὁ Σωκράτης ἦταν ἐπικίνδυνος πολίτης, ὅτι δὲ σεβόταν τίς παραδόσεις, ὅτι, ἀντὶ ν' ἀφήνει νὰ προκύπτει ἡ ἀρετὴ ἀπὸ τὸ κῦρος τῶν παραδόσεων, τὴ θεωροῦσε διδακτὴ. Ἡ διδακτὴ ἀρετὴ θάταν, γι' αὐτόν, διαστροφή. Κάποια μεγάλη πλάνη εἶχε ἐπικρατήσει στὴ σκέψη τοῦ Ἄνυτου. Ἀλλὰ πῶς γεννήθηκε ἡ πλάνη; Τὰ αἷτια τῆς πλάνης αὐτῆς δὲ θὰ ἐξακριβωθοῦν ποτέ. Τὸ κατηγορητήριο πὺ ἐξαπέλυσε ὁ σοφιστὴς Πολυκράτης κατὰ τοῦ Σωκράτους, ἔξη ἢ ἑπτὰ χρόνια μετὰ τὴν καταδίκη καὶ τὸ θάνατό του, εἰν' ἓνα φυλλάδιο πὺ, ἂν τὸ ἀνασυγκροτήσουμε (ἔχει χαθεῖ) μὲ βάση τίς «Ἀπολογίες» τοῦ Σωκράτους, πὺ — ἀπαντώντας προπάντων σ' αὐτὸ—ἔγραψαν ὁ Ξενοφῶν καὶ (ἑφτακόσια περίπου χρόνια ἀργότερα) ὁ Λιβάνιος, δὲ μπορεῖ νὰ εἶχε στόχο τὸν πραγματικὸ Σωκράτη. Δὲ δικάσθηκε ὁ ἄνθρωπος πὺ κατηγορεῖ ὁ Πολυκράτης. Ἀλλὰ ποὺς δικάσθηκε;

Ὁ Σωκράτης ἦταν, ἴσως, ὁ τελειότερος πολίτης, πὺ γέννησε ἡ Ἀθήνα.

Ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ ἐνηλικιώθηκε ὡς τὴν ὥρα τοῦ θανάτου του, δὲ ζήτησε τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ἐκπληρώνει τὰ καθήκοντα τοῦ πολίτη. Δὲ ζήτησε ποτὲ ἀξιώματα. Ἡ ἐσωτερικὴ φωνή του—τὸ δαιμόνιο—ἐναντιώθηκε πάντοτε στὴ σκέψη νὰ ἀναμιχθεῖ στὴν ἐνεργὸ πολιτικὴ (τὰ πολιτικὰ πράττειν). Κι ὅμως, οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἔστειλαν — ἴσως, περισσότερες ἀπὸ μιὰ φορὰ — στὴ βουλὴ τῶν πεντακοσίων. Αὐτὸ ἦταν καθήκον του νὰ τὸ δεχθεῖ. Τὸν ἔστειλαν μάλιστα στὴ βουλὴ καὶ ἑπτὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴ δίκη καὶ τὸ θάνατό του. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι οἱ συμπολίτες του δὲν τὸν θεωροῦσαν διόλου πρόσωπο ἀνυπόληπτο καὶ ἐπικίνδυνο.

Μὲ τοὺς τρόπους του καὶ τὴν ἐμφάνισή του ἦταν φυσικὸ νὰ δώσει στὸν Ἀριστοφάνη τὴν ἀφορμὴ νὰ τὸν πάρει ἀπὸ τὴν ἀγορὰ καὶ τὰ γυμνάσια καὶ νὰ τὸν ἀνεβάσει στὸ θέατρο. Δὲν ἀποκλείεται νὰ μὴν εἶχε ἀκόμα κατορθώσει ὁ ποιητὴς νὰ διακρίνει τὴ διαφορὰ τοῦ νοήματος τῶν λόγων τοῦ Σωκράτους ἀπὸ τὶς διδασκαλίες τῶν σοφιστῶν. Ὅταν παίχθηκαν πρώτη φορὰ οἱ *Νεφέλες*, ὁ Ἀριστοφάνης θάταν μόλις εἰκοσιδυὸ ἢ εἰκοσιτριῶν χρονῶν. Πάντως, ἂν ἦταν ἡ πρόθεση τοῦ νεαροῦ ποιητῆ κακὴ, δὲ θὰ παρουσίαζε ὁ Πλάτων τὸν Σωκράτη νὰ συναναστρέφεται φιλικώτατα τὸν Ἀριστοφάνη στὸ *Συμπόσιο* (δηλαδὴ ἑπτὰ χρόνια μετὰ τὴν παράσταση τῶν *Νεφελῶν*), δὲ θὰ ἔβαζε τὸν Ἀλκιβιάδη, στὸ λόγο ποὺ ἐκφωνεῖ γιὰ νὰ ἐπαινέσει τὸν Σωκράτη, νὰ δανεῖζεται λέξεις ἀπὸ τὶς *Νεφέλες* (362), οὔτε θὰ ἔγραφε τὸ ἐπίγραμμα ἐκεῖνο ποὺ λέει ὅτι οἱ «Χάριτες», ζητώντας ἓνα στερεὸ «τέμενος», τὸ βρῆκαν στὴν «ψυχὴ» τοῦ Ἀριστοφάνους. Ὁ νεαρὸς ποιητὴς, ἀνεβάζοντας τὸν Σωκράτη στὸ θέατρο, ἔπαιξε ἓνα ὥραῖο παιχνίδι ποὺ κανένας, τότε, δὲν τὸ παρεξήγησε. Καὶ τὸν Σωκράτη, ποὺ θὰ γέλασε κι αὐτός, βλέποντας τὶς *Νεφέλες*, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐθαύμασε τὸ ποιητικὸ ὕφος τῶν πρώτων στροφῶν τοῦ Χοροῦ, τὸν ἀνέβασε ὁ Ἀριστοφάνης στὸ θέατρο, παίρνοντάς τον ὄχι μόνο ἀπὸ τὴν ἀγορὰ καὶ τὰ ἀποδυτήρια τῶν παλαιστρῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ πεδία τῶν μαχῶν, ὅπου εἶχε διακριθεῖ.

Σπάνια ξεχώρισε ἓνας ἁπλὸς ὀπλίτης, ὅσο ξεχώρισε ὁ Σωκράτης μπροστὰ στὴν Ποτίδαια ἢ στὴ μάχη τοῦ Δηλίου. Ἡ τελευταία αὐτὴ μάχη ἦταν ἀκόμα πρόσφατη, ὅταν παίχθηκαν οἱ *Νεφέλες*. Καὶ λίγο ἀργότερα, ἔλαβε μέρος ὁ Σωκράτης, σαρανταεπτὰ χρονῶν, στὴ σκληρὴ μάχη ποὺ δόθηκε μπροστὰ στὴν Ἀμφίπολη τῆς Θράκης. Ὁ πολίτης Σωκράτης δὲν ἀπομακρύνθηκε, στὴ ζωὴ του, ἀπὸ τὴν Ἀθήνα παρὰ μόνον ὡς ὀπλίτης, ὅπως διαβάζουμε στὸν *Κρίτωνα* τοῦ Πλάτωνος. Ἡ πληροφορία, ποὺ δίνει ὁ ποιητὴς Ἴων ὁ Χῖος, ὅτι εἶχε ταξιδέψει νέος στὴ Σάμο, πρέπει νὰ συνδυασθεῖ μὲ τὴν ἐκστρατεία ποὺ ὀργάνωσε ὁ Περικλῆς, ἔχοντας μεταξὺ τῶν συστρατηγῶν του τὸν Σοφοκλῆ. Εἰκοσιεννιά, λοιπόν, χρονῶν ἔφυγε πρώτη φορὰ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ὁ Σωκράτης ὡς στρατευμένος πολίτης. Καὶ ὁ πολίτης αὐτός, ὅταν—στὰ ἐξηντατρία του χρόνια—εἶχε ἐκλεγεῖ μέλος τῆς βουλῆς

τῶν πεντακοσίων καὶ ἔτυχε νὰ ἀσκεῖ καθήκοντα «πρυτάνεως» στὶς ὥρες ποὺ δικάζονταν οἱ στρατηγοὶ τῆς ναυμαχίας τῶν Ἀργινουσῶν, ἀναδείχθηκε, ἀψηφώντας τὶς ἀπειλὲς τοῦ ὄχλου, ὁ ἄκαμπτος φύλακας τῶν νόμων τῆς δημοκρατίας. Τρία χρόνια ἀργότερα, ὅταν τοὺς νόμους αὐτοὺς εἶχαν ἀντικαταστήσει ἡ αὐθαιρεσία καὶ ἡ βία τῶν τυράννων, ἀδιαφόρησε καὶ πάλι γιὰ τὸν κίνδυνο καὶ ἀρνήθηκε ὑπακοή σ' αὐτούς, ὅπως εἶχε ἀρνηθεῖ καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ὄχλου νὰ καταπατεῖ τοὺς νόμους. Τέτοιοι πολῖτες δὲν ἔχει ἀναδείξει ὡς τὰ σήμερα καμμιά ἄλλη πόλη ἢ χώρα. Ποιό, λοιπόν, ἀδίκημα εἶχε διαπράξει ἐκεῖνος, ποὺ δικάσθηκε καὶ καταδικάσθηκε σὲ θάνατο;

Δὲν ξέρουμε τί θὰ εἶπε ὁ Πλάτων στὸν Δίωνα γύρω ἀπὸ τὸ ἀσύλληπτο αὐτὸ πρᾶγμα πέρα ἀπ' ὅσα ὑπάρχουν γραμμένα στὴν Ἀπολογία τοῦ Σωκράτους, ὅπως τὴν ἄκουσε ὁ ἴδιος. Γιὰ μένα—ἔτσι, ὅπως σκέπτομαι σήμερα τὸ πρᾶγμα—δικάσθηκε ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἦταν πολῖτης πολὺ πιὸ καλὸς ἀπ' ὅ,τι μπορούσε νᾶναι ἀνεκτὸ ἀπὸ ἄλλους ποὺ δὲν ἦταν σὰν κι αὐτόν. Καὶ καταδικάσθηκε ἐκεῖνος, ποὺ τὸ λαϊκὸ δικαστήριό τῶν συμπολιτῶν τοῦ προσδοκοῦσε καὶ ἐπιθυμοῦσε νὰ τὸν δεῖ νὰ κατεβεῖ λιγάκι στὸ δικό του ἐπίπεδο, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ τὸν ἀθωώσει. Ἀλλὰ τὸν εἶδε, ἀντίθετα, νὰ ἐπιμένει ν' ἀνεβάσει αὐτὸς τοὺς συμπολίτες τοῦ στὸ ὕψος του, πρᾶγμα ποὺ οἱ περισσότεροι δὲν ἦταν ἱκανοὶ νὰ καταλάβουν καὶ νὰ δεχθοῦν. Εἶναι, πάντως, σημαντικό ὅτι διακόσιοι εἴκοσι τὸ κατάλαβαν, τὸν ἐκήρυξαν ἀθῶο, καὶ ὅτι ἀπὸ τὰ πεντακόσια καὶ ἓνα μέλη τοῦ δικαστηρίου τῆς Ἡλιαίας μόνο διακόσιοι ὀγδόντα καὶ ἓνας Ἀθηναῖοι τὸν εἶπαν ἔνοχο. Λίγων ψήφων ἢ μετάπτωση, ὅπως παρατήρησε ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης στὴ δευτερολογία του, θὰ εἶχε ἀρκέσει γιὰ νὰ ἀθωωθεί. Ὅταν, ὅμως, ἐγινε ἡ δεύτερη ψηφοφορία, γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς ποινῆς, δεκαεννιά συμπολίτες του, ποὺ εἶχαν ἀποφανθεῖ ὅτι ἦταν ἀθῶος, ἔφθασαν στὸ ἀντίθετο ἄκρο. Ἔτσι, τριακόσιοι τὸν καταδίκασαν στὴν ποινὴ τοῦ θανάτου. Ὁ ἴδιος εἶχε ἀποκλείσει, στὴ δευτερολογία του, κάθε ἄλλη ποινή. Κι ἔτσι, ἔπρεπε—θὰ σκέφθηκαν—νὰ σεβασθοῦν τὴν ἐπιθυμία του. Ὁ Σωκράτης προτιμοῦσε νὰ πεθάνει παρὰ νὰ καταδικασθεῖ στὴν ποινὴ τῆς «φυγῆς» ἀπὸ τὴν πόλη. Προτιμοῦσε νὰ πεθάνει παρὰ νὰ ὑποχρεωθεῖ νὰ σιγήσει καὶ τῷ θεῷ (τῶν Δελφῶν) ἀπειθεῖν ποὺ τὸν πρόσταζε νὰ λέει ἐλεύθερα ὅ,τι πίστευε σωστό. Αὐτὸ δὲ σημαίνει διόλου, ὅτι ἤθελε καλὰ καὶ σώνει νὰ πεθάνει. Πρότεινε, μάλιστα, στὸ λαϊκὸ δικαστήριό νὰ αποφασίσουν νὰ τὸν σιτίζει ἡ πόλη δωρεὰν στὸ Πρυτανεῖο. Ἀλλὰ τὴν «ποινὴ» αὐτὴ δὲν τὴν πρόβλεπε ὁ νόμος. Καὶ εἶχε ἤδη κηρυχθεῖ ἔνοχος, ὅταν ἔκαμε τὴν πρόταση αὐτή. Γιατί, λοιπόν, εἶπε ὅτι θᾶπρεπε νὰ αποφασίσουν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ τὸν σιτίζουν στὸ Πρυτανεῖο; Τὸ εἶπε—γράφει ὁ Κωνσταντῖνος Τσάτσος—γιατὶ ἔπρεπε νὰ πεῖ τὴν ἀλήθεια· ὄχι γιατί ἤθελε νὰ πεθάνει. Δὲν τὸν ὠθοῦσε καμμιά ἐπιθυμία νὰ γίνεῖ ἥρωας.

Ὁ Σωκράτης ἤθελε νᾶναι—δὲν μποροῦσε παρὰ νᾶναι—ἐκεῖνος ποὺ ἦταν. Καὶ ἦταν, εἴτε τῷθελε εἴτε ὄχι, τὸ τέλειο ὑπόδειγμα τοῦ πολίτη. Δὲ θυσιάσθηκε ὡς φιλόσοφος. Δὲν ἦταν «μάρτυς τῆς φιλοσοφίας», ὅπως τὸν εἶδαν ὁ Alfred Edward Taylor καὶ ὁ Karl Jaspers. Δὲν εἶναι λάθος νὰ τὸν ὀνομάζουμε σήμερα ἔτσι. Ὁ ἴδιος, ὅμως, ἀπέρριψε, ὡς ἀπαράδεκτο πειρασμό, κάθε φιλοσοφικὴ σκέψη, ποὺ θὰ τὸν ἔκανε νὰ πάψει νᾶναι πολίτης ποὺ ὑπακούει στὴν πόλη του, Αὐτὸ τῷδειξε σαφέστερα μετὰ τὴν καταδίκη του. Ὁ Πλάτων δὲν εἶχε τὴν τύχη ν' ἀκούσει ὁ ἴδιος τὸν Σωκράτη νὰ ἀποκρούει τὰ φιλοσοφικὰ ἐπιχειρήματα, ποὺ θὰ ἐδικαίωναν τὴ δραπετεύσῃ του, ὅπως δὲν ἦταν παρὼν—γιατὶ ἔτυχε νᾶναι ἄρρωστος—καὶ στὴ σπουδαία συζήτηση, ποὺ ἔγινε μέσ' στὸ δεσμοτήριο, καὶ ποὺ συνεχίσθηκε ὡς τὴν ὥρα ποὺ ἤπια τὸ κώνειο. Πληροφορήθηκε, ὅμως, τὰ πάντα ἀπὸ τοὺς φίλους του καὶ χάρισε τὰ δραματικὰ περιστατικὰ τῶν ὥρῶν ἐκείνων στὰ μάτια μας μὲ τοὺς διαλόγους τοῦ *Κρίτων* καὶ *Φαίδων*. Τὸν πρῶτο διάλογο τὸν εἶχε ἤδη γράψει, ὅταν πῆγε πρώτη φορὰ στὴ Σικελία. Καὶ εἶμαι βέβαιος, ὅτι στὰ ὀριστικὰ συμπεράσματα τοῦ Σωκράτους, ὅταν ἔδιωξε ἀπὸ τὸ νοῦ του καθετὶ ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ δικαιολογήσει τὴ δραπετεύσῃ του, δὲ θὰ πρόσθεσε ὁ Πλάτων καμμιά δική του σκέψη ἢ λέξη. Ὁ Σωκράτης, ὅταν ξύπνησε — καὶ ἦταν «ὄρθρος βαθύς» — καὶ ἀντίκρουσε μέσ' στὸ δεσμοτήριο τὸν Κρίτωνα, εἶχε προτιμήσει, ἀντὶ νᾶναι φιλόσοφος, νᾶναι μόνο καὶ μόνον Ἀθηναῖος πολίτης, ὅπως ἀκριβῶς ἦταν καὶ στὰ πεδία τῶν μαχῶν. Μόνον ἀπὸ τὴν αὐθαίρετη βούληση τυράννων θὰ ἐπιχειροῦσε νὰ ξεφύγει, ποτὲ ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς δημοκρατίας, κι ἂν ἀκόμα οἱ ταγμένοι νὰ τοὺς ἐφαρμόσουν εἶχαν κάμει λάθος καὶ εἶχαν διαπράξει ἀδικία. Δὲν ἦταν δυνατόν ὁ πιὸ τέλειος πολίτης τῶν Ἀθηνῶν νὰ διακηρύξει, μὲ τὸ παράδειγμά του, ὅτι μπορεῖ ὁ καθένας νὰ κρίνει μόνος του, ἂν καὶ πότε πρέπει νὰ ὑπακούει στοὺς νόμους καὶ στὴν κρίση ἐνὸς νόμιμα συγκροτημένου δικαστηρίου, ποὺ ἐλειτουργήσῃ μὲ τὴν καθιερωμένη διαδικασία.

Ἄς ἀπομακρυνθῶ τώρα κι ἀπὸ τὸν πολίτη Σωκράτη. Ἄς δῶ τὸν Σωκράτη μόνο καὶ μόνο σὰν ἄνθρωπο, ὅμοιο μὲ τὸν καθένα ἀπὸ μᾶς. «Ἄν τὸ χειρότερο πρᾶγμα σ' αὐτὸν ἔδῳ τὸν κόσμος εἶναι νὰ καθαιρεῖ κάποιος τὴν ψυχὴ του, μπορεῖ νὰ ὑπάρξουν περιστάσεις ποὺ ὁ καθένας μας θὰ πρέπει νὰ διαλέξει ἀνάμεσα στὴν καθάραιση αὐτὴ καὶ στὸ θάνατο». Τὰ λόγια αὐτὰ τὰ εἶπε ὁ André-Jean Festugière, ποὺ ἀγάπησε καὶ κατανόησε βαθιὰ τὴν Ἑλλάδα τοῦ Πλάτωνος. Γιὰ νὰ δείξει στὸν κάθε ἄνθρωπο, τί πρέπει νὰ κάνει, ὅταν βρεθεῖ στὴν ἀνάγκη νὰ διαλέξει ἀνάμεσα στὴν καθάραιση τῆς ψυχῆς του καὶ στὸ θάνατο, ἀρκέσθηκε νὰ πεῖ: «Ἡ Ἑλλάς ... μᾶς ἔδωσε δυὸ θαυμάσια παραδείγματα, τὸ ἓνα στὸ πρόσωπο τοῦ Σωκράτους, καὶ τὸ ἄλλο στὸ πρόσωπο τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους».

7

Μετά τὸ θάνατο τοῦ Σωκράτους ὁ Πλάτων ἀποφάσισε νὰ ἐγκαταλείψει ὀριστικὰ τὴν ἰδέα ν' ἀναμιχθεῖ στὰ πολιτικὰ πράγματα τῶν Ἀθηναίων. Μέσα του κόπηκαν ἀπότομα ἢ χαλαρώθηκαν σὲ μεγάλο βαθμὸ πολλοὶ δεσμοὶ ποὺ τὸν ἔνωναν, ὥς τότε, μὲ τὴν πραγματικότητα, μὲ τὴν ἴδια του τὴν πόλη. Δὲν ἀρνήθηκε, βέβαια, νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν πόλη του ὡς στρατιώτης. Ὅλοι οἱ φίλοι τοῦ Σωκράτους—μαζί τους κι ὁ Πλάτων—ἔφυγαν, ἀμέσως μετὰ τὸ θάνατό του, ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ συγκεντρώθηκαν στὰ Μέγαρα. Ἀλλά, ὅπως παρατηρεῖ πολὺ σωστὰ ὁ Albin Lesky, ἡ ἀναχώρηση αὐτὴ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα δὲν εἶχε τὸ νόημα τῆς «φυγῆς». Ἦταν πολὺ δύσκολο νὰ συνηθίσουν ἀμέσως νὰ ζοῦν καὶ νὰ περιφέρονται στὴν Ἀθήνα χωρὶς τὸν Σωκράτη. Καὶ αἰσθάνθηκαν, ἐπίσης, τὴν ἀνάγκη νᾶναι ὅλοι, γιὰ κάμποσον καιρό, διαρκῶς μαζί — στὸ φιλόξενο σπίτι τοῦ Εὐκλείδη τοῦ Μεγαρέως—καὶ νὰ μὴν κάνουν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ σκέπτονται ἐκεῖνον καὶ ν' ἀνταλλάσσουν τὶς ἀναμνήσεις τους. Ἀλλὰ ὁ Πλάτων γύρισε, μᾶλλον γρήγορα, στὴν Ἀθήνα καὶ ἔλαβε μέρος σὲ δυὸ ἐκστρατεῖες, ὅταν ἡ ἡγεμονία τῆς Σπάρτης στὴν Ἑλλάδα εἶχε κλονισθεῖ. Εἶναι, ὅμως, ἀμφίβολο ἂν τὸν εἶχε συγκινήσει τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ πόλη του, μὲ τὶς πρωτοβουλίες τοῦ Κόνωνος καὶ τὴ σύνεση καὶ γενναιότητα τοῦ Θρασύβουλου, εἶχε κατορθώσει ν' ἀναλάβει μέσα σὲ ἐλάχιστα χρόνια ἀπὸ τὴ μεγάλη συμφορὰ, ποὺ εἶχε σημάνει γι' αὐτὴν τὸ τέλος τοῦ μεγάλου Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τὰ κατορθώματα αὐτὰ τῆς δημοκρατίας τὰ εἶχε ἐπισκιάσει μέσα του τὸ μέγα τῆς ἀμάρτημα, ἡ καταδίκη τοῦ Σωκράτους. Ὑπηρετήσε ὡς στρατιώτης, ἀλλὰ δὲν αἰσθανόταν πιά τὸν ἑαυτό του πολίτη, ποὺ ἔπρεπε νὰ ὑπηρετεῖ τὴν πόλη του μὲ ἐκούσιες ὑπεύθυνες πράξεις. Οὔτε τὴν Ἀθήνα οὔτε ἄλλη καμμιά πόλη δὲν ἔβλεπε ἄξια νὰ προκαλέσει, ὅποια καὶ νᾶταν τὰ πολιτεύματά τους καὶ ὅποιοι καὶ νᾶταν οἱ πολιτικοὶ ἡγέτες τους, τὴν προσοχὴ καὶ τὴ φροντίδα του. Τὸ λέει καθαρὰ στὴ «μεγάλῃ» ἐπιστολὴ του, μιλώντας γιὰ τὴ ριζικὴ ἀλλαγὴ, ποὺ σημειώθηκε τότε μέσα του. Καὶ θὰ ἐξήγησε στὸν Δίωνα, ἀκόμα ζωντανώτερα, τοὺς λόγους ποὺ τὸν εἶχαν κάμει, ὅταν ἔβλεπε τοὺς ἀνθρώπους τοὺς πράττοντας τὰ πολιτικά, ἀλλὰ καὶ τοὺς νόμους καὶ τὰ ἔθνη ποὺ ἐπικρατοῦσαν στὴν Ἀθήνα καὶ ἄλλοι, νὰ καταλήξῃ στὸ συμπέρασμα ὅτι τίποτε τὸ ἀληθινὸ καὶ στερεὸ δὲ μπορεῖ νὰ γίνῃ σὲ ὅποιαδήποτε πόλῃ *ἄνευ παρασκευῆς θαυμαστῆς τινος μετὰ τύχης*. Τὴ θαυμαστὴ παρασκευὴ ἔπρεπε νὰ τὴν ἀναλάβῃ ἡ φιλοσοφία. Κι ὅσο γιὰ τὴν τύχη, αὐτὴ ἔπρεπε νὰ προσφέρει, στὴν κατάλληλη στιγμή, ἕναν ἄνδρα σὰν τὸν Δίωνα.

Όταν τὸν ἀντίκρυσε ὁ Πλάτων γιὰ πρώτη φορά, ἔβλεπε ἤδη ὁ Δίων — ὅπως λέει ὁ φίλος του στὴ «μεγάλη» ἐπιστολή του — τὰ πολιτικὰ πράγματα, ὅπως ἐξακολούθησε, ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, νὰ τὰ βλέπει, δηλαδή πίστευε ἀπὸ τότε *Συρακοσίους ... δεῖν ἐλευθέρους εἶναι, κατὰ νόμους τοὺς ἀρίστους οἰκοῦντας*.

Εἶχε, λοιπόν, πρὶν τοῦ ἀνοίξει τὰ μάτια τοῦ πνεύματος ὁ Πλάτων, τὶς ὀρθὲς ιδέες γιὰ τὴν πολιτεία ; Δὲ λέει ἓνα τέτοιο πράγμα ὁ μέγας φίλος του. Λέει, ὅτι εἶχε τὴν ἀπλή καὶ ἀδιαμόρφωτη ἀκόμα γνώμη — «δόξα» — ὅτι ἔπρεπε οἱ συμπολίτες του νὰ ζοῦν ἐλεύθεροι σ' ἓνα καθεστῶς ἀρίστων νόμων. Ἀλλὰ δὲ μπορεῖ ν' ἄξερε ἀκόμα, εἴκοσι μόλις χρονῶν, ποιοὶ θάταν οἱ ἀριστοὶ νόμοι. Αὐτὸ τὸ διδάχθηκε ἀπὸ τὸν Πλάτωνα. Καὶ ὅταν λέει ὁ Πλάτων, ὅτι ὁ Δίων ἠθελε νᾶναι οἱ Συρακούσιοι «ἐλεύθεροι», δὲν ἐννοοῦσε ὅτι θὰ ἀρκοῦσε ἡ ἐγκαθίδρυση δημοκρατίας, γιὰ νὰ γίνουν ἐλεύθεροι. Ὁ νοῦς του πήγαινε ἤδη ἄλλοῦ. Ἐλευθερία, γιὰ τὸν Πλάτωνα, δὲν ἦταν ἡ «πολιτική» ἐλευθερία, δηλαδή τὸ δικαίωμα τῶν πολιτῶν νὰ ψηφίζουν νόμους, νὰ ἐκλέγουν καὶ νὰ ἐκλέγονται στὰ διάφορα ἀξιώματα τῆς πολιτείας, νὰ συζητοῦν τὰ πάντα καὶ νὰ κρίνουν δημόσια ὅλους. Ἐλευθερία, γιὰ τὸν Πλάτωνα, ἦταν κάτι ἄλλο.

Στὸν Πλάτωνα ἦταν σχεδὸν ἔμφυτη ἡ δυσπιστία πρὸς τὴ δημοκρατία. Ἡ καταγωγή του καὶ τὸ περιβάλλον τοῦ σπιτιοῦ του δὲν εἶχαν ἐπιτρέψει ποτὲ ν' ἀναπτυχθεῖ μέσα του ἡ ἀνεπιφύλακτη πίστη στὴν πολιτικὴ ἐλευθερία, ποὺ εἶχε, ὡστόσο, κάμει τοὺς Ἀθηναίους — ὅπως πίστευε ὁ Ἡρόδοτος ποὺ δὲν ἦταν Ἀθηναῖος — ἱκανοὺς νὰ νικήσουν τοὺς βαρβάρους. Ἦταν ἀριστοκράτης μέσα του ὁ Πλάτων πρὶν γίνει φιλόσοφος, δηλαδή πρὶν τὸ χρῖσμα τοῦ ἀρίστου τοῦ τὸ δώσει τὸ πνεῦμα. Ἀπὸ τὸν Σωκράτη, τὸν ἄνθρωπο τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἀγορᾶς, τὸν χῶριζε — παρὰ τὰ ἀμέτρητα ἄλλα πράγματα ποὺ τὸν ἔνωσαν μαζί του — μιὰ μεγάλη διαφορὰ ποὺ τὴν ἐπισημαίνει ἰδιαίτερα ὁ Hans Herter. Ὁ Πλάτων ἔτρεφε «μιὰ βαθειὰ ἀποστροφή πρὸς τὸ θόρυβο καὶ τὴν κίνηση (Geschäftigkeit) τῶν στενωπῶν καὶ μάλιστα τοῦ λιμανιοῦ, καὶ εἶχε ἀπὸ παιδὶ ἐξοικειωθεί μὲ τὴ σιγὴ τοῦ ὑπαίθρου». Ὁ Σωκράτης, ἀντίθετα, συνδεόταν μὲ τὴν πόλη — μὲ τὸ δῆμο — καὶ ὄχι μὲ τὴ φύση. Όταν, στὸν θαυμάσιο διάλογο *Φαῖδρος*, ἐμφανίζει ὁ Πλάτων τὸν Σωκράτη νὰ κάθεται ἐπιτέλους κάποτε ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη ἢ ἔξω ἀπὸ τὰ γυμνάσια, κάτω ἀπὸ ἓνα πλάτανο στὴν ὄχθη τοῦ Ἰλισσοῦ, τοῦ θέτει ὁ Φαῖδρος, ποὺ γιὰ χάρη του εἶχε κάμει αὐτὴ τὴν ἔξοδο, τὸ ἐρώτημα, γιατί δὲν τοῦ ἀρέσει ἔξω *τείχους ἐξιέναι*. Ὁ Σωκράτης ἀπαντᾷ: *φιλομαθὴς γάρ εἰμι· τὰ μὲν οὖν χωρία καὶ τὰ δένδρα οὐδὲν μ' ἐθέλει διδάσκειν, οἱ δ' ἐν τῷ ἄστει ἄνθρωποι* («ἐπειδὴ εἶμαι φιλομαθής· οἱ ὑπαίθριοι τόποι καὶ τὰ

δένδρα δὲ θέλουν νὰ μοῦ διδάξουν τίποτε, ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι μέσ' στὸ ἄστυ πολλά»)). Ἡ παράδοση τοῦ σπιτιοῦ του ἦταν ἡ χειρωνακτικὴ ἐργασία, κι ἔτσι συνήθισε ὁ Σωκράτης ἀπὸ παιδὶ νὰ ζεῖ καὶ ν' ἀνασαινεῖ ἄνετα στὰ μαγαζιά, στὰ ἐργαστήρια, στὰ σοκάκια. (Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὁδὸ τῶν Παναθηναίων καὶ τὴν ὁδὸ τῶν Τριπόδων, ποὺ τὸ πλάτος τους ἔφθανε στὰ δώδεκα μέτρα, ὅλοι οἱ ἄλλοι δρόμοι μέσ' στὴν Ἀθήνα, ὅπως ὑπολογίζει ὁ Ἰωάννης Τραυλός, εἶχαν πλάτος μόνο τριῶν μέτρων ἢ, ἂν ὀδηγοῦσαν πρὸς τὶς πύλεις, τεσσάρων ἕως πέντε μέτρων). Ὅπως ἀνάσαινε ὁ Σωκράτης ἄνετα καὶ αὐτονόητα μέσ' στὰ σοκάκια καὶ ἀνάμεσα στοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους ποὺ δούλευαν, ἔτσι ἦταν γι' αὐτὸν ἐπίσης αὐτονόητο ὅτι ὅσα πολιτικὰ δικαιώματα εἶχε, ὡς πολίτης, ὁ ἴδιος, ἔπρεπε νὰ τᾶχουν καὶ οἱ ἀπλοὶ αὐτοὶ ἄνθρωποι. Ὁ Πλάτων δὲ μπορεῖ νὰ τὸ θεώρησε αὐτὸ ποτὲ αὐτονόητο, οὔτε πρὶν γίνεи φιλόσοφος, οὔτε ἀφοῦ ἔγινε. Ἔμαθε ἀπὸ τὸν Σωκράτη νὰ τιμᾷ καὶ τὸν ἀπλὸ χειρῶνακτα τεχνίτη, νὰ τὸν τιμᾷ, ἂν ἤξερε καλὰ τὴ δουλειά του, πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὸν σπουδαιοφανῆ πολίτη, ποὺ δὲν ἤξερε καλὰ τὸ δικό του ἔργο. Ἀλλὰ δὲ θέλησε μέσα του ποτὲ νὰ παραδεχθεῖ, ὅτι ὅποιος εἶναι καλὸς σὲ μιὰ τέχνη μπορεῖ νᾶχει τὸ δικαίωμα νὰ κρίνει καὶ τὰ πράγματα τῆς Πολιτείας. Καί, ὅταν προχώρησε ἀπὸ τοὺς «Διαλόγους» ποὺ τοὺς λέμε καθαρὰ «Σωκρατικούς» πρὸς ἐκείνους ποὺ προβάλλουν ἰδιαίτερα τὶς δικές του σκέψεις, ἔβαλε στὰ χεῖλη τοῦ Σωκράτους, ποὺ ἄρχισε ἔτσι νὰ μεταβάλλεται ἀπὸ πρόσωπο πραγματικὸ σὲ προσωπικότητα ἰδανικὴ, ὅσα δὲ θάλεγε ποτὲ ἐκεῖνος.

Ἦδη εἶχε μέσ' στὸ πνεῦμα του, ὅταν τὸν ἀντίκρυσε ὁ Δίων γιὰ πρώτη φορά, συγκροτημένη λίγο ἢ πολὺ τὴ δική του Πολιτεία, ὅπως τὴν ἀποκρυστάλλωσε ἀργότερα στὸ μέγα γραπτὸ κείμενο ποὺ φέρει τὴν ὀνομασία αὐτή. Κι ἂν ἀκόμα — μετὰ τὴν πικρὴ ἀπογοήτευση, ποὺ εἶχε προκαλέσει στὴν ψυχὴ του τὸ πείραμα τῶν στενῶν συγγενῶν του, δηλαδὴ τὸ ὀλιγαρχικὸ καθεστῶς τῶν Τριάκοντα — στράφηκε γιὰ μιὰ στιγμὴ πρὸς τὴν ὀρθόδοξη δημοκρατία καὶ εἶχε σκεφθεῖ νὰ πολιτευθεῖ στὸ πλαίσιο της, ἢ καταδίκη τοῦ Σωκράτους ἔθραυσε μέσα του κάθε δεσμό πρὸς ὅλα τὰ πολιτεύματα ποὺ εἶχαν γνωρίσει, ὡς τότε, οἱ ἐλληνικὲς πόλεις, Ἐφθασε στὸ συμπέρασμα, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς βασικοὶ τύποι τῶν κυβερνήσεων — ἡ ἐξουσία τοῦ ἐνός, τῶν ὀλίγων καὶ τῶν πολλῶν — καταντοῦν, ὅταν δὲν ἔχει γίνεи ἡ ἀναγκαία φιλοσοφικὴ προπαρασκευὴ καὶ δὲ βοηθήσει καὶ ἡ τύχη, τυραννίδες, ὀλιγαρχίες καὶ δημοκρατίες (στὴν κακὴ ἔννοια τοῦ ὅρου). Ἡ ἀλήθεια αὐτή, ὅπως λέει στὴ «μεγάλῃ» ἐπιστολή του, ἐπιβεβαιώθηκε μέσα του καὶ ὅταν πρωτοπῆγε στὴ Σικελία. Ἀναπόφευκτο εἶναι, τονίζει ρητὰ, τέτοιες πόλεις μὲ τέτοιους πολίτες, ὅπως ἦταν οἱ Συρακοῦσες καὶ οἱ Συρακούσιοι, νὰ μὴν παύουν νὰ μεταπίπτουν ἀπότομα καὶ ἐπαναστατικὰ ἀπὸ τὴν τυραννίδα στὴν ὀλιγαρχία, κι ἀπ' αὐτὴν στὴ δημοκρατία, χωρὶς ν' ἀνέχονται ὅσοι δυνα-

στεύουν στο πλαίσιο και των τριών αυτών πολιτευμάτων ούτε το *ὄνομα* τοῦ δικαίου και τῆς *ἰσονόμου πολιτείας*.

Με τέτοια λόγια θὰ εἶχε ἀρχίσει ὁ Πλάτων, ὅταν βρέθηκαν γιὰ πρώτη φορά μόνοι οἱ δύο τους, νὰ μιλάει στὸν Δίωνα γιὰ τὰ πολιτικά πράγματα. Ὅταν ὁ Δίων θὰ τοῦ ἀποκάλυψε τὴ σκέψη του, ὅτι θᾶθελε νὰ ἰδεῖ τοὺς Συρακουσίους ἐλευθέρους καὶ κατὰ νόμους τοὺς ἀρίστους οἰκοῦντας, θὰ ἔσπευσε ὁ Πλάτων, νὰ τοῦ πεῖ, ὅτι δὲν ἀρκεῖ νὰ γίνουν ἐλεύθεροι, ὅπως τοὺς θέλει ἡ δημοκρατία, γιατί μόνοι τους δὲ θὰ ψηφίζουν ποτὲ τοὺς ἀρίστους νόμους ἢ, κι ἂν τοὺς ἔβρισκαν νὰ ἰσχύουν, δὲ θὰ τοὺς σέβονταν, ἀλλὰ ὅτι χρειάζεται ἓνας βασιλικὸς ἀνὴρ — ἀνὴρ μετὰ φρονήσεως βασιλικός, ὅπως ἔγραψε ἀργότερα στὸ διάλογό του *Πολιτικός* — ποὺ θὰ αὐτοδεσμευθεῖ, θεσπίζοντας καὶ τηρώντας ὁ ἴδιος τοὺς ἀρίστους νόμους, καὶ θὰ φροντίζει νὰ ὑπακούουν ὅλοι σ' αὐτούς, Ὅταν, μετὰ τὸ δεύτερο καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ τρίτο ταξίδι του στὴ Σικελία, ἔγραψε τὸ διάλογο *Πολιτικός*, ὑποχρεώθηκε νὰ κάμει τὴ μελαγχολικὴ σκέψη, ὅτι κι αὐτὴ ἀκόμη ἡ κοινὴ δημοκρατία, μ' ὅλα τὰ ἐλαττώματά της, εἶναι προτιμότερη ἀπὸ τὸ αὐταρχικὸ καθεστῶς, δηλαδή ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ ἑνός, ποὺ δὲν ὑπακούει ὁ ἴδιος στοὺς νόμους. Τὴ σκέψη αὐτὴ δὲ θὰ τὴν εἶχε κάμει ἀκόμα, ὅταν, στὸ πρῶτο του ταξίδι, τὸν πρωτογνώρισε ὁ Δίων. Ἦταν πρόσφατη ἡ ἱερὴ αἰτία, ποὺ τὸν εἶχε κάμει νὰ ἀγανακτήσει κατὰ τῆς δημοκρατίας, καὶ ἦταν ἀκόμη γεμάτος ἐλπίδες γιὰ κάτι ἀσύγκριτα καλύτερο ἀπὸ τὴ δημοκρατία, γιὰ τὴ δυνατότητα νὰ ἰδεῖ τὴ δική του Πολιτεία, ἐκείνη ποὺ συγκροτοῦσε ἤδη στὸ νοῦ του, νὰ γίνεῖ πράξη ἱστορική.

9

Ἄμεσο ἀποτέλεσμα τῶν πρώτων συνομιλιῶν τοῦ Πλάτωνος μετὰ τὸν Δίωνα ἦταν νὰ τὸν ἐνισχύσει στὴν πρόθεση, ποὺ εἶχε, ν' ἀπαλλαγεῖ ἡ πόλη του ἀπὸ τὴν τυραννίδα. Γι' αὐτὸ καὶ λέει ὁ ἴδιος, στὴ «μεγάλῃ» ἐπιστολή του, ὅτι ὅλα ὅσα ἔγιναν ἀργότερα στὶς Συρακοῦσες εἶχαν τὴν «ἀρχή» τους στὴν πρώτη ἄφιξή του ἐκεῖ. Καὶ ἐπεξηγεῖ τὴν παρατήρηση αὐτὴ μετὰ τὶς λέξεις :

Ἐγὼ συγγενόμενος Δίῳ, τότε νέῳ, κινδυνεύω, τὰ δοκοῦντα ἐμοὶ βέλτιστα ἀνθρώποις εἶναι μηνύων διὰ λόγων καὶ πράττειν αὐτὰ συμβουλευόν, ἀγνοεῖν ὅτι τυραννίδος τινὰ τρόπον κατάλυσιν ἐσομένην μηχανώμενος ἐλάνθανον ἐμαυτὸν («Στὴ συναναστροφή μου μετὰ τὸν Δίωνα, ποὺ ἦταν τότε νέος, θαρῶ πῶς, ἀναπτύσσοντας σ' αὐτὸν ὅσα θεωροῦσα βέλτιστα γιὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ συμβουλευόντάς τον νὰ τὰ πράξει, δὲν εἶχα καταλάβει ὅτι ἐργαζόμουν μετὰ κάποιο τρόπο, χωρὶς νὰ μοῦ εἶναι τοῦτο συνειδητό, γιὰ τὴν κατάλυση τῆς τυραννίδος»).

Φυσικά, κανένας ἀπὸ τοὺς δύο δὲ σκεπτόταν, ὅτι ἔπρεπε ἢ μπορούσε νὰ καταλυθεῖ ἡ ἐξουσία ἐκείνου ποὺ ἦταν, τὴν ὥρα ἐκείνη, τύραννος τῶν

Συρακουσῶν καὶ κύριος ἐνὸς μεγάλου μέρους τῆς Σικελίας. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς — ὁ Διονύσιος — εἶχε ἐλαττώματα, ἀλλὰ ἦταν σπουδαῖος. Καὶ ἀγαποῦσε ἰδιαίτερα τὸν Δίωνα. Μιὰ ἀπὸ τὶς γυναῖκες του — ἡ Ἀριστομάχη — ἦταν ἀδελφὴ τοῦ Δίωνος. Ἀργότερα, τὸν τίμησε, ἐπιτρέποντάς του νὰ παντρευτεῖ τὴν κόρη της καὶ κόρη του, τὴν Ἀρέτη. Τοῦ παραχώρησε καὶ τὸ δικαίωμα νὰ συμμετέχει στὴν ἄσκηση τῆς ἐξουσίας του, νᾶναι βοηθὸς του στὴ διαχείριση τῶν κοινῶν.

Ὅταν ἦρθε, γιὰ πρώτη φορά, ὁ Πλάτων στὴ Σικελία, ὁ Διονύσιος ἦταν ἤδη παραπάνω ἀπὸ δεκαπέντε χρόνια τύραννος. Εἶχε θέσει τὶς βάσεις γιὰ τὴν ἡγεμονία τῶν Συρακουσῶν στὸ μεγαλύτερο τμῆμα τῆς νήσου καὶ εἶχε ἤδη ἀρχίσει νὰ πραγματοποιεῖ τὴν ἐπέκτασή της στὴν Κάτω Ἰταλία. Ὁ Πλάτων ἀντίκρουσε τὸν ἐξοχο αὐτὸν ἄνδρα στὶς ὥρες ποὺ ἱδρυε τὸ πρῶτο μέγα κράτος στὴν Εὐρώπη, μὲ προεκτάσεις — αὐτὲς τὶς ἐπραγματοποίησε λίγο ἀργότερα — στὴ χώρα τῶν Μολοσσῶν (στὴν Ἡπειρο) καὶ σὲ διάφορα σημεῖα τῶν ἀδριατικῶν ἀκτῶν τῆς Ἰταλίας. Ὅσο κι ἂν ποθοῦσε, λοιπόν, ὁ Δίων νὰ ἰδεῖ τοὺς Συρακουσίους «ἐλευθέρους», θὰ πρέπει νὰ ἦταν ὑπερήφανος γιὰ τὰ πρωτοφανῆ κατορθώματα τοῦ γαμπροῦ του, καὶ δὲ μπορεῖ νὰ συζητοῦσε μὲ τὸν Πλάτωνα μιὰ πολιτειακὴ ἀλλαγὴ ποὺ θὰ εἶχε ὡς προϋπόθεση τὴν πτώση του ἢ καὶ τὸν περιορισμὸ τῆς ἐξουσίας του. Τὰ μάτια καὶ τῶν δυὸ θᾶταν στραμμένα στὸ μέλλον, στὴν ἄγνωστη ὥρα, ποὺ ὁ ἰσχυρὸς αὐτὸς τύραννος θὰ παραχωροῦσε, πεθαίνοντας, τὴν ἐξουσία στὸν διάδοχό του.

10

Ἡ ὥρα ποὺ ἔκαμε τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Δίωνα νὰ σκεφθοῦν μιὰ βαθειὰ πολιτειακὴ μεταβολὴ στὶς Συρακοῦσες ἦρθε εἴκοσι περίπου χρόνια ἀργότερα, δηλαδή ὅταν πέθανε ὁ Διονύσιος.

Ὁ Πλάτων εἶχε ἱδρύσει στὴν Ἀθήνα τὴν Ἀκαδημία. Τὴν ἱδρυσε λίγο μετὰ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τὸ πρῶτο του ταξίδι στὴ Σικελία. Ἔχω τὸ αἶσθημα ὅτι, πρὶν ἀπὸ τὸ πρῶτο αὐτὸ ταξίδι, δὲν θὰ εἶχε ἀκόμα ἀποφασίσει — ἴσως, οὔτε κὰν σκεφθεῖ — νὰ ἐπιχειρήσει τὸ βῆμα τοῦτο πού, ὅσα προηγούμενα κι ἂν εἶχε στὴν Ἰωνία ἢ στὴ νότια Ἰταλία ἢ στὶς σχολὲς τῶν σοφιστῶν, ἦταν κάτι τὸ οὐσιαστικὰ νέο καὶ πρωτότυπο, κι ἔγινε τὸ ὑπόδειγμα τῶν θεσμῶν ποὺ ὀνομάσθηκαν πολὺ ἀργότερα Πανεπιστήμια. Πρὶν συναντήσῃ τὸν Δίωνα γιὰ πρώτη φορά, δὲ φαντάζομαι νὰ εἶχε γεννηθεῖ μέσα του ἡ σκέψη νὰ σχηματίσει κύκλο μαθητῶν, ποὺ θᾶταν καὶ φίλοι του. Ζοῦσε στὸν κύκλο τῶν φίλων τοῦ Σωκράτους καὶ εἶχε, μάλιστα, κάμει καὶ κάποια ἐπιλογὴ ἀνάμεσά τους, ἀπομακρύνοντας τὸν ἑαυτό του ἀπὸ ἄνδρες σὰν τὸν Ἀντισθένη ποὺ δὲν ταίριαζαν μὲ τὸ δικό του πνεῦμα. Σὲ ὅ,τι εἶχε γράψει

ὥς τότε, προσπαθοῦσε νᾶναι λίγο ἢ πολὺ πιστὸς σὲ ὅσα εἶχε ἀκούσει ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ Σωκράτους. Πιστεύω, ὅτι μόνον ὅταν ἀντίκρυσσε τὸν Δίωνα καὶ βρῆκε στὸ πρόσωπό του τὸν πρῶτο καὶ τὸν καλύτερο μαθητὴ καὶ φίλο του, συνειδητοποίησε μέσα του τὴ μεγάλη παιδαγωγικὴ ἀποστολὴ του. Τότε θὰ σκέφθηκε, ὅτι πρέπει νὰ ὁδηγήσει κι ἄλλους στὸ δρόμο τῆς ὑψηλῆς Παιδείας, στὸ δρόμο ἐκεῖνον πού, περνώντας ἀπὸ ὅλες τὶς περιοχὲς τῶν γνώσεων, μπορεῖ νὰ κάμει ὅποιον φθάνει στὸ τέρμα νᾶναι γνήσιος φιλόσοφος, δηλαδὴ ἄνθρωπος ἱκανὸς ὄχι μόνο ν' ἀγαπάει θεωρητικὰ τὸ ὥραϊο, τὸ ἀγαθὸ καὶ τὸ ἀληθές, ἀλλὰ καὶ νὰ διοικεῖ πόλεις καὶ ἀνθρώπους.

Ὅταν, μετὰ τὸ δεύτερο ταξίδι τοῦ Πλάτωνος στὴ Σικελία, ἦρθε ὁ Δίων στὴν Ἀθήνα κι ἔγινε μέλος τῆς Ἀκαδημίας, γνώρισε τὴν ὡραία τοποθεσία, πὺλῃ διέλεξε ὁ μέγας φίλος του ὡς ἔδρα τοῦ ἐνδοξοῦ ἱδρύματός του. Ὁ Πλάτων βγῆκε μιὰ μέρα ἀπὸ τὸ «Δίπυλον» — τὴν περίφημη διπλὴ πύλη τῶν Ἀθηνῶν πὺλῃ μπροστά της, ἐκεῖ ὅπου ἀρχίζει ὁ «ἔξω Κεραμεικός», εἶχε ἐκφωνήσει ἄλλοτε ὁ Περικλῆς τὸν θαυμάσιο Ἐπιτάφιο λόγο του — καὶ ἀκολούθησε ἓνα δρόμο, πὺλῃ ἀπὸ καιρὸ ἀγαποῦσε ἰδιαίτερα. Ἀφῆκε ἀριστερά του τὴν «Ἱερὰ Ὀδὸς», πὺλῃ ὁδηγοῦσε στὴν Ἐλευσίνα (αὕτη εἶχε ὡς κύρια ἀφετηρία μιὰν ἄλλη πύλη, πὺλῃ τὴ χρησιμοποιοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι, μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, γιὰ τὴν ἱερὴ πομπή) καὶ προχώρησε στὸ δρόμο πὺλῃ τὸν πλαισιώνουν οἱ τάφοι μὲ τὰ ὥραϊα ἀνάγλυφα, γαλήνια μνημεῖα πὺλῃ διαιωνίζονται τὴ ζωὴ μέσ' στὸ θάνατο. Βγαίνοντας, σὲ λίγο, ἀπὸ τὴν περιοχὴ αὕτη, προχώρησε ἀκόμα περισσότερο καὶ ἔφθασε ἐκεῖ, ὅπου ἐπιθυμοῦσε νὰ φθάσει. Ὁλόκληρη ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ «Δίπυλον» ὡς ἐκεῖ, δὲν εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ δύο χιλιόμετρα. Ὁ τόπος, ὅπου ἔφθασε ὁ Πλάτων καὶ ὅπου ἀποφάσισε νὰ σταθεῖ — νὰ σταθεῖ γιὰ χιλιάδες χρόνια ἢ μᾶλλον γιὰ πάντα — δὲν ἦταν ἄγνωστος, δὲν τὸν καθιέρωσαν τὰ βήματά του, δὲν πῆρε ὄνομα τὴν ὥρα ἐκείνη. Ὀνομαζόταν — ἀπὸ τὸν μυθικὸ ἥρωα Ἀκάδημος — Ἀκαδήμεια, ἀλλὰ τὴν προστασία τῆς περιοχῆς, πὺλῃ ἔφερε τὴν ὀνομασία αὕτη, τὴν εἶχε ἀποσπάσει ἀπὸ τὰ δυσδιάκριτα χέρια τοῦ Ἀκάδημου ἢ Ἀθηνᾶ. Ἐκεῖ εἶχε ἱδρυθεῖ, στίς μέρες τῶν Πεισιστρατιδῶν, ἓνα ἀπὸ τὰ τρία ὡραιότερα «γυμνάσια» τῶν Ἀθηνῶν. Αὐτὸ ἦταν πλάϊ στὸν ἀττικὸ Κηφισό, ἐνῶ τὸ γυμνάσιο τοῦ Λυκείου ἦταν στίς ὄχθες τοῦ Ἰλισοῦ καὶ τὸ γυμνάσιο τοῦ Κυνοσάργους πλάϊ στὸν Ἐριδανό. Μὲ ὥραϊα καὶ εὐλαβικὰ λόγια μιλάει γιὰ τὴν περιοχὴ — καὶ τὸ γυμνάσιο — τῆς Ἀκαδημίας ὁ Hans Herter. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἱερὸ ἐλαιῶνα τῆς Ἀθηνᾶς, ὕψωναν ἐκεῖ τὰ ἀναστήματά τους — καὶ πρόσφεραν τὴ σκιά τους στοὺς νέους καὶ σὲ ὅσους πῆγαιναν νὰ περιπατήσουν καὶ νὰ συνομιλήσουν μαζί τους — καὶ ἄλλα θαυμάσια δένδρα, πὺλῃ εἶχε φροντίσει ὁ Κίμων νὰ φυτέψει. Ὅπως λέει ὁ Ἀριστοφάνης (*Νεφέλαι*, 1005-1008), τὴν ἀνοιξὴ φυλλοβολοῦσαν οἱ λεῦκες καὶ τὰ πλατάνια ψιθύριζαν κάτι στίς πτελέες. Καὶ λίγο πιὸ πέρα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Ἀκαδημίας — ὁρατὸς ἀπὸ τὸ γυμνά-

σιο πού τήν εἴσοδό του τή στόλιζε ἡ μορφὴ καὶ ὁ βωμὸς τοῦ Ἑρωτος — πρόβαλλε σεμνὰ καὶ ταπεινὰ (προβάλλει καὶ σήμερα, ἀλλὰ χωρὶς τὸ ἴδιο νόημα) ὁ λόφος τοῦ Ἰππίου Κολωνοῦ, ὅπου ὁ Σοφοκλῆς ἀνέβασε τὸν Οἰδίποδα τὴν ὥρα, πού ἔπαψε ν᾿αἰσθάνεται ἀνάγκη νὰ τὸν ὀδηγεῖ ἡ Ἀντιγόνη, καὶ ὅπου προχώρησε μόνος του, μὲ μοναδικὸ μάρτυρα τῆς μυστικῆς ἐξόδου του ἀπὸ τὴ ζωὴ τὸν Θησέα, στὴν αἰώνια κατοικία του.

Ὅταν ἀποφάσισε ὁ Πλάτων νὰ σταθεῖ ἐκεῖ, στὴν περιοχὴ τῆς «Ἀκαδημίας», γιὰ νὰ συνδέσει τ' ὄνομά της μὲ τὸ ἀθάνατο ἴδρυμα τῆς πιὸ ὑψηλῆς Παιδείας, θὰ ἐχρησιμοποίησε στὴν ἀρχὴ ὡς κέντρο τὸ γυμνάσιο καὶ θὰ περιπατοῦσε μὲ τοὺς νέους στὰ ἄλση πού ἦταν γύρω του. Γρήγορα, ὁμῶς, ἀγόρασε ἕναν κῆπο, πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ Κολωνοῦ. Ὁ κῆπος αὐτὸς ἔγινε ἡ ἔδρα τῆς Ἀκαδημίας. Ἀργότερα διευρύνθηκε ὁ πρῶτος αὐτὸς μόνιμος πυρήνας τῆς ὑψηλῆς σχολῆς καὶ διαμορφώθηκε λίγο-λίγο, μέσα στὰ ἐννιακόσια περίπου χρόνια πού ἐλειτούργησε, σὲ μιὰ μικρὴ πόλη ἀφιερωμένη στὸ Πνεῦμα. Ὅσο ζοῦσε ὁ Πλάτων κι ἔδινε αὐτὸς τὸν τόνο στὴν Ἀκαδημία, ἡ ἀνώτατη ἐκπαίδευση τῶν νέων προχωροῦσε ὅχι μόνον ἀπὸ τὰ μαθηματικὰ στὴ διαλεκτικὴ, ἀλλὰ εἶχε καὶ ὡς σκοπὸ νὰ προετοιμάσει ὅποιον θὰ ἔφθανε στὸν ἀνώτατο βαθμὸ γνώσεων, δηλαδὴ τὸν ἀληθινὸ φιλόσοφο, γιὰ τὴ μεγάλη πράξη, γιὰ τὴν Πολιτεία.

Στὴν πρώτη φάση τῆς ζωῆς τῆς Ἀκαδημίας, σ' ἐκείνη πού χωρίζει τὸ πρῶτο ἀπὸ τὸ δεύτερο ταξίδι του στὴ Σικελία, ἔγραψε ὁ Πλάτων πολλὰ ἔργα, ἀπὸ τὸν διάλογο *Μένων* ὡς τοὺς διαλόγους *Παρμενίδης* καὶ *Θεαίτητος*. Ὁ *Μένων* μοιάζει προορισμένος νὰ δείξει στοὺς νέους τὸ δρόμο τῆς Παιδείας, πού θ' ἀκολουθοῦσαν στὴν Ἀκαδημία. Ἀλλὰ τοὺς χάρισε ἀμέσως, στὰ εἴκοσι ἐκεῖνα χρόνια, καὶ τέσσερα ἔργα πού ἀνεβάζουν τὸ πνεῦμα στὶς πιὸ ὑψηλές κορυφές, τὸ *Συμπόσιο*, τὸν *Φαῖδωνα*, τὴν *Πολιτεία* καὶ τὸν *Φαῖδρο*. Στὸ *Συμπόσιο* καὶ στὸν *Φαῖδρο* καὶ σ' ὀρισμένα βιβλία τῆς *Πολιτείας* φθάνει ὁ Πλάτων καὶ ὡς ποιητὴς στὴν ὑψιστὴ τέχνη τοῦ λόγου του.

11

Κάπως ἀλλιώτικος θὰ φάνηκε, λοιπόν, ὁ Πλάτων στὰ μάτια τοῦ Δίω, ὅταν ἦρθε γιὰ δεύτερη φορὰ στὶς Συρακοῦσες. Ἦταν ἐξήντα, τώρα, χρονῶν καὶ εἶχε μεταφέρει ἀπὸ τὴν ψυχὴ του στὸν γραπτὸ λόγο, δένοντάς τα σ' αὐτὸν γιὰ πάντα, πολλὰ ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα πράγματα, πού εἶχε νὰ πεῖ. Ἀλλὰ, ὅσο κι ἂν εἶχε ἀποκρυσταλλώσει ὀριστικὰ σὲ συγγράμματα ἕνα μεγάλο μέρος τῶν σκέψεων πού, εἴκοσι χρόνια πρὶν, θὰ τὶς εἶχε ἀκούσει ὁ Δίω νὰ βγαίνουν ἀπὸ τὰ χεῖλη του μὲ τρόπο πιὸ ἐλεύθερο καὶ πιὸ ἀδέσμευτο, ἕνα μεγάλο ὑπόλοιπο ἔμενε μέσα του πού δὲν τὸ εἶχε ἀκόμα μεταφέρει στὸ γραπτὸ λόγο. Καὶ τώρα, μάλιστα, ἤξερε πολὺ καλά ὅτι ὑπάρχει

μέσ' στήν ψυχὴ καὶ κάτι ποὺ δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ γίνει λόγος γραπτός. *ρητὸν γὰρ οὐδαμῶς ἐστὶν ὥς ἄλλα μαθήματα* («γιατὶ δὲν ὑπάρχει τρόπος νὰ δεθεῖ στὸ λόγο, ὅπως οἱ ἄλλες γνώσεις»). Στὴ «μεγάλῃ» ἐπιστολῇ του, τὸ λέει αὐτὸ ὁ ἴδιος. Ἀλλὰ προσθέτει ὅτι, ἂν καὶ δὲν εἶναι *ρητὸν* — δηλαδή δὲ μπορεῖ νὰ δεθεῖ στὸ λόγο — τὸ κάτι ἐκεῖνο ποὺ βρίσκεται πέρ' ἀπὸ ὅσες γνώσεις διδάσκονται, ἢ *πολλὴ συνουσία* μὲ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ κάνει *ἐξαίφνης*, ὅπως πηδάει τὸ φῶς ἀπὸ μιὰ σπῖθα, νὰ πηδάει καὶ τοῦτο *ἐν τῇ ψυχῇ* καὶ νὰ τρέφει *αὐτό ἐαυτό*. Ὅποιος συζεῖ μὲ τὸ φῶς αὐτὸ μέσα του μπορεῖ μόνο σὲ *ὀλίγους* νὰ τὸ κάμει κάπως ἀντιληπτό, σ' ἐκείνους ποὺ διὰ *μικρᾶς ἐνδείξεως* εἶναι ἱκανοὶ νὰ τὸ ἀντιληφθοῦν.

Ἀνάμεσα στοὺς *ὀλίγους* θεωροῦσε ὁ Πλάτων πρῶτον τὸν Δίωνα. Στὸ δεύτερο, λοιπόν, ταξίδι του θὰ συμμερίσθηκε ὁ Δίων — *διὰ μικρᾶς ἐνδείξεως* — τὸ φῶς ποὺ ζοῦσε μέσ' στήν ψυχὴ τοῦ Πλάτωνος, ἐκεῖνο ποὺ ἦταν ἀκόμα φωτεινότερο ἀπὸ τὸ φῶς ποὺ ἐκπέμπουν τὰ συγγράμματά του.

12

Στὶς Συρακοῦσες πῆγε ὁ Πλάτων γιὰ δεύτερη φορὰ ἀμέσως ἢ λίγον καιρὸ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Διονυσίου, ἀφοῦ τοῦ ἐμήνυσε ὁ Δίων, ὅτι ἦταν ἀνάγκη νὰ σπεύσει νὰ τὸν βοηθήσει. Μ' ἄλλα λόγια, πρέπει νὰ ἔφθασε κοντὰ του τέσσερα — ἢ πέντε — χρόνια μετὰ τὴ μάχη τῶν Λεύκτρων, ποὺ εἶχε προκαλέσει στὴν Ἑλλάδα μιὰν ἀπροσδόκητη μετατόπιση δυνάμεων. Ὡς τὴν ὥρα τῆς μάχης αὐτῆς εἶχε, γιὰ κάμποσα χρόνια, διατηρηθεῖ στὴν Ἑλλάδα, μὲ τὴ διαιτητικὴ παρέμβαση τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν, κάποια ἰσορροπία μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης. Στὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις, ποὺ ἔπαυαν κάθε τόσο γιὰ νὰ ξαναρχίζουν ἐντονώτερες, εἶχε διακριθεῖ, ὡς Ἀθηναῖος στρατηγός, ὁ γιὸς τοῦ Κόνωνος Τιμόθεος, ποὺ ἦταν ὁ πιὸ ἀγαπητὸς μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους, ἀλλὰ ποὺ εἶχε ἐπισκεφθεῖ καὶ τὴν Ἀκαδημία, ὕστερ' ἀπὸ μιὰ πρόσκληση τοῦ Πλάτωνος, καὶ αἰσθάνθηκε μεγάλη ἱκανοποίηση, περνώντας κάμποσες ὥρες — ἢ καὶ μέρες — πλάϊ στὸ μεγάλο δάσκαλο. Ὁ Τιμόθεος, καθὼς καὶ δυὸ ἄλλοι ἱκανοὶ Ἀθηναῖοι στρατηγοί, ὁ Ἰφικράτης καὶ ὁ Χαβρίας — συνεχίζοντας τὶς πρωτοβουλίες τοῦ Κόνωνος καὶ τοῦ Θρασύβουλου — εἶχαν κατορθώσει, μὲ κύριο πολιτικὸ νοῦ στὴν Ἀθήνα τὸν Καλλικράτη, νὰ ἀνασυγκροτήσουν λίγο ἢ πολὺ τὴ ναυτικὴ ἡγεμονία τῶν Ἀθηναίων καί, μάλιστα, αὐτὴ τὴ φορὰ χωρὶς τὰ λάθη τοῦ παρελθόντος. Τὴν ἀνασυγκρότησαν ὡς πραγματικὴ συμμαχία, βασισμένη σὲ ὅρους ἰσοτιμίας μεταξὺ τῶν συμμάχων. Ξαφνικά, πρόβαλαν δυὸ Θηβαῖοι, ὁ Πελοπίδας καὶ ὁ Ἐπαμεινώνδας, ποὺ ἔκαμαν τὴν πόλιν τους νὰ ἀποπειραθεῖ — καὶ νὰ κατορθώσει γιὰ λίγα χρόνια — νᾶχει τὸν κύριο λόγο στὴν Ἑλλάδα. Στὰ Λεῦκτρα (στὴν περιοχὴ τῶν Θηβῶν) νίκησε ὁ Ἐπαμεινώνδας — μὲ ἐπί-

λεκτο, ανάμεσα στὶς δυνάμεις του, σῶμα τὸν «Ἱερὸ Λόχο», ποὺ τὸν διοικοῦσε ὁ Πελοπίδας — τὸν βασιλέα τῆς Σπάρτης Κλεόμβροτο, ποὺ οἱ δυνάμεις του ἦταν πολὺ ὑπέρτερες. Ἔτσι δόθηκε ὀριστικὰ τέρμα στὴν παλαιὰ παράδοση τῆς ὑπεροχῆς τῶν Λακεδαιμονίων στὸν κατὰ μέτωπον ἀγώνα τῶν πεζῶν.

Ὁ Πλάτων θὰ εἶχε παρακολουθήσει τὰ γεγονότα αὐτὰ μὲ αἰσθήματα λίγο ἢ πολὺ οὐδέτερα. Ἡ πόλη του, τὴν ὥρα ποὺ νίκησε ὁ Ἐπαμεινώνδας στὰ Λεύκτρα, ἦταν σύμμαχος τῆς παλαιᾶς μεγάλης ἐχθρᾶς της, τῶν Θηβῶν. Ἀλλὰ οἱ Ἀθηναῖοι ἤξεραν, ὅτι ἡ συμμαχία αὐτὴ ἦταν ἓνα παιχνίδι τῆς στιγμῆς. Καὶ ὅταν οἱ Θηβαῖοι ἔστειλαν στὴν Ἀθήνα *κήρυκα ἐστεφανωμένον* γιὰ ν' ἀναγγεῖλει τὴ μεγάλη νίκη τους, *σφόδρα ἠνιάσθησαν καὶ οὔτε... ἐπὶ ξένια τὸν κήρυκα ἐκάλεσαν*, ὅπως γράφει ὁ Ξενοφῶν, ποὺ τὴν ὥρα ἐκείνη προσεγγίζοντας τὰ ἐξήνα χρόνια τῆς ζωῆς του, ζοῦσε ἐξόριστος — ἀλλὰ ἀνετώτατα — πλάϊ στὴν Ὀλυμπία, ὅπου τοῦ εἶχε παραχωρήσει ἡ Σπάρτη ἓνα θαυμάσιο ἀγρόκτημα. Ὁ ὥραιος καὶ αὐτάρεσκος ἄλλοτε νέος πού, εἰκοσιοχτὼ περίπου ἐτῶν, ζήτησε, παίζοντας, τὴ συμβουλὴ τοῦ Σωκράτους γιὰ τὴν ἀπόφαση ποὺ εἶχε ἤδη πάρει μέσα του νὰ πάει στὶς Σάρδεις καὶ νὰ ἀκολουθήσει τὸν Κῦρο στὴν ἐκστρατεία κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀναγκάσθηκε — ἓνα χρόνο μετὰ τὴ μάχη τῶν Λεύκτρων, ὅταν οἱ Ἡλεῖοι, ἐχθροὶ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀπειλῆσαν τὸ ἀγρόκτημά του — νὰ καταφύγει στὴν Κόρινθο. Ἀλλὰ, μολονότι τερματίσθηκε ἔτσι ἡ εἰδυλλιακὴ (ὅπως ἔχει ὀνομασθεῖ) ζωὴ του ποὺ εἶχε διαρκέσει εἴκοσι περίπου χρόνια, πρέπει νὰ εἶχε αἰσθανθεῖ καὶ κάποια ἀνακούφιση μέσα του. Ἡ Ἀθήνα εἶχε συνταχθεῖ μὲ τὴ Σπάρτη κατὰ τῶν Θηβαίων, κι ἔτσι κι αὐτὸς συμφιλιώθηκε ἐπιτέλους μὲ τὴν πόλη του κι ἔθεσε καὶ τοὺς καλοὺς γιούς του στὴν ὑπηρεσία της. Ὁ ἄστατος στὴ ζωὴ του καὶ στὶς σκέψεις του, προχειρολόγος, μεροληπτικὸς καὶ ἐρασιτέχνης στὰ συγγράμματά του Ξενοφῶν, ποὺ ὥστόσο τὸ ἔργο του *Κύρου Ἀνάβας* τὸ διακρίνει, ὅπως λέει πολὺ σωστὰ ὁ Thassilo von Scheffer, μιὰ «λιτότητα» ποὺ φθάνει «στὸ μεγαλεῖο», δόθηκε τὴν ὥρα ἐκείνη, μ' ὀλόκληρη τὴν ψυχὴ του, στὴν Ἀθήνα, καὶ πρόσφερε — λίγο ἀργότερα — στὸ βωμό της τὸν πρωτότοκο γιό του, τὸν ὠραιότατο Γρύλλο, ποὺ ὁ ἡρωϊκὸς του θάνατος ἔγινε θρύλος. Ὁ Πλάτων, ἀντίθετα, ὁ σταθερώτερος καὶ θαυμασιώτερος ἐραστὴς τῆς ἀλήθειας, ὁ ἄνθρωπος ποὺ τὸ πνεῦμα του στηριζόταν στὰ πιὸ βαθειὰ καὶ πιὸ γερά θεμέλια, εἶχε οὐσιαστικὰ ἀποκοπεῖ ἀπὸ τὴν πόλη του, ἀναζητώντας ἐκείνη, ποὺ θὰ εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ συμμορφωθεῖ μὲ τὶς δικές του ἀντιλήψεις περὶ Πολιτείας. Δὲν τὸ ἐνδιέφερε, ἂν ἡ πόλη αὐτὴ θᾶταν ἡ Ἀθήνα ἢ ἄλλη ἐλληνικὴ πόλη, ὅσοδήποτε μακρινή. Ὁ Ἰσοκράτης, ἀγωνιώντας γιὰ τὴν τύχη τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρης τῆς Ἑλλάδος, ποὺ τὴν ἐβλεπε νὰ ξεσκίζεται μὲ τρόπο ποὺ ἀπέβαινε πρὸς ὄφελος τῶν βαρβάρων, ἀπευθύνθηκε μὲ μιὰ ἐπιστολὴ του καὶ πρὸς τὸν Διονύσιο

τῶν Συρακουσῶν, τὸν πρωτεύοντα τοῦ γένους καὶ μεγίστην ἔχοντα δύναμιν, ὅπως τοῦ ἔγραφε, γιὰ νὰ τεθεῖ ἐπικεφαλῆς ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Πλάτων εἶχε ἀποσυρθεῖ στὴν Ἀκαδημία — κατοικοῦσε, μάλιστα, ἐκεῖ μόνιμα — καὶ εἶχε ἀφιερωθεῖ στὸ διδακτικὸ καὶ συγγραφικὸ τοῦ ἔργο. Ποιὸς εἶχε δίκιο, ὁ Ἰσοκράτης ἢ ὁ Πλάτων; Στὴν ἐπιταγὴ τῆς ὥρας ἐκείνης ἀνταποκρίθηκε ὁ Ἰσοκράτης. Στὶς ἐπιταγὲς τῶν αἰώνων ὁ Πλάτων.

13

Ὅταν ἔλαβε τὸ μήνυμα τοῦ Δίωνα, ταλαντεύθηκε γιὰ λίγο. Περιγράφει ὁ ἴδιος, στὴ «μεγάλῃ» ἐπιστολῇ του, τίς σκέψεις ποὺ ἔκαμε. Δὲν τὸν ἔκαμαν νὰ ταλαντευθεῖ ἡ κατάστασις ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Ἑλλάδα καὶ οἱ κίνδυνοι ποὺ ἀπειλοῦσαν τὴν πόλιν του. Στὴν Ἀθήνα τὸν κρατοῦσε μόνο τὸ διδακτικὸ καὶ συγγραφικὸ ἔργο του. Ἄν, ὅστερ' ἀπὸ κάμποσες ταλαντεύσεις, ἀποφάσισε νὰ ἐγκαταλείψει τὸ ἔργο αὐτό, τῶκαμε ἐπειδὴ τὸν παρακάλεσε ἔντονα ὁ Δίων, ἐπειδὴ (ὅπως ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος) μπορεῖ κάποια ἡμέρα, ἂν τὰ πράγματα πῆγαιναν ἄσχημα στὶς Συρακοῦσες, νὰ ἐμφανιζόταν ὁ Δίων μπροστά του «φυγὰς» καὶ νὰ τὸν κατηγοροῦσε. Εἶχε ἐπιτέλους παρουσιασθεῖ ἡ εὐκαιρία νὰ πρωτοστατήσῃ, ὅπως τοῦ ἔγραφε ὁ Δίων, στὴ συνένωσι φιλοσόφου καὶ ἄρχοντος στὸ ἴδιο πρόσωπο, καὶ—ἂν δὲν ἐρχόταν νὰ βοηθήσῃ — θὰ ντρεπόταν, ὅταν θὰ τοῦ ἔλεγε ὁ ἴδιος ὁ ἑαυτός του, ὅτι ἀρκεῖται σὲ μεγάλα λόγια, ἔργον δὲ οὐδενὸς τολμάει ἐκὼν ἀνθάψασθαι. Στὴν ἐπιστολῇ του, τοῦ ἔγραφε ὁ Δίων: *Τίνας γὰρ καιροὺς μείζους περιμενοῦμεν τῶν νῦν παραγεγονότων θεία τινὲ τύχη;*

Καὶ ὁ Πλάτων ξεκίνησε, ἐξήντα ἐτῶν, καὶ πῆγε πάλιν στὴ Σικελία, Ποιά, ὅμως, ἦταν ἡ μεγάλη εὐκαιρία, ποὺ ἔκαμε τὸν Δίωνα νὰ τὸν καλέσῃ;

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Διονυσίου, τὸν διαδέχθηκε, ὡς τύραννος, ἕνας ὁμώνυμος γιὸς του. Ὁ Διονύσιος ὁ πρεσβύτερος, ἀφοῦ αὐτοκτόνησε ἡ πρώτη του σύζυγος, ἡ κόρη τοῦ Ἑρμοκράτους, τοῦ σπουδαίου Συρακουσίου, παντρεύτηκε ἀργότερα — τὴν ἴδια ἡμέρα, ὅπως λέει ἡ φήμη, ποὺ τὴν υἱοθέτησε ὁ Πλούταρχος — δυὸ γυναῖκες. Ἡ μιὰ ἦταν ἀπὸ τοὺς Λοκροὺς τῆς Σικελίας καὶ ὀνομαζόταν Δωρίς. Ἡ ἄλλη, ἰέκνο τῶν Συρακουσῶν, ἦταν ἡ ἀδελφὴ τοῦ Δίωνα Ἀριστομάχη. Οἱ Συρακούσιοι ἐπιθυμοῦσαν νὰ γεννήσῃ ἀγόρι πρώτη ἢ Ἀριστομάχη. Ἐχάρισε, ἀργότερα, σιὸν Διονύσιο καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Δίωνα γιούς, ἀλλὰ πρώτη ἡ ξένη, ἡ Δωρίς, γέννησε γιό. Κι αὐτὸς πῆρε τ' ὄνομα τοῦ πατέρα του καὶ τὸν διαδέχθηκε, ὡς πρωτότοκος, στὴν ἐξουσία. Παντρεύτηκε τὴν ἑτεροθαλῆ ἀδελφὴν του Σωφροσύνη, τὴ μιὰν ἀπὸ τίς δυὸ κόρες τῆς ἀδελφῆς τοῦ Δίωνα, τῆς Ἀριστομάχης. Τὴν ἄλλη ἀνεψιά του, τὴν Ἀρέτη, τὴν παντρεύτηκε ὁ Δίων. Ὅταν πέθανε ὁ Διονύσιος — ὁ «μέγας», ὅπως τὸν ὀνομάζει ὁ G. Gianelli —, ὁ πρωτότοκος

γιός του θάταν κάτι παραπάνω από είκοσι χρονών. Οί γιοί της 'Αριστομάχης — ό 'Ιππαρίνος πού πήρε τ' όνομα τοῦ πατέρα τοῦ Δίωνος καί ό Νυσαῖος — ἦταν, τότε, πολὺ νεώτεροι. Ἦταν, ὅμως, στό χέρι τοῦ Δίωνος νά σφετερισθεῖ τήν ἐξουσία, εἴτε γιά τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του, εἴτε μέ τήν πρόθεση νά τήν μεταβιβάσει ἀργότερα σ' ἕναν ἀπό τοὺς γιούς τῆς ἀδελφῆς του. Τό κῦρος του ἦταν μέγα. Εἶχε συμερισθεῖ, πολλὰ ἤδη χρόνια, τήν ἐξουσία τοῦ Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου. Καί θά εἶχε διαδοθεῖ στήν πόλη — αὐτό θά τόν εἶχε κάμει ἀκόμη πιό ἀγαπητό — ὅτι ἦταν ἀντίθετος μέ τὸ ἀπολυταρχικό καθεστῶς τῆς τυραννίδος. Κι ὅσο γιά τόν Διονύσιο τόν νεώτερο, αὐτός — ὅπως γράφει ὁ Διόδωρος — ἦταν ὡς τότε ἄπρακτος, καί ἦταν καί πολὺ τοῦ πατρὸς ὑποδεέστερος.

Ἀλλά ὁ Δίων δὲ σκέφθηκε οὔτε στιγμή — κι αὐτὸ τὸ ἐπαινοῦν καί τὸ διαφημίζουν, ἀπὸ τότε ὡς τὰ σήμερα, ὅλοι ὅσοι ἔγραψαν γι' αὐτόν — νά κάμει κακὸ στὸν Διονύσιο τόν νεώτερο, πού εἶχε ὀρισθεῖ διάδοχος ἀπὸ τόν ἴδιο τόν πατέρα του. Τὸ μόνο, μάλιστα, πού σκέφθηκε, ἦταν νά τοῦ κάμει τὸ μεγαλύτερο καλὸ πού μποροῦσε νά περιμένει ἀπὸ τὰ χέρια ἑνὸς πρεσβύτερου συμβούλου ἑνας νεαρὸς ἡγεμόνας. Ἐκάλεσε τόν Πλάτωνα, γιά νά τόν καθοδηγήσει αὐτός στό δρόμο τῆς ἡγεμονικῆς ἀποστολῆς του.

Ἡ μεγάλη, λοιπόν, εὐκαιρία πού ἔκαμε τόν Δίωνα νά γράψει στὸν Πλάτωνα νά ρθεῖ ξανά στή Σικελία ἦταν ὁ Διονύσιος ὁ νεώτερος. Ἀσχετα, ὅμως, κι ἀπὸ τίς δυνατότητες πού εἶχε μέσα του ὁ νεαρὸς δυνάστης, ἦταν, τάχα, ἡ εὐκαιρία αὐτὴ τέτοια ὅπως τήν ἐπιθυμοῦσε ὁ Πλάτων; Ἄν ταλαντεύθηκε ὁ Πλάτων πολὺ πρὶν ἀποφασίσει νά ἀνταποκριθεῖ στήν παράκληση τοῦ Δίωνος, αὐτὸ πρέπει νά ἀποδοθεῖ — ἂν καί δὲν τὸ λέει στή «μεγάλῃ» ἐπιστολή του — στήν ἀντίσταση πού θά προκάλεσαν μέσα του καί λόγοι ἀρχῆς. Ὁ Πλάτων εἶχε γράψει ἤδη τὸ μέγα ἔργο του *Πολιτεία*. Ἐδῶ ἔβαλε τοὺς δυὸ πρεσβύτερους ἀδελφούς του, τόν Γλαύκωνα καί τόν Ἀδείμαντο, νά ἀποσποῦν λίγο-λίγο, μέ μιὰ θαυμάσια κλιμάκωση τοῦ λόγου, ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ Σωκράτους, πού τώρα πιά ἦταν τὰ χεῖλη τοῦ ἴδιου τοῦ Πλάτωνος, τὸ τέλειο ἐκεῖνο ὄραμα πολιτεύματος πού συνδυάζει τὴ δικαιοσύνη μέ τήν ἐξουσία, καί πού φέρνει στήν κορυφὴ τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας τοὺς ἀληθινούς βασιλικούς ἄνδρες, τοὺς φιλοσόφους πού εἶναι ταγμένοι νά βασιλεύουν, τοὺς βασιλεῖς πού ἔχουν τὸ χάρισμα νά φιλοσοφοῦν. Ὁ Πλάτων δὲν ἀναγνώριζε κανένα προνόμιο σὲ ὅσους γεννήθηκαν ψηλά, οὔτε ἐστέρησε ὅσους γεννήθηκαν χαμηλά ἀπὸ τὴ δυνατότητα ν' ἀνεβοῦν. Οἱ τρεῖς κοινωνικὲς καταστάσεις τῶν πολιτῶν — οἱ καταστάσεις τῶν *δημιουργῶν*, τῶν *φυλάκων* καί τῶν *ἀρχόντων* — δὲν εἶναι στήν Πολιτεία του, πού παρακολουθεῖ, ἐκπαιδεύει καί ἐλέγχει τὸν καθέναν, ἀμετακίνητα πλαίσια γιά ὅποιον τύχει νά γεννηθεῖ σὲ μιὰν ἀπ' αὐτές. Ἐνα αὐστηρὸ σύστημα ἐπιλογῆς ρυθμίζει τὴν ἄνοδο τῶν καλύτερων νέων ἀπὸ τὴν κατάσταση τῶν δη-

μιουργῶν (μιὰ κοινωνική, ἃς ποῦμε, τάξη ποὺ περιλαμβάνει ὄχι μόνο τοὺς ἐργάτες, τοὺς τεχνίτες καὶ τοὺς ἀγρότες, ἀλλὰ καὶ ὅλους τοὺς πολίτες ποὺ ἔχουν ἐπιδοθεῖ σὲ ἰδιωτικὲς ἐπιχειρήσεις) στὴν κατάσταση τῶν φυλάκων. Καὶ μιὰ νέα, ἀκόμα αὐστηρότερη ἐπιλογή, ἀνεβάζει τοὺς καλύτερους στὴν ἡγεσία τῆς Πολιτείας. Ὅπως λέει ὁ Wegner Jaeger, «τὸ ὑλικὸ τῆς ἐπιλογῆς εἶναι γενικὰ οἱ ἄριστοι τοῦ συνόλου τῆς νεολαίας, ποὺ ὁ ἀριθμὸς τους μειώνεται ἀπὸ βαθμίδα σὲ βαθμίδα, ὥσπου ἀπομένουν στὸ τέλος οἱ ὀλίγοι ἢ ὁ ἓνας». Ὁ Διονύσιος δὲν εἶχε προκύψει ἀπὸ μιὰ τέτοια ἐπιλογή. Βρέθηκε στὴν κορυφὴ ὡς γιὸς καὶ διάδοχος ἐνὸς τυράννου. Ἀφοῦ τὸ πρόσωπο τοῦ ἡγεμόνα ἦταν γιὰ τὸν Δίωνα, ὅταν ἐκάλεσε τὸν Πλάτωνα, δεδομένο, «ἔπρεπε», λέει ὁ Jaeger, «ὁ Διονύσιος, ἀντὶ νὰ προκύψει ἀπὸ τὴν κατάσταση τῶν φυλάκων, νὰ προπαρασκευασθεῖ ἐκ τῶν ὑστέρων γιὰ ἓνα λειτούργημα ποὺ στὴν πραγματικότητα τὸ ἀσκοῦσε ἤδη». Πολὺ ἀργότερα, ὅταν γύρω στὰ ὀγδόντα του χρόνια, δηλαδὴ στὸ τελευταῖο σκαλοπάτι τῆς ζωῆς του, ἔγραφε τοὺς *Νόμους*, — τὸ ἐκτενέστερο ἔργο του — εἶδε ὁ Πλάτων ὡς τὴν εὐνοϊκώτερη εὐκαιρία γιὰ τὴν προσφορὰ τῶν ἀρίστων νόμων σὲ μιὰ πόλη τῇ συνύπαρξῃ καὶ συνεργασίᾳ ἐνὸς νεαροῦ τυράννου μ' ἓνα σοφὸ πολιτικὸ σύμβουλο. Ἀλλὰ θᾶπρεπε ὁ τύραννος νᾶναι ὄχι μόνο νεαρός. Θᾶπρεπε νᾶναι πολὺ εὐφυῆς καὶ προικισμένος μὲ ἐξαιρετικὴ ἠθικὴ εὐγένεια. Καὶ λέει ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων ὅτι τὸ νὰ βρεθοῦν δυὸ τέτοιοι ἄνδρες μαζὶ τὸν ἴδιο καιρὸ καὶ στὴν ἴδια πόλιν εἶναι κάτι πολὺ ἀπίθανο. Πάντως, τὴν τόσο ἀπίθανη αὐτὴ εὐκαιρία τὴν εἶδε ὁ Πλάτων στὸ ὄνειρό του λίγο πρὶν παραδοθοῦν τὰ μάτια του στὸν ὕπνο ποὺ εἶναι δίχως ὄνειρα. Ὁ συγγραφέας τῆς *Πολιτείας*, ποὺ ὁ Δίων κάλεσε στίς Συρακοῦσες, δὲ θεωροῦσε τὴν εὐκαιρία αὐτὴ μονάχα ἀπίθανη, ἀλλὰ δὲν τὴν ἔβλεπε κἄν — κι ἂν ἀκόμα παρουσιαζόταν — σὰν καλὴ εὐκαιρία. Ἀλλωστε, ὁ Δίων κάλεσε τὸν Πλάτωνα, ὄχι γιατί θᾶβρισκε μπροστὰ του πανέτοιμο τὸ θαῦμα ἐνὸς εὐφυοῦς νεαροῦ τυράννου μὲ ἀσυνήθιστη ἠθικὴ εὐγένεια ποὺ θὰ συνεργαζόταν μαζὶ του γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν ἀρίστων νόμων, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐκπαιδεύσει ἓνα νεαρὸ ποὺ ἦταν ἤδη τύραννος χωρὶς νᾶχει δείξει τί ἠθικὲς καὶ διανοητικὲς ἱκανότητες εἶχε. Ἔτσι, κι ἂν ἀκόμα ὁ συγγραφέας τῆς *Πολιτείας* εἶχε μέσα του σκεφθεῖ καὶ τὴν εὐκαιρία πού, στὰ βαθειὰ του γεράματα, ἀναγνώρισε ὡς καλὴ, δὲ βρέθηκε κἄν, ὅταν τὸν κάλεσε ὁ Δίων, μπροστὰ σὲ μιὰ τέτοια εὐκαιρία. Ὁ Wegner Jaeger ἔχει διατυπώσει, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἄσκοπη περιπέτεια τοῦ Πλάτωνος στὴ Σικελία, μιὰ βαρεῖα ἐπιγραμματικὴ ρήση. «Πρὸς τὸ σκοπὸ τῆς βασιλικῆς τέχνης», γράφει, «δὲν ὀδηγεῖ καμμιά βασιλικὴ ὁδός». Αὐτὸ τὸ σκεπτόταν χωρὶς ἄλλο κι ὁ Πλάτων. Ἦταν, λοιπόν, φυσικὸ νὰ ταλαντευθεῖ πολὺ πρὶν ἀποφασίσῃ ν' ἀναλάβῃ ἓνα ἔργο, ποὺ μόνον ἡ ἀγάπη του γιὰ τὸν Δίωνα τὸν ἔκαμε, ἀντίθετ' ἀπὸ τίς ἀρχές του, νὰ τὸ ἐπιχειρήσῃ.

Ὁ Διονύσιος, ὥς τὴν ὥρα ποὺ διαδέχθηκε τὸν πατέρα του, ἦταν ἄγραφο χαρτί. Τὸ πνεῦμα καὶ ὁ χαρακτήρας του δὲν εἶχαν διαμορφωθεῖ. Δὲν εἶχαν κἄν δείξει, πρὸς ποιά κατεύθυνση ἐκλιναν. Εἶχε μείνει οὐσιαστικὰ ἀπαίδευτος, ὅσο ζοῦσε ὁ πατέρας του. Ὁ Δίων πίστεψε, ὅτι θὰ μπορούσε νὰ ἐκπαιδευθεῖ, νὰ μεταβληθεῖ, στὰ χέρια τοῦ Πλάτωνος, ἀπὸ τύραννος σὲ ἀληθινὸ βασιλικὸν ἄνδρα.

Πρὶν ἀκόμα φθάσει ὁ Πλάτων στὶς Συρακοῦσες, ὅλες οἱ ἐλπίδες τοῦ Δίωνος εἶχαν ἤδη διαψευσθεῖ. Εἶχε ἀποκαλυφθεῖ ὁ πραγματικὸς χαρακτήρας τοῦ Διονυσίου. Ἀντὶ νὰ δείξει ἐμπιστοσύνη—ὅπως εἶχε δείξει, γιὰ μιὰ στιγμή, ὅταν δέχθηκε νὰ κληθεῖ ὁ Πλάτων—στὸν Δίωνα, προτίμησε νὰ χαρίσει τὴν προσοχή του σὲ ὅσους ψιθύριζαν στ' αὐτί του, ὅτι οἱ προθέσεις τοῦ Δίωνος ἦταν ὑπουλές καὶ κακές. Πρωτοστατοῦσε στὶς διαβολές ὁ ἱστορικὸς Φίλιστος πρὺ, στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς δυναστείας τοῦ Διονυσίου τοῦ πρεσβύτερου, εἶχε χάσει τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ μεγάλου τυράννου καὶ εἶχε καιαφύγει στὸν Ἀδρία, στὶς ἀνατολικὲς ἀκτὲς τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ ποὺ ὅσοι φοβόνταν τὴν ἐπιρροή τοῦ Δίωνος ἐπάνω στὸ νεαρὸ τύραννο ἔσπευσαν νὰ πείσουν αὐτὸν νὰ τὸν ἀνακαλέσει ἀπὸ τὴν ἐξορία. Ὁ Φίλιστος, ἂν καὶ πεπαιδευμένος περὶ λόγους, ἦταν τυραννικῶν ἡθῶν ἐμπειρότατος. Ἦταν κάμποσα χρόνια—στὶς μέρες τοῦ μεγάλου Διονυσίου—ὁ φρούραρχος, ποὺ φύλαγε τὴν ἀκρόπολη τῶν Συρακουσῶν, τὸ φοβερὸ ὄχυρὸ ποὺ ἦταν ξεκομμένο ἀπὸ τὴν πόλη καὶ πρόβαλλε στὴ θάλασσα σὰν ἀπειλὴ ἐπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια τῶν Συρακουσίων. Ὁ Φίλιστος καὶ οἱ φίλοι του προτιμοῦσαν—ἀκόμα περισσότερο τώρα, ποὺ εἶχαν νὰ κάμουν μὲ ἓνα νεαρὸ, εὐκολόπιστο καὶ ἀδύνατο στὸ χαρακτήρα τύραννο—τὸ καθεστῶς τῆς τυραννίδος ἀπὸ κάθε ἄλλο πολίτευμα ποὺ θὰ ἐπέβαλλε καὶ σ' αὐτοὺς νὰ σέβονται τοὺς νόμους. Φοβόνταν, ὅτι ὁ Δίων, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Πλάτωνος, θὰ ἐπειθε τὸν Διονύσιο νὰ μειώσῃ τὸ δεσποτικὸν καὶ λίαν ἄκρατον τῆς τυραννίδος καὶ θὰ τὸν ἔκανε ἐμμελῆ τινα καὶ νόμιμον ἄρχοντα, ὅπως λέει ὁ Πλούταρχος. Καὶ εἶπαν στὸν Διονύσιο ὅτι, στὸ βάθος, σκοπὸς τοῦ Δίωνος ἦταν νὰ τὸν καθαιρέσει καί, μολονότι δὲν ἦταν φίλος τῆς δημοκρατίας, προτιμοῦσε ἀκόμα κι αὐτὴν—ἂν δὲν κατάφερνε νὰ διαμορφώσῃ ἓνα ὑγιὲς ἀριστοκρατικὸ πολίτευμα—ἀπὸ τὴν τυραννίδα.

Γράφει ὁ Πλάτων στὴ «μεγάλῃ» ἐπιστολὴ του: *Ἐλθὼν δὲ ἡῦρον στάσεως τὰ περὶ Διονύσιον μεστὰ σύμπαντα καὶ διαβολῶν πρὸς τὴν τυραννίδα Δίωνος πέρι.* Δὲν ἔμεινε ἄπρακτος ὁ Πλάτων. Ὑπερασπίσθηκε τὸν Δίωνα ὅσο μπορούσε (*ἤμνητον μὲν οὖν καθ' ὅσον ἡδυνάμην*), ἀλλὰ ἡ δύναμή του ἦταν μικρὴ (*σμικρὰ δ' οἷός τ' ἦν*). Ὅταν ἔφθασε ὁ Πλάτων—ὁ ἴδιος ἀποφεύγει νὰ διηγηθεῖ τὶς λεπτομέρειες αὐτές, ἀλλὰ τὶς διαβάζουμε στὸν Πλούταρχο—, ὁ Διονύσιος τοῦ εἶχε ὀργανώσει λαμπρὴ ὑποδοχή· καὶ γὰρ ἄρμα τῶν βασιλικῶν αὐτῷ παρέστη κεκοσμημένον διαπρεπῶς ἀποβάντι

τῆς τριήρους, καὶ θυσίαν ἔθυσεν ὁ τύραννος ὡς εὐτυχήματος μεγάλου τῇ ἀρχῇ προσγεγονότος.

Ἐνῶ, ὅμως, ὁ λαὸς παραπλανήθηκε καὶ θαυμαστάς ἐνέδωκεν ἐλπίδας γιὰ μιὰ μεταβολὴ τοῦ πολιτεύματος, ὁ Δίων ἤξερε πιά, ὅτι ὅλα αὐτὰ ἦταν ἓνα τέχνασμα τοῦ τυράννου. Καί, μόλις δόθηκε σιὸν Δίωνα ἡ εὐκαιρία νὰ μιλήσει ἰδιαίτερα μὲ τὸν Πλάτωνα, θὰ τὸν κατατόπισε σὲ ὅλα καὶ θὰ τοῦ εἶπε, θλιμμένος, ὅτι ἄδικα τὸν εἶχε πιέσει νὰ ρθεῖ ξανὰ στὴ Σικελία.

14

Ἡ ὑποδοχὴ καὶ τὰ συμπόσια ποὺ ὀργάνωσε ὁ νεαρὸς τύραννος γιὰ νὰ τιμήσει τὸν Πλάτωνα ἦταν τέχνασμα, ἀλλὰ δὲν ἦταν, γιὰ τὴν ψυχὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Διονυσίου, μιὰ ἀπλὴ ἀπάτη. Ὁ ἀδύνατος αὐτὸς νέος εἶχε καὶ κάτι μέσα του ποὺ τὸν τραβοῦσε πρὸς ὅ,τι εἶναι μέγα. Διαισθανόταν τί ἦταν ὁ Πλάτων. Καὶ ἐπιθυμοῦσε νὰ τὸν κερδίσει γιὰ τὸν ἑαυτό του. «Ἡ ἀδυναμία, ποὺ ἔτρεφε γιὰ τὸν Πλάτωνα ὁ Διονύσιος, ἦταν ἴσως τὸ μόνο ἶχνος δυνάμεως στὴν ὑπαρξή του», γράφει ὁ Ludwig Markuse.

Αὐτὸ ἀκριβῶς ἔγινε ἡ αἰτία μιᾶς ἀκόμα βαρύτερης περιπέτειας. Δὲν εἶχαν περάσει παρὰ μόνο τέσσερες μῆνες ἀπὸ τὴν ἄφιξη τοῦ Πλάτωνος καὶ ὁ Διονύσιος, κατηγορώντας τὸν Δίωνα ὅτι συνωμοτοῦσε ἐναντίον του, τὸν ὑποχρέωσε νὰ ἐπιβιβασθεῖ, ὅπως διηγεῖται ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων, σ' ἓνα σμικρὸν πλοῖον καὶ τὸν ἐξέβαλεν ἀτίμως (τὸν ἐξόρισε μὲ τρόπο ἐπαίσχυντο). Ἀλλὰ τὸν Πλάτωνα τὸν κράτησε κοντά του. Τοῦ ἐπέβαλε μάλιστα τώρα νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν ἀκρόπολη — ὅπου ἄλλωστε, μακριὰ ἀπὸ τὸ λαό του καὶ προστατευμένος ἀπὸ ἰσχυρὰ τείχη καὶ ξένους μισθοφόρους, κατοικοῦσε κι ὁ ἴδιος — γιὰ νὰ μὴ μπορεῖ νὰ διαφύγει καὶ γιὰ νὰ μὴν ἔρχεται σὲ ἐπικοινωνία μὲ κανέναν ἄνθρωπο, ποὺ δὲ θάταν τῆς δικῆς του ἐμπιστοσύνης. Εἶχε διαδοθεῖ ἡ φήμη — τὸ λέει ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων — ὅτι τὸν σκότωσε, θεωρώντας τὸν αἴτιο τῆς συνωμοσίας, ποὺ εἶχε ἴσως πιστέψει ὅτι ὀργάνωσε ὁ Δίων. Ἀλλὰ δὲν ἦταν κακὴ ἡ πρόθεση τοῦ νεαροῦ τυράννου ἀπέναντι τοῦ Πλάτωνος. Κάθε μέρα γινόταν καὶ πιὸ ἐνοχλητικὸς μὲ τὴ φιλία ποὺ τοῦ ἔδειχνε καὶ μὲ τὶς περιποιήσεις του. Τὸν παρακαλοῦσε νὰ μείνει κοντά του. Ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων πίστευε ὅτι στίς πρῶτες — μετὰ τὴν ἐκδίωξη τοῦ Δίωνα — ἡμέρες, τᾶκανε ὅλ' αὐτὰ ἀπὸ προσποίηση. Γρήγορα, ὅμως, κατάλαβε ὅτι εἶχε πραγματικὰ σαγηνευθεῖ ἀπὸ τὴν παρουσία του. *Τὸ γὰρ ἀληθὲς δεῖ φράζειν* («Τὴν ἀλήθεια ὀφείλω νὰ τὴν πῶ»), γράφει ὁ Πλάτων. Καὶ λέει τὴν ἀλήθεια μὲ τὰ ἐξῆς λόγια: *Ἡσπάζετο μὲν αἰεὶ προῖόντος τοῦ χρόνου μᾶλλον κατὰ τὴν τοῦ τρόπου τε καὶ ἥθους συνουσίαν, ἑαυτὸν δὲ ἐπαινεῖν μᾶλλον ἢ Δίωνα ἐβούλετό με καὶ φίλον ἡγεῖσθαι διαφερόντως μᾶλλον ἢ κείνον.* («Μὲ ἀγαποῦσε, ὅσο περνοῦσε ὁ καιρὸς καὶ

ὅσο ἐξοικειωνόταν στοὺς τρόπους μου καὶ στὸ χαρακτήρα μου, διαρκῶς περισσότερο, καὶ ἐπιθυμοῦσε νὰ μὲ ἰδεῖ νὰ γίνομαι πιὸ πολὺ φίλος δικός του παρὰ τοῦ Δίωνος»). Ἐνα φοβερὸ δράμα ζηλοτυπίας εἶχε ἀρχίσει νὰ ξετυλίγεται. Ἐνῶ, ὅμως, τὸν ἤθελε δικό του ὁ Διονύσιος τὸν Πλάτωνα, ἀπέφευγε νὰ προσέχει τοὺς φιλοσοφικοὺς λόγους του. Φοβόταν — τὸ φόβο αὐτὸν τὸν καλλιεργοῦσαν μέσα του ὁ Φίλιστος καὶ ὅσοι ἐκμεταλλεύονταν τὴν τυραννίδα — ὅτι θὰ ἐπηρεαζόταν μὲ τρόπο ποὺ θὰ ἀνταποκρινόταν στὰ σχέδια τοῦ Δίωνος, συγκεκριμένα στὴν πρόθεση τοῦ Δίωνος νὰ μαλακώσει ὡς τύραννος, νὰ πάψει νὰ χεῖ σωματοφύλακες, κι ἔτσι νὰ ἀνατραπεῖ εὐκόλα, γιὰ νὰ μποῦν στὴ θέση του οἱ γιοὶ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Δίωνος. Ἀλλὰ ὁ Πλάτων εἶχε κάποιες ἀκόμα καλὲς ἐλπίδες. Γράφει ὁ ἴδιος: *Ἐγὼ δὲ πάντα ὑπέμενον, τὴν πρώτην διάνοιαν φυλάττων ἥπερ ἀφικόμεν, εἴ πως εἰς ἐπιθυμίαν ἔλθοι τῆς φιλοσόφου ζωῆς· ὁ δ' ἐνίκησεν ἀντιτείνων.* («Ἐγὼ τὰ ὑπέμενα ὅλα, πιστὸς στὸ σκοπὸ ποὺ μὲ εἶχε φέρει ἐκεῖ, κι ἐλπίζοντας νὰ τὸν πραγματοποιήσω, ἂν τὸν ἐκυρίευε ἡ ἐπιθυμία νὰ στραφεῖ πρὸς τὴ φιλοσοφικὴ ζωὴ· ἀλλὰ ἐνίκησε ἐκεῖνος μὲ τὴν ἀντίστασή του»).

15

Αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη πικρὴ ὁμολογία τοῦ Πλάτωνος. Σ' ἓνα ἄλλο σημεῖο τῆς «μεγάλης» ἐπιστολῆς του, δὲν ἀρκεῖται νὰ λέει ὅτι ἐνίκησε ὁ Διονύσιος, ἀλλὰ προχωρεῖ σὲ μιὰ πολὺ πιὸ συγκλονιστικὴ ὁμολογία: *Ἦλθον Ἀθηναῖος ἀνὴρ ἐγὼ, ἐταῖρος Δίωνος, σύμμαχος αὐτῷ, πρὸς τὸν τύραννον, ὅπως ἀντὶ πολέμου φιλίαν ποιήσαιμι· διαμαχόμενος δὲ τοῖς διαβάλουσιν ἡττήθην.*

Ἐδῶ ἔχουμε μπροστὰ μας τὸν πρῶτον Ἕλληνα πού, ἀποκαλύπτοντας μιὰ πικρὴ καὶ ὀδυνηρὴ προσωπικὴ ἐμπειρία του, ὁμολογεῖ δημόσια — τὸ γράμμα του δὲν τῷ γραψε γιὰ νὰ διαβασθεῖ μόνον ἀπὸ τοὺς φίλους τοῦ Δίωνα — ὅτι νικῆθηκε. Ὁ Πλάτων — ὁ μεγαλύτερος σὲ πνευματικὴ δύναμη Ἀθηναῖος — λέει ὅτι νικῆθηκε ὡς δάσκαλος, ὡς ἄνθρωπος.

Ἀργότερα, ἄρχισαν οἱ ἄνθρωποι — καὶ οἱ πιὸ μεγάλοι — νὰ κάνουν πολλὰς ὁμολογίες. Ἦρθε, μάλιστα, ἡ ὥρα — τετρακόσια περίπου χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Δίωνος — ποὺ κάποιο πολὺ μεγάλο γεγονὸς ἔκαμε τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ νὰ ἐκπαιδευθεῖ ἰδιαίτερα καὶ ἐντονώτατα στὴν ταπείνωση. Οἱ ἄνθρωποι — φιλόσοφοι καὶ βασιλιάδες — ἄρχισαν, ἄλλοι μὲ βαθειὰ εἰλικρίνεια καὶ ἄλλοι μὲ ἀμφίβολη πρόθεση ἢ καὶ μόνο γιὰ ἐπίδειξη — νὰ πέφτουν μὲ τὸ μέτωπο ἐπάνω στὴ γῆ, νὰ ξεγυμνώνουν καὶ νὰ χτυποῦν οἱ ἴδιοι τὰ στήθη τους μπροστὰ σὲ ὅλους, νὰ ὁμολογοῦν ἢ μᾶλλον νὰ ἐξομολογοῦνται τὰ λάθη τους ἢ τὶς ἀποτυχίες τους μὲ τὴν πιὸ ἐσωτερικὴ καὶ ταυτόχρονα δημόσια φωνὴ τους. Ἀρχισαν νὰ κάνουν καὶ κάτι ἄλλο: νὰ ἀπο-

καλύπτουν, ότι μέσ' στὸν καθένα τους ζοῦσαν δυὸ ἢ καὶ περισσότερες ψυχές ποὺ ἐμάχονταν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη. Ἦταν κι αὐτὸ ἀναγκαῖο, γιὰ νὰ σταθεῖ ὁ ἄνθρωπος ὀρθίος ἐπάνω στὴ γῆ. Ἔπρεπε νὰ ἐπιβάλλει στὴν ψυχὴ του νὰ πέφτει, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ἐγείρεται πάλι. Ἔπρεπε νὰ μάθει νὰ ὁμολογεῖ ὅτι εἶναι σπασμένη ἡ ψυχὴ του σὲ πολλὰ κομμάτια, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ξανακερδίζει τὴν ἐνότητά της. Ἔπρεπε καὶ ὁ ἡττημένος νὰ αἰσθάνεται τὸν ἑαυτό του — ἢ νὰ τὸν βλέπουν καὶ νὰ τὸν θεωροῦν καὶ οἱ ἄλλοι — νικητὴ, καὶ ὁ νικητὴς ἡττημένο.

Ἄνοιξε, τάχα, τὸ δρόμο αὐτὸν ὁ Πλάτων; Δύσκολο εἶναι νὰ ἀπαντήσω ναί. Τὸ δρόμο τὸν ἄνοιξε, ἑφτακόσια πενήντα περίπου χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Πλάτωνος, ἓνας μεγάλος θαυμαστής του ποὺ εἶχε ὥστόσο στρέψει προπάντων ἄλλοῦ τὰ μάτια του. Τ' ὄνομά του εἶναι Αὐγουστῖνος. Ἀλλὰ κάποιο προμήνυμα σημειώνει καὶ ἡ «μεγάλῃ» ἐπιστολὴ τοῦ Πλάτωνος, μὲ τὴ βαρυσήμαντη ὁμολογία: *ἡττήθην*. Καὶ μὲ ὁλόκληρο τὸ περιεχόμενό της ποὺ εἶναι αὐτοβιογραφικὸ, ἐξομολογητικὸ. Ὑπάρχει, ὅμως, καὶ μιὰ μεγάλη διαφορὰ. Τὸ πρόσωπό του τὸ κάνει ὁ Πλάτων ἀντικείμενο στὴν πιὸ καθαρὴ ἐννοια τοῦ ὄρου. Τὸ πλάθει καὶ τὸ προβάλλει στὰ μάτια μας σὰν ἄγαλμα, ὅπως θὰ τὸ ἐπλάθε ὁ Φειδίας. Ἀργότερα — μετὰ τὸ πολὺ μεγάλο γεγονὸς ποὺ ἔκαμε, ὅπως εἶπα, τὴν ψυχὴ νὰ ἀσκηθεῖ ἰδιαίτερα στὴν ταπείνωση — ἄρχισε ὁ ἄνθρωπος νὰ μιλάει γιὰ τὸν ἑαυτό του, γιὰ τὶς ἐσωτερικὲς δοκιμασίες καὶ ἀντινομίες του, μὲ κάπως διαφορετικὸ τρόπο, περισσότερο ὑποκειμενικὸ. Ἀντὶ νὰ ἐξωτερικεύει τὸν ἑαυτό του, προβάλλοντάς τον ὡς ἄγαλμα ποὺ ὅλες οἱ πλευρές του εἶναι ἐκτεθειμένες στὸ φῶς, ἄρχισε νὰ τραβάει τὰ μάτια μας στὰ ἐσώτερα δώματα τοῦ ἑαυτοῦ του, ὅπου τὰ σκοτάδια εἰν' ἐπικρατέστερα ἀπὸ τὸ φῶς. Ἀπὸ τὸ δρόμο αὐτὸν — τὸ δρόμο πρὸς τὴ Δαμασκὸ — ἔμεινε ὁ Πλάτων μακριά.

16

Μετὰ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Δίωνος ἀπὸ τὴ Σικελία, ὁ Διονύσιος κράτησε κοντὰ του τὸν Πλάτωνα ὀχτὼ ἀκόμα μῆνες, ἴσως καὶ κάτι παραπάνω. Καὶ δὲν θὰ τὸν ἄφηνε ἴσως νὰ φύγει, ἂν δὲν εἶχε ἐμπλακεῖ σὲ πόλεμο καὶ μάλιστα ἔξω ἀπὸ τὴ Σικελία. Ὁ Πλάτων ὑποχρεώθηκε νὰ ὑποσχεθεῖ ὅτι θὰ ξαναγύριζε, ὅταν ἡ εἰρήνη θὰ εἶχε ἀποκατασταθεῖ. Ἀλλὰ τὸ ὑποσχέθηκε, ἀποσπώντας καὶ ἀπὸ τὸν τύραννο τὴν ὑπόσχεση, ὅτι θὰ δεχόταν νὰ ἐπιστρέψει καὶ ὁ Δίων μαζί του. Ὁ Διονύσιος εἶπε στὸν Πλάτωνα ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ θεωρεῖ ὁ Δίων τὴν ἀπομάκρυνσή του ὡς ἐξορία — ὡς *φυγὴν* —, ἀλλὰ ὡς *μετάστασιν* (ἀλλαγὴ τόπου διαμονῆς).

Ἔτσι, ὕστερ' ἀπὸ ἀπουσία ὁλόκληρου ἔτους, ὁ Πλάτων γύρισε στὴν Ἀθήνα. Καὶ ἀνακουφίσθηκε, ἐπιστρέφοντας στὸν κῆπο τῆς Ἀκαδημίας,

στή γαλήνη τοῦ πνεύματος ποῦ τοῦ ἐξασφάλιζαν οἱ ὠραῖες λεῦκες, ὁ ἱερὸς ἐλαιώνας καὶ ἡ θεὰ τοῦ λόφου τοῦ Κολωνοῦ. Ἀλλὰ ἡ Ἀθήνα τοῦ πρόσφερε καὶ μιὰν ἄλλη μεγάλη χαρά. Βρῆκε ἐκεῖ τὸν Δίωνα. Καὶ θὰ αἰσθάνθηκε ἰδιαίτερη ὑπερηφάνεια, κάνοντάς τον μέλος τῆς Ἀκαδημίας. Ἦταν, τότε, κάτι παραπάνω ἀπὸ σαράντα ἐτῶν, καὶ ὁ Πλάτων εἶχε περάσει τὰ ἐξήντα. Καὶ γνώρισε ὁ Δίων ἐκεῖ — στὸν κῆπο τῆς Ἀκαδημίας — πολλοὺς νέους ἢ καὶ ὠριμοὺς ἄνδρες, ποὺ ἄλλοι ἐμαθήτευαν καὶ ἀτένιζαν μὲ μάτια ὀρθάνοιχτα τὸν Πλάτωνα καὶ ἄλλοι ἦταν ἤδη προσωπικότητες καὶ εἶχαν κάμει βήματα σπουδαῖα σὲ διάφορες σφαῖρες γνώσεων. Δὲν πρόλαβε ὁ Δίων νὰ γνωρίσει τὸν Θεαίτητο, τὸν ἐξοχο μαθηματικό, ποὺ ἐγινε ὁ ἰδρυτὴς τῆς στερεομετρίας. Τρία χρόνια πρὶν ξεκινήσει ὁ Πλάτων γιὰ τὸ δεύτερο ταξίδι τοῦ στὴ Σικελία, εἶχε τραυματισθεῖ, ὅταν ὁ νικητὴς τῶν Λεύκτρων Ἐπαμεινώνδας, σὲ μιὰ πολεμικὴ συνάντησή του μὲ τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Σπαρτιάτες, εἶχε διασπάσει τὶς γραμμὲς τους. Πολέμησε γενναιότατα ὁ Θεαίτητος. Γύρισε τραυματίας στὴν Ἀθήνα, ὅπου λίγο ἀργότερα πέθανε. Ὁ Πλάτων, τιμώντας τὸν μαθητὴ καὶ φίλο του, ἔγραψε — πρὶν φύγει, γιὰ τὴ Σικελία — τὸν διάλογο *Θεαίτητος*, ὅπου ἐμφανίζει τὸν Σωκράτη, στὶς παραμονὲς τῆς δίκης καὶ τοῦ θανάτου του, νὰ κάνει τὴ γνωριμία του ὅταν ἦταν ἀκόμα *μειράκιον* (πολὺ νέος), καὶ νὰ προβλέπει τὴν ἐξέλιξή του σ' ἓναν τέλειο ζητητὴ τῆς ἀλήθειας. Θὰ χαιρόταν ὁ Δίων ἰδιαίτερα, ἂν εἶχε προλάβει νὰ γνωρίσει τὸν Θεαίτητο. Μπορεῖ νὰ γνώρισε, ὅμως, ἓναν ἄλλο σπουδαῖο μαθηματικό, τὸν Εὐδοξο τὸν Κνίδιο, ποὺ εἶχε φθάσει στὴν Ἀθήνα — γύρω στὶς μέρες ποὺ εἶχε φθάσει καὶ ὁ Δίων — μ' ἓναν κύκλο μαθητῶν του, γιὰ νὰ ἐπισκεφθεῖ τὸν παλαιό του δάσκαλο, τὸν Πλάτωνα. Καὶ γνώρισε, ὅπωςδῆποτε, καὶ τὸν μαθηματικό Σωκράτη, ποὺ ὁ Πλάτων τὸν ἐμφανίζει νεαρό, στὸν διάλογο *Πολιτικός*, ὡς Σωκράτη τὸν νεώτερο (γιὰ νὰ τὸν ξεχωρίσει ἀπὸ τὸν μεγάλο του φίλο). Ἰδιαίτερα συνδέθηκε ὁ Δίων μὲ τὸν Σπεύσιππο, τὸν γιὸ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Πλάτωνος, ἐκεῖνον ποὺ ὁ Πλάτων, πικραίνοντας ἄλλους, ὅρισε ἀργότερα, λίγο προτοῦ πεθάνει, διάδοχό του στὴν ἡγεσία τῆς Ἀκαδημίας. Νέος θὰ ἦταν, τότε, στὸν πιὸ στενὸ κύκλο τῆς Ἀκαδημίας, ὁ Ξενοκράτης ποὺ ἐγινε ἀργότερα ἡ τρίτη — μετὰ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Σπεύσιππο — κεφαλὴ τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ ιδρύματος. Πρέπει νὰ γνώρισε ὁ Δίων καὶ τὸν Ἡρακλείδη — ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια τοῦ Πόντου — πού, ὅταν ὁ Πλάτων ἐπραγματοποίησε τὸ τρίτο ταξίδι τοῦ στὴ Σικελία, τὸν ἀφῆκε ἀναπληρωτὴ τοῦ στὴν Ἀκαδημία. Δὲν ξέρουμε, ἂν θὰ πρόσεξε ἓναν ἔφηβο δεκαοχτὼ περίπου ἐτῶν ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὰ Στάγειρα τῆς Χαλκιδικῆς καί, ἀφοῦ εἶχε φθάσει ἀπὸ τὴν Πέλλα τῆς Μακεδονίας, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ δεύτερο ταξίδι τοῦ Πλάτωνος στὴ Σικελία, εἶχε γίνει δεκτὸς ὡς μαθητὴς στὴν Ἀκαδημία. Ὑποθέτω, ὅτι θὰ εἶπε ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων στὸν Δίωνα νὰ προσέξει τὸν νεαρὸν αὐτὸν

γιό τοῦ προσωπικοῦ γιатροῦ τοῦ βασιλιᾶ τῶν Μακεδόνων. Ἄν τὸν πρόσεξε, θὰ εἶδε νὰ λάμπει κάτι στὰ μάτια του. Ἦταν τὰ μάτια τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ὁ Πλάτων, τὶς μέρες ἐκεῖνες ποὺ ὁ Δίων ἦταν στὴν Ἀθήνα κοντά του, ἔγραψε τοὺς διαλόγους *Σοφιστής* καὶ *Πολιτικός*. Μιλώντας στὸν *Πολιτικό* γιὰ τὸν βασιλικὸν ἄνδρα, εἶχε τὸν Δίωνα ὡς ὑπόδειγμα. Ἀλλὰ εἶχε περιστεῖλει τώρα τὶς ἀξιώσεις, ποὺ εἶχε προβάλει ἄλλοτε γιὰ τὴ ριζικὴ ἀναμόρφωση τῆς κοινωνίας καὶ τῇ συγκρότηση μιᾶς τέλειας Πολιτείας. Ἀπὸ τὸ μέγα ἔργο τοῦ *Πολιτεία* τὸν εἶχαν χωρίσει νέες ἐμπειρίες καὶ ἓνα διάστημα χρόνου — κάτι παραπάνω ἀπὸ μιὰ δεκαετία — ποὺ τὸν ἔκαμε νὰ ζητάει ἀπὸ τὴ ζωὴ κάτι λιγώτερο ἀπ' ὅ,τι ζητοῦσε ἄλλοτε. Στὸν *Πολιτικό*, ὁ Πλάτων ἐμφανίζει τὸν Σωκράτη μόνο καὶ μόνο νὰ ἐγκαινιάζει, μὲ λίγες φράσεις, τὸν διάλογο. Ὅπως καὶ στὸν *Σοφιστή*, κύριος ὁμιλητὴς εἶναι ἓνας ξένος ποὺ μένει ἀνώνυμος. Στὸν *Σοφιστή*, παρουσιάζει τὸν ξένο αὐτὸν στὸν Σωκράτη ὁ ἑξοχος μαθηματικὸς Θεόδωρος (ἀπὸ τὴν Κυρήνη), ὁ ἴδιος ποὺ τοῦ εἶχε παρουσιάσει, τὴν προηγούμενη μέρα, τὸν νεαρὸ μαθητὴ τοῦ Θεαίτητο. Καὶ τὸν παρουσιάζει ὡς ξένο ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴν Ἑλέα τῆς κάτω Ἰταλίας, μέλος τοῦ κύκλου τῶν Ἑλεατῶν Παρμενίδη καὶ Ζήνωνος, μάλα δὲ ἄνδρα φιλόσοφον. Ὅχι πιά μὲ τὰ χεῖλη τοῦ Σωκράτους, ποὺ στὸν διάλογο *Πολιτεία* τὸν εἶχε ἐμφανίσει ἰδανικὸ θεωρητὴ τοῦ τέλειου συστήματος τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς, ἀλλὰ μὲ τὰ χεῖλη ἑνὸς ἀνώνυμου φιλοσόφου μιᾶς σχολῆς ποὺ τιμοῦσε, ἐκφράζει ὁ Πλάτων τὶς πιὸ συγκερατημένες σκέψεις του γιὰ τὰ πολιτεύματα. Τώρα στέκεται μάλιστα λιγώτερο σ' αὐτὰ — στοὺς θεσμοὺς καὶ στὰ συστήματα — καὶ περισσότερο στὸν ἄριστο πολιτικὸν ἄνδρα, τὸν βασιλικὸν ἄνδρα.

17

Τέσσερα ἢ πέντε χρόνια μετὰ τὴν ἐπιστροφή τοῦ Πλάτωνος στὴν Ἀθήνα, ὁ Διονύσιος τὸν ξανακάλεσε κοντά του. Ἀλλὰ παρακάλεσε νὰ μὴν τὸν ἀκολουθήσει ὁ Δίων καὶ νὰ μείνει ἀκόμα ἓνα ἔτος μακριά. Ὁ Πλάτων δὲν εἶχε καμμιά διάθεση νὰ ἐπιχειρήσει — καὶ μάλιστα χωρὶς τὸν Δίωνα — ἓνα νέο ταξίδι. Ὁ Δίων, ὅμως, τὸν ἐπίεσε νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴν πρόσκληση τοῦ τυράννου. Ἐτρεφε, ἀκόμα, τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ μποροῦσε νὰ τὸν ἐπηρεάσει. Ἐφθάναν κι ἀπὸ τὴ Σικελία εἰδήσεις, ὅπως γράφει στὴ «μεγάλῃ» ἐπιστολῇ του ὁ Πλάτων, ὡς *Διονύσιος θαυμαστῶς φιλοσοφίας ἐν ἐπιθυμίᾳ πάλιν εἶη γεγονὼς τὰ νῦν* («ὅτι ὁ Διονύσιος εἶχε κυριευθεῖ τώρα καὶ πάλι ἀπὸ ἓνα θαυμαστὸ πόθο γιὰ τὴ φιλοσοφία»). Ὁ Πλάτων ἔστειλε δυὸ φορές ἀρνητικὴ ἀπάντηση στὸν Διονύσιο. Ὅπως γράφει ὁ ἴδιος, ἀπαντοῦσε στὸν τύραννο — καὶ προφορικὰ στὸν Δίωνα, ποὺ τὸν ἐπείξε — ὅτι ἦταν

πιά γέρων καὶ ὅτι, ἄλλωστε, δὲν εἶχε τηρήσει ὁ Διονύσιος ὅσα εἶχαν συμφωνηθεῖ, δηλαδή ὅτι θὰ καλοῦσε καὶ τὸν Δίωνα. Στὴν τρίτη, ὅμως, πρόσκληση ὑποχώρησε ὁ Πλάτων. Ὁ τύραννος ἔστειλε στὸν Πειραιᾶ μιὰ τριήρη — ῥαστώνην ἔνεκα τῆς πορείας («για νὰ διευκολύνει τὸ ταξίδι») — καὶ μιὰν ἐπιστολή, ὅπου μεταξὺ ἄλλων τοῦ ἔγραφε: *Ἄν εἰς Σικελίαν πεισθεῖς ὑφ' ἡμῶν ἔλθῃς τὰ νῦν, πρῶτον μὲν σοι τὰ περὶ Δίωνα ὑπάρξει ταύτη γιγνόμενα ὁππῆρ ἂν αὐτὸς ἐθέλῃς — θελήσεις δὲ οἶδ' ὅτι τὰ μέτρια, καὶ ἐγὼ συγχωρήσομαι —, εἰ δὲ μή, οὐδέν σοι τῶν περὶ Δίωνα ἔξει πραγμάτων οὔτε περὶ τᾶλλα οὔτε περὶ αὐτὸν κατὰ νοῦν γιγνόμενον.* («Ἄν δεχθεῖς νὰ πεισθεῖς ἀπὸ μένα καὶ ἔρθεις τώρα στὴ Σικελία, θὰ διακανονισθοῦν ἀμέσως οἱ ὑποθέσεις τοῦ Δίωνος σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες σου — καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ ζητήσεις λογικὰ πράγματα, κι ἐγὼ θὰ ὑποχωρήσω —, ἂν ὅμως δὲν ἔρθεις, τίποτε σχετικὰ μὲ τὶς ὑποθέσεις τοῦ Δίωνος καὶ μὲ τὸ πρόσωπό του δὲν θὰ γίνει σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιθυμίες σου»). Μπροστὰ σὲ ἓνα τέτοιο δίλημμα, πῶς μπορούσε νὰ ἐπιμείνει ὁ Πλάτων στὴν ἄρνησή του; Ξεκίνησε τώρα πάλι, ἐξηνταέξη πιὰ χρονῶν.

Τὸ τρίτο ταξίδι τοῦ στὴ Σικελία ἦταν μιὰ νέα πικρὴ ἐμπειρία, μιὰ νέα — ἀκόμα πιὸ δραματικὴ — ἀποτυχία. Ὁ νεαρὸς τύραννος ὑποδέχθηκε αὐτὴ τὴ φορά τὸν Πλάτωνα ὅχι ὡς μαθητῆς ποὺ εἶχε τὴν ἐπιθυμία ν' ἀκούσει τὸν φιλόσοφο, ἀλλὰ ὡς φιλόσοφος ποὺ ἤθελε νὰ δείξει στὸν Πλάτωνα ὅτι τὸν εἶχε ξεπεράσει. Πολλὰ γὰρ αὐτὸς καὶ τὰ μέγιστα εἰδέναι τε καὶ ἱκανῶς ἔχειν προσεποιεῖτο, γράφει ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων. Εἶχε, μάλιστα τολμήσει νὰ συντάξει κι ἓνα φιλοσοφικὸ σύγγραμμα, ὅπου εἶχε ἀνακατέψει ὅσα ἄκουσε ἀπὸ ἄλλους ἢ ὅσα διάβασε σὲ βιβλία ποὺ δὲν τὰ καταλάβαινε, φθάνοντας κι ὡς τὸ σημεῖο νὰ μιλήσει καὶ γιὰ πράγματα, ποὺ ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων δὲν εἶχε ποτὲ τολμήσει νὰ μεταφέρει στὸ γραπτὸ λόγο καὶ ποὺ ὅποιος τὰ ζεῖ ἀληθινὰ μέσ' στὴν ψυχὴ του — ὡς φῶς ποὺ πηδάει ἐξαίφνης ἀπὸ μιὰ σπίθα — ξέρεي ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ εἰπωθοῦν μὲ τρόπο ρητό.

Ἦταν, τάχα, ὁ Διονύσιος τόσο θρασύς, ὅσο φάνηκε; Ἴσως, μέσα του, ἦταν λιγώτερο ἀπ' ὅ,τι ἔδειχνε. Τὸν βασάνιζε ἡ ζήλεια. Δὲ μπορούσε νὰ ἀνθέξει, βλέποντας τὸν Πλάτωνα ν' ἀγαπάει τὸν Δίωνα. Καταλάβαινε, ὅτι μόνο καὶ μόνο γιὰ χάρη του θὰ ἀποφάσιζε νὰ ξαναπάει στὴ Σικελία. Καὶ εἶχε βάλει τὰ δυνατά του νὰ δείξει στὸν Πλάτωνα, ὅτι αὐτὸς ἦταν πολὺ ἀνώτερος ἀπὸ τὸν Δίωνα, πολὺ καλύτερος μαθητῆς τῆς φιλοσοφίας, ὁ μόνος ἰσάξιος τοῦ μεγάλου δασκάλου. Ἄν ὁ Πλάτων ἀπογοητεύθηκε, ὅταν τὸν ἀντίκρουσε πάλι, ἀκόμα περισσότερο θ' ἀπογοητεύθηκε ὁ ἴδιος ὁ Διονύσιος, ὅταν εἶδε ὅτι ἔκαμε στὸν Πλάτωνα τὴ χειρότερη ἐντύπωση. Καὶ ἡ νέα μεγάλη ἀπογοήτευση τὸν ἔκαμε νὰ τρελλαθεῖ ἀκόμα περισσότερο ἀπὸ ζήλεια. Ἡ ἀδύνατη καὶ οὐσιαστικὰ ἀπαίδευτη ψυχὴ του ἔχασε κάθε ἰσορροπία. Τότε πῆρε τὶς ἀποφάσεις, ποὺ ἔδειχναν ὅτι εἶχε καταδικά-

σει τὸν Δίωνα ὀριστικά. Ἀπαγόρευσε σὲ ὅσους διαχειρίζονταν τὴν περιουσία του νὰ τοῦ στέλνουν χρήματα. Θεωρώντας τὸν ὀριστικά «φυγάδα», ἄνθρωπο ποὺ εἶχε χάσει ἀμετάκλητα τὴν ιδιότητα τοῦ Συρακούσιου, ἔγινε ὁ ἴδιος ἐπίτροπος τοῦ μικροῦ γιοῦ του, τοῦ Ἰππαρίνου, καὶ ἀποφάνθηκε ὅτι τὰ εἰσοδήματα τῆς περιουσίας ἀνήκουν σ' αὐτὸν καὶ ὄχι στὸν Δίωνα. Τότε δήλωσε ὁ Πλάτων στὸν Διονύσιο ὅτι τοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ μένει κοντά του, ἀφοῦ συμπεριφερόταν ἔτσι ἀπέναντι τοῦ Δίωνος.

Ὑστερ' ἀπὸ νέες διαπραγματεύσεις μὲ τὸν τύραννο καὶ κάμποσες περιπέτειες, ποὺ λίγο ἔλειψε νὰ στοιχίσουν τὴ ζωὴ του, καιάφερε ὁ Πλάτων — μὲ τὴν παρέμβαση τοῦ φίλου του Ἀρχύτα, τοῦ διάσημου Πυθαγόρειου ποὺ κυβερνοῦσε τὸν Τάραντα — νὰ φύγει ἀπὸ τὴ Σικελία, ἀποχαιρετώντας τὴν γιὰ πάντα. Μετὰ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Πλάτωνος, ὁ Διονύσιος ὑποχρέωσε τὴ γυναῖκα τοῦ Δίωνος — τὴν Ἀρέτη, τὴν ἑτεροθαλῆ ἀδελφή του — νὰ πάρει ἄλλον ἄνδρα.

18

Φθάνοντας ὁ Πλάτων στὴν Πελοπόννησο, ἀποβιβάσθηκε καὶ πῆγε νὰ βρεῖ τὸν Δίωνα στὴν Ὀλυμπία, ὅπου παρακολουθοῦσε τοὺς ἀγῶνες. Καί ὅπως γράφει ὁ ἴδιος, τοῦ ἀνάγγειλε ὅσα εἶχαν συμβεῖ (*ἡγγελλον τὰ γεγονότα*). Ὁ Δίων — τὸν Δία ἐπιμαρτυράμενος — ζήτησε ἀπὸ τὸν Πλάτωνα, καθὼς καὶ ἀπὸ τοὺς οἰκείους του (ἐδῶ ὑπονοεῖται ἰδιαίτερα ὁ Σπύσιππος) καὶ τοὺς φίλους του, δηλαδὴ ἀπὸ ὅλους ποὺ ἀπάρτιζαν τὴν Ἀκαδημία, νὰ παρασκευασθοῦν γιὰ τὴν ἐπιχείρηση, ποὺ θὰ εἶχε σκοπὸ τὴν τιμωρία τοῦ Διονυσίου. Μήπως εἶχε ἤδη — πρὶν ἐπιστρέψει ὁ Πλάτων ἀπὸ τὴ Σικελία — ἀρχίσει τὴν προπαρασκευὴ αὐτή; Μήπως εἶχε πληροφορίες ὁ Διονύσιος, ὅτι προετοιμαζόταν μυστικά, χρησιμοποιώντας τὰ εἰσοδήματα τῆς μεγάλης περιουσίας του, καὶ μήπως ἦταν αὐτὸς ὁ λόγος ποὺ τὸν ἔκαμε νὰ τὴν κατάσχει; Ὑπάρχουν ἱστορικοὶ — ἔτσι, ὁ J. B. Bury — ποὺ θεωροῦν πιθανὸ ἓνα τέτοιο πρᾶγμα. Ὅσο γιὰ μένα, τὸ θεωρῶ ἀδύνατο. Δὲ μπορεῖ νὰ εἶχε κάμει ὁ Δίων οὔτε τὸ παραμικρὸ βῆμα προπαρασκευῆς, ὅσο ἦταν ὁ Πλάτων στὰ χέρια τοῦ Διονυσίου, ἐκθέτοντας ἔτσι τὸν μεγάλο φίλο του σὲ κίνδυνο. Ἄλλωστε, ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων λέει ρητά, ὅτι μόνον ὅταν τοῦ ἀνάγγειλε αὐτὸς «τὰ γεγονότα», δηλαδὴ τὴν κατάσχεση τῆς περιουσίας του, ἐπικαλέσθηκε ὁ Δίων μάρτυρα τὸν Δία καὶ ζήτησε νὰ προπαρασκευασθοῦν ὅλοι γιὰ τὸ ἔργο τῆς τιμωρίας.

Ἡ προπαρασκευὴ τῆς μικρῆς ἐκστρατείας ἔγινε στὴν Ἀθήνα. Ὁ Πλάτων, ὅταν ἄκουσε τὸν Δίωνα νὰ ζητάει τὴ συνδρομὴ τῆ δικῆ του καὶ μελῶν τῆς Ἀκαδημίας, τοῦ εἶπε — τὸ γράφει ὁ ἴδιος — ὅτι τοῦ ἐπιτρέπει νὰ χρησιμοποιήσῃ τοὺς φίλους του, ἂν θᾶταν κι αὐτοὶ σύμφωνοι, ἀλλὰ

ὅσο γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του, εἶχε ἀντιρρήσεις. Καὶ ἐξήγησε τὶς ἀντιρρήσεις του. Εἶπε ὅτι ὁ Δίων τὸν ἔκαμε, *βία τινὰ τρόπον* («κατὰ κάποιον τρόπο διὰ τῆς βίας»), *σύσσιτον καὶ συνέστιον καὶ κοινωνὸν ἱερῶν* τοῦ Διονυσίου, καὶ ὅτι ὁ τύραννος, μολονότι εἶχε ἴσως δώσει πίστη σὲ ὅσους τοῦ ἔλεγαν, ὅτι συνομωτοῦσε μαζί μὲ τὸν Δίωνα ἐναντίον του, δὲν τὸν σκότωσε. Ἀλλὰ ἐπικαλέσθηκε ὁ Πλάτων κι ἕναν ἄλλο λόγο, γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὴν ἄρνησή του. Εἶπε: *Οὔτ' οὖν ἡλικίαν ἔχω συμπολεμεῖν ἔτι σχεδὸν οὐδενὶ* («Δὲν ἔχω ἄλλωστε οὔτε τὴν ἡλικία ποὺ θὰ μοῦ ἐπέτρεπε νὰ συμπολεμήσω μὲ ὁποιονδήποτε»). Ὅταν γύρισε ὁ Πλάτων ἀπὸ τὸ τελευταῖο του ταξίδι, ἦταν ἐξηνταεφτά περίπου ἐτῶν. Ἡ προπαρασκευὴ τῆς ἐκστρατείας χρειάσθηκε καιρό. Ὅταν ξεκίνησε ὁ Δίων εἶχε φθάσει τὰ ἐβδόμηντα. Θὰ κατάλαβε, χωρὶς ἄλλο, καὶ ὁ Δίων, ὅτι, στὴν ἡλικία αὐτή, τοῦ ἦταν πραγματικὰ δύσκολο νὰ ἐκτεθεῖ στὶς ταλαιπωρίες μιᾶς ἐκστρατείας. Ἀλλὰ θὰ εἶδε ὁ Δίων τὴ νέα ἀπόδειξη τῆς μεγάλης ἀγάπης του στὸ γεγονός ὅτι δέχθηκε, παρὰ τὶς ἀρχές του, νὰ τοῦ ἐπιτρέψει νὰ πάρει μαζί του στὴν ἐκστρατεία ὅσα μέλη τῆς Ἀκαδημίας θάταν πρόθυμα νὰ τὸν ἀκολουθήσουν.

19

Τὶς ἀρχές του σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς βίας τὶς ἐκθέτει ὁ Πλάτων στὴ «μεγάλῃ» ἐπιστολή του. Λέει ὅτι ὁ *ἔμφρων*, ὅταν τοῦ φαίνεται ὅτι ἡ «πατρίδα» του δὲν ἔχει καλὸ πολίτευμα, πρέπει νὰ ὑψώνει τὴ φωνή του καὶ νὰ λέει ὅ,τι πιστεύει, *εἰ μέλλοι μήτε ματαίως ἐρεῖν μήτε ἀποθανεῖσθαι λέγων* («ἂν δὲν εἶναι μάταιο νὰ τὸ πεῖ καὶ ἂν, λέγοντάς το, δὲν διατρέχει τὸν κίνδυνο νὰ τὸν σκοτώσουν»), ἀλλὰ *βίαν* δὲν πρέπει ποτὲ νὰ χρησιμοποιεῖ. Ὅταν βλέπει ὅτι, *ἄνευ φυγῶν* (ἐξοριῶν) καὶ *σφαγῆς ἀνδρῶν*, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀνατρέψει τὸ κακὸ καθεστῶς καὶ νὰ τὸ ἀντικαταστήσει μὲ τὴν πολιτεία *τὴν ἀρίστην*, πρέπει νὰ μένει ἡσυχος καὶ νὰ περιορίζεται νὰ εὐχεται *τὰ ἀγαθὰ αὐτῷ τε καὶ τῇ πόλει*. Πρέπει, λοιπόν, νὰ ἀνέχεται ὁ *ἔμφρων* ἕνα κακὸ πολίτευμα, τυραννικὸ ἢ καὶ ληστρικό; Δὲ συμμεριζόταν ὁ Πλάτων, τάχα, τὴν παράδοση τῶν Ἀθηναίων γιὰ τὸ ἱερὸ δίκαιο τῆς τυραννοκτονίας; Ἐκατὸ χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Πλάτωνος, τὸ δίκαιο αὐτὸ τὸ ὑποστήριξαν—ἰδιαίτερα στὴν Πελοπόννησο—πολλοὶ φιλόσοφοι. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἐγιναν καὶ οἱ ἴδιοι τυραννοκτόνοι. Καὶ πολὺ ἀργότερα, ὅσο προχωροῦσε ἡ ἱστορία πρὸς τοὺς δικούς μας καιροὺς, πολλοὶ ἐπίσης *ἔμφρονες*—ἕνας ἀπ' αὐτοὺς ἦταν ὁ Montaigne—ἐδικαίωσαν ἐπίσης τὴν τυραννοκτονία. Εἶναι περίεργη ἡ θέση, ποὺ πῆρε ὁ Πλάτων στὸ μέγα αὐτὸ θέμα. Κι ἂν ἀκόμα ἔχει κάποιο ἠθικὸ νόημα νὰ ἀρνεῖται κανένας τὴν τυραννοκτονία ὡς πράξη αἰφνιδιαστική, δηλαδή ὡς ἐνέδρα καὶ δολοφονία, δὲν μπορεῖ νὰ σταθεῖ ἡ ἀπόλυτη ἄρνηση τῆς βίας γιὰ τὴν ἀνατροπὴ

ένος κακοῦ καὶ τυραννικοῦ καθεστῶτος. Κι ἀκόμα λιγώτερο μπορῶ νὰ ἐξηγήσω τὴν ἄποψη τοῦ Πλάτωνος, ὅτι ὁ *ἔμφρων* δὲν πρέπει νὰ μιλάει δημόσια παρὰ μόνον ὅσο δὲν κινδυνεύει ἡ ζωὴ του. Ποιοί, λοιπόν, πρέπει νὰ ἐκθέτουν σὲ κίνδυνο τὴ ζωὴ τους γιὰ τὸ καλὸ τοῦ συνόλου; Μήπως μόνον οἱ *ἄφρονες*; Πρέπει καὶ οἱ φιλόσοφοι νᾶναι πρόθυμοι νὰ ἐκτεθοῦν στοὺς κινδύνους τῶν ἀγώνων, ὅπως τὸ κάνουν οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες. Δὲ φταῖνε πάντοτε οἱ πολιτικοί, ἂν δὲν εἶναι φιλόσοφοι. Φταῖνε καὶ οἱ φιλόσοφοι ποὺ δὲ γίνονται πολιτικοί.

20

Πάντως, ἡ ἀγάπη του γιὰ τὸν Δίωνα ἔκαμε τὸν Πλάτωνα νὰ παραβεῖ τις ἀρχές του καὶ νὰ ἐπιτρέψει στὰ μέλη τῆς Ἀκαδημίας νὰ τὸν ἀκολουθήσουν στὸ δρόμο τῆς βίας. Καὶ τὸν ἀκολούθησαν κάμποσοι. Τὸν βοήθησε σ' αὐτὸ κι' ὁ φίλος του ὁ Σπεύσιππος. Ὁ Δίων, ὅταν ἔφυγε, τοῦ χάρισε τὸ ἐξοχικὸ κτῆμα, ποὺ εἶχε ἀγοράσει. Ἀνάμεσα στὰ πολλὰ μέλη τῆς Ἀκαδημίας, ποὺ ἔλαβαν μέρος στὴν ἐκστρατεία, ἦταν καὶ ἄνδρες ὀνομαστοὶ ἢ ποὺ ἔγιναν ἀργότερα ὀνομαστοί, ὅπως ὁ Εὐδημος ὁ Κύπριος καὶ ὁ Τιμωνίδης ὁ Λευκάδιος (ὁ δεῦτερος ἐπιδόθηκε ἰδιαίτερα στὴν ἱστοριογραφία). Ὁ Ἀριστοτέλης ὅταν ξεκίνησε ὁ Δίων, ἦταν εἰκοσιτριῶν ἐτῶν. Δὲν τὸν ἀκολούθησε. Μήπως τὸν ἀκολούθησαν ἄλλοι νέοι τῆς ἡλικίας του ποὺ σκοτώθηκαν, ὥστε, στὴ Σικελία ἢ ἔχασαν ἀπὸ τότε τὸ δρόμο τους, καὶ ποὺ μπορεῖ, ἂν δὲν πήγαιναν μαζί του, νὰ ἀποκτοῦσαν ἀργότερα ὄνομα ὡς φιλόσοφοι; Πολὺ πιθανὸ εἶναι κι αὐτό. Δυστυχῶς, τὸν ἀκολούθησαν καὶ δυὸ Ἀθηναῖοι, ὁ Κάλλιπος καὶ ὁ Φιλόστρατος ποὺ ἦταν ἀδελφοί. Μπορεῖ νὰ μὴν ἦταν ὁ Κάλλιπος, ὅπως διαδόθηκε ἀργότερα, μέλος τῆς Ἀκαδημίας. Πάντως, ἦταν γνωστὸς τοῦ Πλάτωνος καὶ εἶχε σχέσεις μὲ πολλὰ μέλη τῆς Ἀκαδημίας πού, ἀφοῦ δὲν ὑπέδειξαν στὸν Δίωνα ν' ἀποφύγει νὰ κατοικήσει κάμποσον καιρὸ στὸ σπίτι του, θὰ πεῖ ὅτι τοῦ εἶχαν ἐμπιστοσύνη.

Τὴ νῆσο Ζάκυνθο διάλεξε ὁ Δίων γιὰ τὴ συγκέντρωση τῶν δυνάμεων ποὺ θὰ ὀδηγοῦσε στὴ Σικελία. Οἱ δυνάμεις αὐτές ἦταν λίγες καὶ ἐπιβιβάσθηκαν σὲ δυὸ ἐμπορικὰ πλοῖα. Ἐνα τρίτο μικρὸ πλοῖο καὶ δυὸ «τριακόντοροι» ἀκολουθοῦσαν. Δὲν χρειάζονταν περισσότερες δυνάμεις γιὰ τις ἐπιχειρήσεις στὴν ἴδια τὴ Σικελία. Μηνύματα ἔφθαναν — ὅχι μόνον ἀπὸ τις Συρακοῦσες, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλες πόλεις — ὅτι θᾶβρισκε παντοῦ τὴ βοήθεια τῶν πολιτῶν ποὺ τὸν περίμεναν ὡς ἐλευθερωτὴ. Ἀλλά, ὥσπου νὰ φθάσει στὴ Σικελία, μποροῦσε νὰ συμβεῖ νὰ πέσει ἐπάνω στὰ πολεμικὰ πλοῖα τοῦ Διονυσίου. Ὁ ἱστορικὸς Φίλιστος, ἐπικεφαλῆς μιᾶς ἰσχυρῆς μοίρας, παραφύλαγε στὰ νερὰ τῆς κάτω Ἰταλίας. Εἶχε φαντασθεῖ ὅτι ὁ Δίων θ' ἀκολουθοῦσε τὸν πιὸ ἀσφαλῆ θαλάσσιο δρόμο. Ἀλλά ὁ Δίων τρά-

βηξε ἴσια, στ' ἀνοιχτὰ τοῦ πελάγους, πρὸς τὴ Σικελία, μὲ τὴν πρόθεση νὰ παρακάμψει μάλιστα πρὸς νότον τὴ μεγάλη νῆσο καὶ νὰ προσεγγίσει στὶς δυτικὲς ἀκτὲς τῆς, ὅσο μποροῦσε πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὶς συγκεντρωμένες δυνάμεις τοῦ Διονυσίου. Ἡ σκέψη του ἦταν σωστή, ἀλλὰ τὸν ἔκαμε νὰ ἐκτεθεῖ σὲ ἄλλον κίνδυνο. Μιὰ φοβερὴ θύελλα ἔκαμε τὰ πλοῖα τοῦ ἀκυβέρνητα καὶ τᾶφερε πρὸς τὶς ἀφρικανικὲς ἀκτὲς. Ἡ δοκιμασία, ὅμως, πέρασε χωρὶς ζημιὲς καί, ὕστερ' ἀπὸ κάμποσες μέρες, τὰ πλοῖα τοῦ κατάφεραν νὰ κατευθυνθοῦν πάλι πρὸς τὴ Σικελία καὶ νὰ προσεγγίσουν σ' ἓναν ὄρμο, ποὺ ἀνῆκε στὴν ἐπικράτεια τῶν Καρχηδονίων. Μιὰ καλὴ σύμπτωση τὸ θέλησε νὰ διοικεῖ τὴ μικρὴ πόλη ὁ Σύναλος, ποὺ ἦταν φίλος του (ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ὁ Διονύσιος ὁ πρεσβύτερος τὸν εἶχε στείλει τὸν Δίωνα πρέσβυ στοὺς Καρχηδονίους). Εἶχε μάλιστα φιλοξενήσει ἄλλοτε ὁ Δίων τὸν Σύναλο. Αὐτὸς τὸν βοήθησε τώρα καὶ τοῦ ἔδωσε καὶ ὅσα ἐφόδια τοῦ ἔλειπαν. Ἔτσι, ἡ ἐπιχείρηση, ἐπάνω στὸ ἔδαφος τῆς Σικελίας, ἄρχισε καλὰ. Πῆρε, μάλιστα, ὁ Δίων μιὰ πολὺ ἐνθαρρυντικὴ πληροφορία. Ὁ Διονύσιος, μὲ ὀγδόντα πολεμικὰ πλοῖα, βρισκόταν στὶς ἀνατολικὲς ἀκτὲς τῆς Ἰταλίας, σὲ πόλεις νεόκτιστες. Τὴν πόλη τῶν Συρακουσῶν τὴν εἶχε ἐμπιστευθεῖ στὸν Τιμοκράτη, στὸν ἄνδρα ποὺ τοῦ εἶχε δώσει τὴ γυναίκα τοῦ Δίωνος. Οἱ εἰδήσεις αὐτὲς ἔκαμαν τὸν Δίωνα ν' ἀποφασίσει νὰ προχωρήσει τάχιστα πρὸς τὶς Συρακοῦσες. Στὸ δρόμο πρὸς τὴ γενέτειρά του προσχώρησαν στὶς μικρὲς δυνάμεις τοῦ διακόσιοι ἵππεῖς ἀπὸ τὸν Ἀκράγαντα καὶ ἄλλοι ἄνδρες ἀπὸ τὴ Γέλα.

Ἡ εἴσοδός του στὶς Συρακοῦσες ἦταν θριαμβευτικὴ. Ὁ Τιμοκράτης — ἔχοντας μαζί του τὴ γυναίκα τοῦ Δίωνος, τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ἀριστομάχη καὶ τὸ μικρὸ του γιὸ Ἰππαρίνο — κλείσθηκε στὴν Ἀκρόπολη. Ὁ Δίων ἔδωσε ὅπλα στοὺς συμπολίτες του, τοὺς ἐκήρυξε ἐλεύθερους καὶ τοὺς κάλεσε νὰ συγκεντρωθοῦν. Ἡ συνέλευση τοῦ δήμου ἀνάδειξε μὲ τὴν ψήφου τῆς εἴκοσι στρατηγούς, κι ἀνάμεσά τους — οὐσιαστικά, ἐπικεφαλῆς ὄλων — τὸν Δίωνα. Ὅλοι πανηγύριζαν καὶ τὸν ἐθαύμαζαν.

Ἐφτὰ μέρες ἀργότερα ἔφθασε ὁ Διονύσιος καὶ κατάφερε νὰ μπεῖ στὴν ἀκρόπολη. Ἀρχισε διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Δίωνα. Αὐτὸς τὸν κάλεσε νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν «ἀρχή» ποὺ ἀσκοῦσε, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ τυράννου, καὶ τοῦ ἔδωσε τὴν ὑπόσχεση, ὅτι δὲν θὰ πάθει τίποτε. Ὁ Διονύσιος ἔκαμε πῶς δέχθηκε τὴν πρότασή του, ἀλλὰ ὁ σκοπὸς του ἦταν δόλιος. Ὅταν βρισκόταν στὴν ἀκρόπολη μιὰ ἀντιπροσωπεία πολιτῶν, καὶ οἱ συμπολίτες τοῦ Δίωνος ἦταν βέβαιοι ὅτι θὰ πᾶνε ὅλα καλὰ, οἱ βάρβαροι μισθοφόροι τοῦ Διονυσίου ἔκαμαν μιὰ αἰφνιδιαστικὴ ἐξοδο καὶ ἄρχισαν νὰ χτυποῦν καὶ νὰ τρέπουν σὲ ἄτακτη φυγὴ τοὺς ἀμέριμνους Συρακουσίους, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ξένες δυνάμεις ποὺ εἶχε φέρει ὁ Δίων μαζί του. Αὐτὲς ἔσπευσαν νὰ λάβουν μέτρα γιὰ τὴν ἄμυνά τους. Ἀλλά, ὅταν ἔπεσαν στὶς γραμμὲς τους

οἱ πανικόβλητοι Συρακούσιοι ποὺ ἔφευγαν, θὰ εἶχαν σκορπίσει καὶ οἱ δυνάμεις αὐτές, ἂν δὲν ἔπαιρνε ὁ Δίων μιὰ γενναία ἀπόφαση. Ἐφοῦ ἡ φωνή του μέσα στὸ φοβερὸ θόρυβο δὲν ἀκουγόταν, ἔδειξε — γράφει ὁ Πλούταρχος — *ἔργῳ* (δηλαδή μὲ τὸ παράδειγμά του) τὸ *πρακτέον*. Ρίχτηκε ἐπάνω στοὺς βαρβάρους καὶ γύρω του ἔγινε *ὀξεία καὶ δεινὴ μάχη*, γιατί ἔτρεξαν ἀμέσως νὰ τὸν βοηθήσουν οἱ δικοὶ του ἄνδρες. Μιὰ λόγχη τὸν τραυμάτισε στὸ χέρι — ὁ Διόδωρος λέει, στὸν βραχίονα —, ἀλλὰ ὁ Δίων ἐξακολούθησε νὰ χτυπάει καὶ νὰ σκοτώνει βαρβάρους, ὥσπου, ἐξαντλημένος καὶ μὲ τσακισμένη πιά καὶ τὴν ἀσπίδα του, ἔπεσε χάμω. Τὸν σήκωσαν, ἀμέσως, οἱ δικοὶ του καὶ τὸν ἀπομάκρυναν. Ὅρίζοντας ἀντικαταστάτη του τὸν Τιμωνίδη τὸν Λευκάδιο, ἀνέβηκε σ' ἓνα ἄλογο καί, ἂν καὶ πληγωμένος, φρόντισε νὰ ἀνασυγκροτήσῃ τοὺς Συρακουσίους ποὺ ἔφευγαν, καὶ προχώρησε ὕστερα στὴν κύρια πύλη τῶν Συρακουσῶν, ποὺ τὴ φύλαγε μιὰ δύναμη δικῶν του ἀνδρῶν, ποὺ δὲν εἶχε μπεῖ στὴ μάχη. Πῆρε τὴ δύναμη αὐτὴ μαζί του καὶ ξαναγύρισε στὸ μέρος, ὅπου ἐξακολουθοῦσε νὰ μαίνεται ἡ μάχη. Οἱ βάρβαροι, ἐξαντλημένοι, δὲν ἄνθεξαν στὴν ἔφοδο τῶν ἀκμαίων ἀνδρῶν, ποὺ ἔφερε ὁ Δίων μαζί του, καὶ ἔσπευσαν νὰ καταφύγουν στὴν ἀκρόπολη, ἀφήνοντας πολλοὺς νεκροὺς πίσω τους. Περίπου μὲ τὸν ἴδιο τρόπο περιγράφει τὴ μάχη — καὶ τὴ γενναία δράση τοῦ Δίωνος — καὶ ὁ Διόδωρος, μὲ μιὰ οὐσιαστικὴ ὅμως παραλλαγή. Σὰν Σικελιώτης ποὺ ἦταν δὲ θέλησε νὰ παρουσιάσῃ τοὺς Συρακουσίους πανικόβλητους, καὶ μιλάει γιὰ τὴ γενναιότητα τῶν ἀνδρῶν τοῦ Δίωνος χωρὶς νὰ κάνει διάκριση μεταξὺ τῶν Συρακουσίων καὶ ἐκείνων, ποὺ εἶχε φέρει μαζί του ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. *Ἐπιφανεῖ δὲ μάχῃ νικήσαντες οἱ Συρακούσιοι*, γράφει ὁ Διόδωρος, *καὶ τὴν ἑλευθερίαν βεβαίως κτησάμενοι, τρόπαιον ἔστησαν κατὰ τοῦ τυράννου*. Τὶς πληροφορίες του θὰ τὶς πῆρε μᾶλλον ἀπὸ τὸν Τίμαιο, ποὺ ἦταν κι αὐτὸς Σικελιώτης, ἐνῶ ὁ Πλούταρχος θὰ προτίμησε νὰ χρησιμοποιήσῃ ὡς κύρια πηγὴ του τὸ ἱστορικὸ σύγγραμμα τοῦ Τιμωνίδη τοῦ Λευκάδιου, ποὺ ἔδρασε ὁ ἴδιος ἀποφασιστικὰ στὴ μάχη. Ὁ Τιμωνίδης, ἀλληλογραφώντας συχνὰ μὲ τὸν φίλο του Σπεύσιππο, θὰ εἶχε περιγράψῃ τὰ πάντα ἀκόμα πιὸ ζωντανά, στὶς ἐπιστολές του, ποὺ μὲ ἀνυπομονησία θὰ περίμενε νὰ τὶς διαβάσῃ κι ὁ Πλάτων, ὅταν ἔφθανε πλοῖο ἀπὸ τὴ Δύση.

21

Μετὰ τὴν πρώτη νίκη τοῦ Δίωνος τὰ πράγματα δὲν ἦρθαν πιά τόσο καλά, ὅσο ἐπιθυμοῦσε. Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἐξόριστους Συρακουσίους ἦταν καὶ ὁ Ἡρακλείδης πού, πρὶν ἐξορισθεῖ, εἶχε διακριθεῖ στὶς ἡγετικὲς πολεμικὲς ἀποστολές ποὺ τοῦ εἶχαν ἀναθέσει οἱ τύραννοι. Ὄταν ξεκίνησε ὁ Δίων ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο, αὐτὸς βρισκόταν στὴν Πελοπόννησο. Εἶχαν διαφω-

νήσει οἱ δύο τους, κι ἔτσι ἀποφάσισε ὁ Ἡρακλείδης — διαθέτοντας κάμποσα πολεμικά πλοῖα καὶ πολλοὺς ἄνδρες — *ιδιόστολος πλεῖν ἐπὶ τὸν τύραννον*.

Ἀλλὰ πρόλαβε ὁ Δίων κι ἐλευθέρωσε τοὺς Συρακουσίους. Ὡστόσο, οἱ Συρακούσιοι, ὅταν εἶδαν τὸν Ἡρακλείδη νὰ φθάνει, συγκινήθηκαν. Κι αὐτός, γιὰ νὰ κερδίσει τὴν εὖνοια τοῦ πλήθους, ἔκαμε τὸ ἀντίθετο ἀπ' ὅ,τι ἔκαμε ὁ Δίων. Οἱ Συρακούσιοι, ἀφοῦ τοὺς ἐλευθέρωσε ὁ Δίων καὶ τοὺς χάρισε καὶ τὴν πρώτη νίκη, εἶδαν ὅτι ἦταν αὐστηρός, λιτὸς καὶ σοβαρός. Δὲν ἐννοοῦσε νὰ κολακεύσει τίς ἀδυναμίες τους. Ὁ Ἡρακλείδης ἐπαιξε τὸν δημαγωγὸ καὶ φάνηκε πρόθυμος νὰ ἱκανοποιήσῃ κάθε ἐπιθυμία ἐνὸς λαοῦ ποὺ πενήντα χρόνια εἶχε ζήσει κάτω ἀπὸ τὸ ζυγὸ τυράννων καί, τώρα ποὺ τοῦ χάρισε ὁ Δίων τὴν ἐλευθερία του, ἤθελε νὰ τὴν πιεῖ ὡς «ἄκρατον οἶνον». Ἡ συνεργασία τοῦ Δίωνα μετὰ τὸν Ἡρακλείδη, ποὺ οἱ Συρακούσιοι ἀνάδειξαν μετὰ τὴν ψῆφο τους ναύαρχο, ἦταν δύσκολη. Ὁ Δίων τοῦ ἔδειξε ἐμπιστοσύνη κι ἔκαμε ὅ,τι μπορούσε γιὰ νὰ ξυπνήσῃ τίμια αἰσθήματα μέσα του. Ἀλλὰ αὐτός, μολονότι προσποιήθηκε φανερά τὸν καλὸ συνεργάτη, ἄρχισε νὰ ὑπονομεύει τὸν Δίωνα. Ἄφηνε νὰ κυκλοφοροῦν φήμες ὅτι δὲν ἀποφάσισε νὰ χτυπήσῃ τὴν ἀκρόπολη, γιατί εἶχε ἔρθῃ σὲ συνεννόηση μετὰ τὸν Διονύσιο καὶ φρόντιζε νὰ τοῦ ἐξασφαλίσῃ τὴ διαφυγὴ, ἢ καὶ ὅτι σκεπτόταν ὁ ἴδιος νὰ γίνῃ τύραννος. Ὅταν διαμήνυσε ὁ Διονύσιος, ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ παραδώσῃ τὴν ἀκρόπολη, ἂν τοῦ ἐξασφαλιζόταν μιὰ ἐντιμὴ ἀποχώρηση πρὸς τὴν Ἰταλία, ὁ Δίων ἔδωσε, λέει ὁ Διόδωρος, στοὺς Συρακουσίους τὴ συμβουλή νὰ δεχθοῦν τὴ λύση αὐτή. Ὁ δὲ δῆμος ὑπὸ ἀκαίρων δημηγόρων πεισθείς, ἀντεῖπε, νομίζων κατὰ κράτος ἐκπολιορκήσῃν τὸν τύραννον. Ὁ Διονύσιος — μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ἱστορικοῦ Φίλιστου, ποὺ διοικοῦσε τὸ στόλο του καί, ὕστερ' ἀπὸ μιὰ μεγάλη ἥττα, εἶχε τραγικὸ τέλος — ἀποφάσισε νὰ διαφύγῃ κρυφὰ πρὸς τὴν Ἰταλία. Καὶ τὸ κατόρθωσε, ἀφήνοντας στὴν ἀκρόπολη διοικητὴ τῶν δυνάμεων, ποὺ θὰ συνέχιζαν τὴν ἀντίσταση, τὸν πρεσβύτερο γιό του Ἀπολλοκράτη. Τὴν εὐθύνη στὴ θάλασσα τὴν εἶχε ὁ Ἡρακλείδης. Φυσικὸ, λοιπόν, θάταν νὰ θεωρήσουν οἱ Συρακούσιοι αὐτὸν ὑπεύθυνο γιὰ τὴ διαφυγὴ τοῦ Διονυσίου. Ὁ Ἡρακλείδης, ὅμως, συνεννοήθηκε μετὰ τὸν δημαγωγὸ Ἴπωνα καὶ προτειναν μαζί στοὺς Συρακουσίους — γιὰ ν' ἀντιπερισπάσουν τὴν προσοχή τους ἀπὸ καθετὶ ἄλλο — τὸν ἀναδασμὸ τῆς γῆς, ὡς ἐλευθερίας ἀρχὴν οὖσαν τὴν ἰσότητα (κλέγοντας ὅτι βάση τῆς ἐλευθερίας εἶναι ἡ ἰσότητα). Ὁ Δίων ἀντιτάχθηκε στὴν πρόταση αὐτή. Γιατί τῶκαμε; Ὁ Πλούταρχος λέει ὅτι οἱ Συρακούσιοι, ποὺ τὸν εἶχαν ὑποδεχθεῖ ὡς λυτρωτὴ τους, τὸν ἐμίσουν τώρα βουλόμενον ὥσπερ ἰατρὸν ἐν ἀκριβεῖ καὶ σωφρονούσῃ διαίτη κατέχειν τὴν πόλιν. Ὁ Ἡρακλείδης εἶχε κερδίσει τὸ παιχνίδι του μέσα σὲ λίγους μῆνες. Ἡ πολιτικὴ μέσ' στὴ Δημοκρατία δὲν εἶναι εὐκόλο παιχνίδι.

δι για όσους είναι ειλικρινεΐς, έντιμοι καΐ σώφρονες. Άλλά είναι παιχνΐδι, πού έχει τήν ήθικη άξία του καΐ όταν ήττάται κανένας. Στην πρώτη φάση τοΰ παιχνιδιοΰ ήττήθηκε ό Δίωv. Όταν θά έφθασε ή είδηση αΰτη στην Άθήνα, ό Πλάτων θά αΐσθάνθηκε τόν έαυτό του ν' απομακρύνεται άκόμα περισσότερο από τή Δημοκρατία καΐ, γενικώτερα, από τήν πολιτική πράξη. Στην ήττα όδήγησε τόν Δίωνα ή άρετή του. Μήπως, όμως, έφταιξε καΐ κάτι άλλο; Μήπως δέν είχε κάμει τούς αναγκαΐους εκείνους χειρισμούς τακτικής πού, όπως στα πεδία τών μαχών, έτσι καΐ στοΰς πολιτικούς άγώνες, είναι άπαραΐτητοι; Μήπως άντιστάθηκε στην πρόταση για τόν άναδασμό τής γής — έδω προχωρώ σε κάτι πιο σημαντικό — καΐ από προκατάληψη; Μήπως έβάRAINαν στη σκέψη του οΐ προκαταλήψεις τής οΐκονομικής όλιγαρχίας; Άν ή ύπόθεση αΰτη είναι βάσιμη, πώς δέν σκέφθηκε, ότι ό μέγας φίλος του διακήρυξε, στην *Πολιτεΐα* του, τήν αρχή ότι οΐ φύλακες — δηλαδή οΐ ταγμένοι στην ύπηρεσία τοΰ συνόλου, πού από τόν κύκλο τους επιλέγονται οΐ ήγέτες — δέν πρέπει νάχουν καμμιά περιουσία, κανένα ιδιωτικό οΐκονομικό συμφέρον;

Τό πιθανώτερο είναι ότι — όποια καΐ νάταν ή στάση του στο θέμα τοΰ άναδασμοΰ τής γής — θά νικούσε τόν Δίωνα, στο πρώτο στάδιο, ή διαμαγωγία τοΰ Ήρακλείδη καΐ όλων εκείνων, πού είχαν πολιτικό συμφέρον νά μεταβάλουν τό λαό σε όχλο. Καΐ ή ήττα τοΰ Δίωvος, ένα έτος μετά τή θριαμβευτική του άφιξη στις Συρακούσες, ήταν μεγάλη. Άναγκάσθηκε νά πάρει τούς άνδρες πού είχε φέρει μαζί του καΐ νά φύγει από τήν πόλη, πού είχε έλευθερώσει. Καΐ τόν κυνήγησαν οΐ Συρακούσιοι, μόλις είδαν νά φεύγει. Τόν χτύπησαν στα νώτα. *Ό δέ Δίωv, γράφει ό Διόδωρος, λαμπρῶ μάχη νικήσας, οὐδέν ἐμνησικάκησε τοῖς Συρακουσίοις.* Ό χαρακτήρας του ήταν πραγματικά θαυμάσιος. Άφοΰ νίκησε τούς άχάριστους, τούς συγχώρησε άμέσως, καΐ προχώρησε κι έγκαταστάθηκε στοΰς Λεοντίvους, όπου οΐ κάτοικοι τόν ύποδέχθηκαν με μεγάλη χαρά.

Ήταν τό έτος πού, σε μιά μακρινή χώρα, γεννιόταν εκείνος πού, ως Μέγας Άλέξανδρος, άλλαξε τή μορφή τοΰ κόσμου.

22

Άφοΰ έφυγε ό Δίωv από τις Συρακούσες, σημειώθηκαν πράγματα δραματικά. Ή άκρόπολη ήταν έτοιμη, ύστερ' από έντονη πίεση τών Συρακουσίων, νά παραδοθεΐ. Άλλά, τήν ώρα πού ή έλλειψη τροφών καΐ άλλων έφοδίων θ' άνάγκαζε τή φρουρά νά συνθηκολογήσει, έφθασε — σταλμένος από τόν Διονύσιο — ό Νύψιος ό Νεαπολίτης (από τή Νέα Πόλη τής Σικελίας), ένας γενναΐος καΐ συνετός στρατηγός, φέρνοντας μαζί του φορτηγά πλοΐα, σίτου καΐ άλλης άγορῆς γέμοντα (λέει ό Διόδωρος). Ό στόλος

τοῦ Ἡρακλείδη συγκρούσθηκε μαζί του, βύθισε κάμποσα πλοῖα του, ἀλλὰ οἱ Συρακούσιοι, μετὰ τῇ ναυμαχίᾳ καὶ τῇ νίκῃ τους, τοῖς μὲν θεοῖς μεγαλοπρεπῶς ἔθυσαν ἐπινίκια, αὐτοὶ δ' εἰς εὐωχίας καὶ πότους ἐκτραπέντες, καταφρονοῦντες τῶν ἡττημένων, ραθύμως εἶχον τὰ περὶ τὰς φυλακάς. Τότε, ὁ Νύψιος ἔβγαλε ἀπὸ τὴν ἀκροπόλιν αἰφνιδιαστικὰ τὶς δυνάμεις του καί, βρίσκοντας ὅλους μπροστά του μεθυσμένους ἢ κοιμισμένους, μπῆκε στὴν πόλιν καί, χωρὶς καμμιά σοβαρὴ ἀντίσταση, ἐγκαταστάθηκε στὴν ἀγορά. Κι ἐπακολούθησαν μέσ' στὴ νύχτα φοβερὲς σκηνές. Ἐστειλε τοὺς ἄνδρες του νὰ μποῦν στὰ σπίτια, νὰ σφάζουν τοὺς ἄνδρες καὶ ν' ἀρπάζουν γυναῖκες καὶ παιδιά. Ἀρχισαν καὶ οἱ Συρακούσιοι νὰ ἀμύνονται, ἀλλὰ τὸ σκοτάδι ἦταν τέτοιο πὺ σκότωνε ὁ καθένας, στὴν τύχη, ὅποιον ἔβρισκε μπροστά του.

Ὅταν ξημέρωσε, σκέφθηκαν ὅλοι οἱ Συρακούσιοι τὸν Δίωνα. Ἐστειλαν ἵππεῖς στοὺς Λεοντίνους. Οἱ ἵππεῖς ἔφθασαν, ὅταν βράδιαζε. Τὸν ἰκέτευσαν νὰ συγχωρήσει τοὺς συμπολίτες του καὶ νὰ σπεύσει νὰ τοὺς σώσει. Ὁ Δίων λαμπρὸς ὦν τὴν ψυχὴν, γράφει ὁ Διόδωρος, καὶ διὰ τὴν ἐκ φιλοσοφίας παιδείαν ἐξημερωμένος τοὺς λογισμούς, τοὺς συγχώρησε. Συγκέντρωσε ἀμέσως τοὺς ἄνδρες του στὸ θέατρο τῶν Λεοντίνων, κι ἐκεῖ (ὅπως διηγεῖται ὁ Πλούταρχος) τοὺς μίλησε μ' ἓναν τρόπο πὺ δείχνει τὸ μεγαλεῖο τοῦ πνεύματός του. Τοὺς εἶπε, ὅτι τοὺς συγκέντρωσε γιὰ ν' ἀποφασίσουν οἱ ἴδιοι, τί θὰ πρεπε νὰ κάμουν. Ὅσο γιὰ τὸν ἑαυτό του, τοὺς ἐδήλωσε ὅτι δὲ μπορεῖ νὰ σκεφθεῖ τὸ προσωπικὸ συμφέρον του, ὅταν χάνονται οἱ Συρακοῦσες. Καὶ πρόσθεσε: ἀλλ' εἰ σῶσαι μὴ δυναίμην, ἅπειμι τῷ πυρὶ καὶ τῷ πτώματι τῆς πατρίδος ἐνταφισόμενος. Ὅλοι οἱ ἄνδρες του, οἱ περισσότεροι Πελοποννήσιοι, δέχθηκαν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν. Ὑστερ' ἀπὸ μιὰν ὀλονύκτια πορεία, ἔφθασε, μόλις χάραζε ἡ δεύτερη ἡμέρα τῆς συμφορᾶς, μπροστά στὶς Συρακοῦσες. Ἐταξε μὲ τέτοιον τρόπο τὶς δυνάμεις του, ὥστε μπῆκαν ταυτόχρονα στὴν πόλιν ἀπὸ πολλὰς μεριές. Καὶ τοὺς ἐχθρούς, πὺ αἰφνιδίασε, τοὺς βρῆκε ν' ἀσχολοῦνται ἀκόμα μὲ λεηλασίες καὶ ἐμπρησμούς. Ἡ μάχη, μέσ' στοὺς καπνοὺς τῶν φλεγόμενων οἰκιῶν καὶ τὸν κονιορτὸ πὺ σήκωνε τὸ γκρέμισμα τῶν ἐρειπίων, εἶχε ὡς ἔκβαση τὴ φυγὴ τοῦ Νύψιου καὶ ὅσων ἀνδρῶν του δὲν εἶχαν πέσει ἢ αἰχμαλωτισθεῖ. Τὴ νύχτα κατάφεραν οἱ Συρακούσιοι νὰ καταστείλουν τὶς πυρκαϊές.

Ὅλοι πάλι οἱ συμπολίτες τοῦ Δίωνα τὸν ἀποκαλοῦσαν «σωτήρα» καὶ «θεό». Ὁ Ἡρακλείδης ἐπικαλέσθηκε τὴν ἐπιείκειά του, ἀναγνωρίζοντας τὰ λάθη του. Οἱ φίλοι του ἐπίεσαν τὸν Δίωνα νὰ μὴν τὸν συγχωρήσει καὶ νὰ τὸν παραδώσει στοὺς ἄνδρες του, γιὰ νὰ τὸν τιμωρήσουν, θανατώνοντάς τον. Ὁ Δίων ἔδειξε καὶ πάλι τὴ μεγαλοψυχία του. Τὸν συγχώρησε. Καὶ ὅλους, πὺ τὸν εἶχαν ἀδικήσει, τοὺς συγχώρησε. Τὸ ἴδιο ἔκαμε συχνά,

τριακόσια χρόνια αργότερα, ένας μεγάλος στρατιώτης και σπουδαίος άνθρωπος, ο Ίούλιος Καίσαρ.

Οί Συρακούσιοι αναγόρευσαν τὸν Δίωνα — καὶ τὴν εἰσήγησιν στὴ συνέλευσιν τοῦ δήμου τὴν ἔκαμε ὁ ἴδιος ὁ Ἡρακλείδης — *στρατηγὸν αὐτοκράτορα* κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν. Ἀλλὰ ὁ Δίων, ὅταν εἶδε ν' ἀντιδρᾷ ὁ ὄχλος, ὁ ναυτικός καὶ ὁ βάνανσος, πρότεινε νὰ διατηρήσῃ ὁ Ἡρακλείδης τὴν *κατὰ θάλατταν ἀρχήν*. Στὴν ἀξίωσιν, ὅμως, τοῦ ὄχλου νὰ πραγματοποιηθεῖ ὁ ἀναδασμὸς τῆς γῆς καὶ ἡ διανομὴ τῶν σπιτιῶν σὲ ὅλους μὲ κριτήριο τὴν ἰσότητά τῶν πολιτῶν, ἐναντιώθηκε. Ἀκύρωσε τὰ *πρότερον ψηφισθέντα περὶ τούτων*. Ἔτσι, ἄρχισε πάλιν ὁ Ἡρακλείδης νὰ τὸν ὑπονομεύει.

Δὲν πέρασαν πολλὰς μέρες καὶ ἡ ἀκρόπολις παραδόθηκε. Ὁ Νύσιος εἶχε ἐξαφανισθεῖ. Τὴν ἀκρόπολιν τὴν παράδωκε στὸν Δίωνα ὁ γιὸς τοῦ Διονυσίου Ἀπολλοκράτης. Τὸν ἴδιον τὸν ἀφῆκε νὰ φύγει, νὰ πάει νὰ βρεῖ τὸν πατέρα του. Καὶ ὅταν ἡ ἀδελφὴ του Ἀριστομάχη ρώτησε, ἂν θέλει νὰ ἀγκαλιάσῃ τὴν κόρη τῆς Ἀρέτης ὡς γυναῖκα του ἢ ὡς ἀνεψιά του, ὁ Δίων ἐδάκρυσε καὶ τὴν ἔστειλε στὸ σπίτι του μαζί μὲ τὸν γιό του.

23

Τώρα πιά εἶχε φθάσει ἡ ὥρα τῆς πιὸ μεγάλης εὐθύνης τοῦ Δίωνα. Ἔπρεπε ν' ἀποφασίσῃ, ποῖο θᾶταν τὸ πολίτευμα τῶν Συρακουσῶν. Εἶχε ἀποκαταστήσει τὴν ἐλευθερίαν. Οἱ ὑποταγμένοι στὸν τύραννον ἔγιναν ἐλεύθεροι πολῖτες. Συγκεντρώθηκαν πολλὰς φορὲς ὡς ἐκκλησία τοῦ δήμου καὶ πῆραν ἀποφάσεις. Ἔτσι, ἡ Δημοκρατία εἶχε αὐτόματα ἐγκαθιδρυθεῖ. Ἀλλὰ ποιοὶ θᾶταν οἱ βασικοὶ νόμοι τῆς; Θὰ καλοῦσε τάχα, ὁ Δίων τὴν ἴδια τὴ συνέλευσιν τοῦ λαοῦ, γιὰ νὰ τοὺς ψηφίσῃ, ἢ θὰ ἀποφάσιζε μόνος του, ποιοὶ θᾶπρεπε νᾶναι οἱ νόμοι αὐτοί, ἐπιβάλλοντας σ' ὅλους νὰ τοὺς δεχθοῦν καὶ νὰ τοὺς σέβονται; Τὸν ἀναδασμὸ τῆς γῆς, ποὺ εἶχε ψηφισθεῖ ἀπὸ τὴ συνέλευσιν τοῦ λαοῦ, τὸν ἀκύρωσε μόνος του, παρὰ τὴν ἀντίθετη θέλησιν τῶν πολλῶν. Αὐτὸ δείχνει, ὅτι πρόθεσὴ του ἦταν νὰ μὴ φέρῃ στὴ συνέλευσιν τοὺς βασικοὺς νόμους, ἀλλὰ νὰ τοὺς προκηρύξῃ μόνος.

Καὶ ποῖο θᾶταν τὸ περιεχόμενον τῶν βασικῶν νόμων, ποὺ θὰ ἔδιναν στὸ ἀδιαμόρφωτον ἀκόμα πολίτευμα τὴ μορφὴν του; Ὁ Πλάτων, στὴ «μεγάλῃ» ἐπιστολῇ του, λέει πῶς ἦταν βέβαιος — *ὡς οἷόν τε περὶ ἀνθρώπων ἀνθρώπων δυσχυρίζεσθαι* («ὅσο μπορεῖ ἓνας ἄνθρωπος νὰ μιλήσῃ μὲ βεβαιότητα γιὰ ἄλλους ἀνθρώπους») — ὅτι, ἀφοῦ θὰ ξεκαθάριζε ὁ Δίων τὴν πόλιν του ἀπὸ κάθε τι ποὺ θύμιζε τὴ δουλείαν, θὰ χρησιμοποιοῦσε ὅλα τὰ μέσα γιὰ νὰ κοσμήσῃ *νόμοις τοῖς προσήκουσιν τε καὶ ἀρίστοις* τοὺς πολίτας καὶ ὕστερα, θὰ φρόντιζε νὰ θέσῃ σὲ ἐφαρμογὴ ἓνα ἐποικιστικὸ πρόγραμμα σὲ ὁλόκληρην τὴ Σικελίαν, φέρνοντας κι ἀπὸ ἄλλους τόπους καλοὺς

Ἕλληνες, καὶ θὰ ἔδιωχνε ἀπὸ τῆ νῆσο τοὺς βαρβάρους (τοὺς Καρχηδονίους). Καὶ προσθέτει ὁ μέγας φίλος του, ὅτι ὅλ' αὐτὰ θὰ γίνονταν δι' ἀνδρὸς δικαίου τε καὶ ἀνδρείου καὶ σώφρονος καὶ φιλοσόφου, κι ὅτι τὸ γεγονὸς ὅτι τέτοιος ἦταν ὁ Δίων θᾶκανε καὶ τοὺς πολλοὺς νὰ ἀποκτήσουν μιὰ ἀντίληψη ἀρετῆς, πὺ θὰ ἀνύψωνε τὸ ἐπίπεδό τους.

Τὰ λόγια αὐτὰ εἶναι πολὺ ὠραῖα. Εἶναι ἓνα θαυμάσιο μνημεῖο πὺ ἔστησε ὁ Πλάτων, μὲ τὰ χέρια τῆς ἀγάπης του, γιὰ νὰ τιμοῦν αἰώνια οἱ ἄνθρωποι τὸν Δίωνα. Ἀλλὰ δὲ βγαίνει ἀπὸ τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Πλάτωνος, πῶς ἀκριβῶς σκεπτόταν ὁ Δίων νὰ διαμορφώσει τὸ πολίτευμα. Θὰ ἔπαιρνε, τάχα, ὡς ὑπόδειγμα τῇ Δημοκρατία, ὅπως τὴν εἶχαν διαμορφώσει στὴν Ἀθήνα, μὲ προοδευτικὴ μετάβαση πρὸς τὸν ὀρθόδοξο τύπο της, ὁ Σόλων, ὁ Κλεισθένης καὶ ὁ Περικλῆς; Ὁ Δίων δὲν σκεπτόταν ἓνα τέτοιο πρᾶγμα. Ὡς μαθητῆς καὶ φίλος τοῦ Πλάτωνος δὲν εἶχε στὸ νοῦ του τὴν ὀρθόδοξη Δημοκρατία. Στὸ νοῦ του εἶχε ἓνα μικτὸ πολίτευμα, κάτι σὰν ἐκεῖνο πὺ — σὲ μιὰν ἄλλη ἐπιστολὴ πὺ, ὕστερ' ἀπὸ τὴ «μεγάλῃ» ἔστειλε στοὺς οἰκείους καὶ φίλους τοῦ Δίωνα — ἐπρότεινε ὁ Πλάτων. Στὴν ἐπιστολὴ του αὐτῇ — ὅπως καὶ στὸ μέγα ἔργο τῶν γερατειῶν του, στοὺς *Νόμους* — στρέφεται ἡ σκέψη του ἐπίμονα στὸν Λυκούργο. Εἶναι περίεργο ὅτι κάμποσοι σοφοὶ Ἀθηναῖοι θαύμαζαν τὸ πολίτευμα τῆς Σπάρτης, χωρὶς νὰ σκέπτονται, ὅτι, ὅσα ἐλαττώματα κι ἂν εἶχε ἡ Δημοκρατία τῶν Ἀθηνῶν, αὐτὴ ἔκαμε τὴ σκέψη ὠριμὴ κι ἐλεύθερη νὰ ἐκφράζεται καὶ νὰ κρίνει τὰ πολιτεύματα, ἐνῶ ἡ Σπάρτη, μὲ τὸ ἰσορροπημένο πολίτευμά της, δὲν ἄνοιξε κανένα δρόμο στὴν ἀνθρώπινη σκέψη, ἄρα στὴν πρόοδο τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ ἀταξία τῆς πολιτικῆς ζωῆς προκαλεῖ τὴν ἀνησυχία τοῦ πνεύματος, ἐνῶ ἡ αὐστηρὴ τάξη ἐνὸς πολιτεύματος κοιμίζει καὶ νεκρώνει τὸ πνεῦμα. Ὁ Πλάτων θέλησε, βέβαια, νὰ βρεῖ τὴν ἰσορροπία ἀνάμεσα στὴν τάξη καὶ στὴν ἐλευθερία. Ὅταν ἔπαψε νὰ ἐλπίζει, ὅτι μποροῦσε νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ τέλεια Πολιτεία πὺ εἶχε περιγράψει στὸ μέγα ἔργο του, πίστεψε ὅτι ἡ ἰσορροπία αὐτὴ μποροῦσε νὰ ἐπιτευχθεῖ μὲ πρότυπο τὴ νομοθεσία τοῦ Λυκούργου, ὅπως συμπληρώθηκε καὶ μετὰ τὸ θάνατό του. Ἔτσι, στὴ δεύτερη ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς φίλους τοῦ Δίωνα, τοὺς συμβουλεύει νὰ θεσπίσουν ἓνα πολίτευμα μὲ δυὸ ἢ καὶ τρεῖς βασιλεῖς πὺ ἡ ἐξουσία τους, περισσότερο συμβολικὴ παρὰ πραγματικὴ, θὰ ὑπόκειται στοὺς νόμους, μὲ τριανταπέντε νομοφύλακας πὺ, κατὰ τὸ πρότυπο τῶν *ἐφόρων* τῆς Σπάρτης, θὰ ἀσκοῦν τὴν πραγματικὴ ἀνώτατη ἐξουσία ἐν καιρῷ εἰρήνης καὶ πολέμου, καὶ μὲ δυὸ ἀκόμα ὄργανα, τὴ βουλὴ καὶ τὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου πὺ, γιὰ ν' ἀποφασίσουν ὅ,τιδήποτε, θὰ πρέπει νὰ συμπέσει ἡ γνώμη τους μὲ τὴ γνώμη τῶν νομοφυλάκων. Τὶς συμβουλὲς αὐτὲς — καὶ ἄλλες γενικώτερες παραινέσεις ἢ καὶ εἰδικώτερες προτάσεις σχετικὲς μὲ τὴ δικαστικὴ ἐξουσία — τίς βάζει, μάλιστα, ὁ Πλάτων στὰ χεῖ-

λη τοῦ Δίωνα. Κάνει τὴν ὑπόθεση — μιὰν ὥρα ἡ ὑπόθεση ποὺ εἶχε δικαίωμα νὰ τὴν κάμει — ὅτι, ἂν ζοῦσε ἀκόμα ὁ Δίων, θ' ἀπευθυνόταν στοὺς Συρακουσίους καὶ θὰ τοὺς ἔδινε τὶς συμβουλὲς αὐτές. Συγκροτεῖ καὶ παρεμβάλλει, στὴ δεύτερη ἐπιστολὴ του, ἕναν ὁλόκληρο λόγο ποὺ θὰ ἐκφωνοῦσε ὁ Δίων, ἂν ζοῦσε ἀκόμα.

Βασικὴ ἐπιδίωξη τοῦ Πλάτωνος — ἄρα, καὶ τοῦ Δίωνα — ἦταν νὰ ἀποτραποῦν καὶ ἡ τυραννὶς καὶ ἡ ἄκρατη ἐλευθερία· *δουλεία γὰρ καὶ ἐλευθερία ὑπερβάλλουσα μὲν ἑκατέρω πάγκακον, ἔμμετρος δὲ οὕσα πανάγαθον*.

Ὁ Περικλῆς κατάφερε νὰ ἐπιτύχει τὴν τέλεια ἰσορροπία — τὸ ἀληθινὸ μέτρο — στὴ λειτουργία τοῦ πολιτεύματος. Ποιανοῦ πολιτεύματος; Ἐκείνου ποῦ, σύμφωνα μὲ τοὺς θεσμοὺς καὶ τοὺς νόμους τῶν Ἀθηναίων, συνιστοῦσε τὴν ὀρθόδοξη Δημοκρατία. Δὲν ἄλλαξε ὁ Περικλῆς κανένα θεσμὸ μὲ τρόπο ποὺ θὰ περιορίζε τὴν ἐξουσία τοῦ δήμου. Ἀντίθετα, μάλιστα, ἐπρωτοστάτησε — ὅταν ἦταν νεαρὸς συνεργάτης τοῦ Ἐφιάλτη — στὴν κατάργηση τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἀρείου Πάγου, ποὺ περιορίζαν τὴ δύναμη τοῦ λαοῦ. Καὶ προχώρησε, ὕστερα, καὶ σ' ἄλλες παραχωρήσεις πρὸς τὸν δῆμο. Ἐγνώριζε, χωρὶς ἄλλο, πολὺ καλὰ ὅτι ἐγνώριζαν ὁ Δίων καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καί, ἀργότερα, ὁ Πολύβιος, καὶ ὅτι γνωρίζουμε ὅλοι μας, ὅσοι ἔχουμε πεῖρα τῆς Δημοκρατίας καὶ σκέψη ἐλεύθερη, ἀλλὰ καὶ κριτική. Ἐγνώριζε, ὅτι ἡ Δημοκρατία εἶναι ἕνα ἐπικίνδυνον πολίτευμα, ὅτι οἱ δημαγωγοὶ μπορεῖ νὰ παρασύρουν τὸν δῆμο σὲ ἀποφάσεις κακὲς ἢ ὅτι παρακολουθοῦν, γιὰ νὰ φανοῦν ἀρεστοὶ στὸν δῆμο, τὰ πάθη καὶ τοὺς φανατισμοὺς του, ποὺ τὸν μεταβάλλουν σὲ ὄχλο. Ἀλλὰ ἤξερε ὁ Περικλῆς καὶ κάτι ἄλλο. Δὲν ἤξερε μόνο — πράγμα ποὺ γνώριζαν πολὺ καλὰ καὶ ὁ Δίων καὶ ὁ Πλάτων — ὅτι τὸ αὐταρχικὸ καθεστὼς τῆς ἄκρατης μοναρχίας εἶναι χειρότερο κι ἀπὸ τὴν ἄκρατη δημοκρατία, ἀλλὰ καὶ ὅτι, ἂν θέλουμε νὰ μᾶστε ὡς ἄνθρωποι καὶ πολῖτες ἐλεύθεροι, ὅποιοσδήποτε νομικὸς περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας, ποὺ δὲ θὰ ἔφθανε ὡς τὸ ἀπαράδεκτο σημεῖο νὰ καταργεῖ οὐσιαστικὰ τὴν ἴδια τὴν ἐλευθερία, εἶναι μάταιος κόπος. Κι ἂν ἀκόμα ὑποθέσω, ὅτι σκέφθηκε ὁ Περικλῆς, στίς ὥρες ποὺ ἡ ἐπιρροή του στὸν δῆμο ἦταν μεγάλη, νὰ βάλει τοὺς ἰδίους τοὺς Ἀθηναίους πολῖτες νὰ περιορίσουν τὰ δικαιώματά τους, εἶμαι βέβαιος, ὅτι θὰ παράτησε γρήγορα τὴ σκέψη αὐτή, γιατί ἤξερε ὅτι, ὅταν θὰ ἔχανε τὴν εὖνοια τῶν συμπολιτῶν του ἢ ὅταν θὰ ἔφθανε ἡ ὥρα νὰ φύγει ἀπὸ τὸν κόσμον, κάποιος Κλέων θὰ ξανάδινε στὸν δῆμο ὅσα δικαιώματα θὰ τοῦ εἶχαν ἀφαιρεθεῖ. Ἡ μοναδικὴ δύναμη, ποὺ μπορεῖ νὰ κάμει ἕνα πολίτευμα — καὶ εἰδικὰ μόνο τὴ Δημοκρατία — νὰ νῆται μετρημένη καὶ νὰ λειτουργεῖ καλά, εἶναι ἡ ἠθικὴ προσωπικότητα ἑνὸς ἢ περισσότερων πολιτικῶν ἀνδρῶν. Ὅσο ἦταν ὁ Περικλῆς, μὲ τὴ θέληση τοῦ λαοῦ, ὁ *πρῶτος ἀνὴρ* στὴν Ἀθήνα, ἡ ἰσορροπία μεταξὺ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ πλήθους ἦταν τέλεια, δηλαδή ὅσο τελειότερη

μπορεί να γίνει στην ιστορική πράξη. Κι αυτό το θαυμάσιο πράγμα μπορούσε να συμβεί μόνο στη Δημοκρατία, γιατί σε κάθε άλλο πολίτευμα θα έλειπαν και τα δυο στοιχεία που χρειάζονται, για ν' αντισταθμίζουν το ένα το άλλο και να προκαλούν την ισορροπία. Θα έλειπε και το σώμα των ελευθέρων πολιτών, αλλά θα έλειπε και ο Περικλής, γιατί κι αυτός δε θα μπορούσε, μιλώντας ελεύθερα, δρώντας δημόσια και πείθοντας το λαό να τον ψηφίσει, ν' ανεβεί στην ηγεσία της Πολιτείας. Ποιός θα βρισκόταν στη θέση του, αυτό θα το καθόριζε ή τύχη ή ή βία. Κι αν ακόμα υποθέσω, ότι ή τύχη θα διάλεγε έναν Περικλή, ο Περικλής αυτός θάταν πολύ διαφορετικός από εκείνον, που έδωσε τ' όνομά του, για πάντα, στον χρυσούν αιώνα των Αθηνών. Απαλλαγμένος από τον έλεγχο και την κριτική των συμπολιτών του, μη εξαρτημένος από την ψήφο τους, θάταν πολύ διαφορετικός από τον μέγαν άνδρα, που απάγγειλε μπροστά στο «Δίπυλον» τον έξοχο Έπιτάφιο, θάταν μέσα του ανελεύθερος και ο ίδιος, αφού θάταν και όλοι οι άλλοι ανελεύθεροι.

Ο Πλάτων και ο Δίων έκαναν διάκριση μεταξύ της ουσιαστικής ελευθερίας εκείνου που ξέρει ν' αυτοπεριορίζεται, και της πολιτικής ελευθερίας όλων. Η διάκριση είναι σωστή. Ο Πλάτων έδωσε σ' όλους μας την πιο τέλεια έννοια της ελευθερίας. Αλλά σκέφθηκε — προπάντων όταν έγραφε την *Πολιτεία* του — ότι θάπρεπε να ξεχωρίσει και στην πράξη απόλυτα την έννοια αυτή της ουσιαστικής ελευθερίας από την ελευθερία του καθενός να κρίνει, να ψηφίζει και ν' αποφασίζει, άμεσα ή έμμεσα, για την τύχη της κοινότητας. Την τελευταία αυτή ελευθερία τη θεωρούσε ο Πλάτων όχι μόνον επικίνδυνη, αλλά και περιττή. Πίστευε, μάλιστα, ότι ή ελευθερία αυτή έμποδίζει την επιλογή των άρίστων — εκείνων που μόνοι είναι ικανοί νάχουν ουσιαστικά ελεύθερη συνείδηση —, μιάν επιλογή που μόνον ή ολοκληρωτική υπαγωγή της κοινωνίας στο Κράτος μπορεί, μ' ένα αυστηρό σύστημα Παιδείας, να εξασφαλίσει. Η ιδέα του ήταν σπουδαία και ωραία, αλλά δε μπόρεσε να εφαρμοσθεί ποτέ και πουθενά στον κόσμο, τουλάχιστον ως τώρα. Έχει επιχειρηθεί στον αιώνα μας κάτι, που δίνει την εντύπωση ότι μοιάζει με την *Πολιτεία* του Πλάτωνος. Έχει καταργηθεί σε όρισμένες χώρες — προπάντων σε μιὰ πολύ μεγάλη — ή ελευθερία εκείνη που κι ο Πλάτων, όταν έγραφε την *Πολιτεία* του, δε θεωρούσε αναγκαία, για να ριχτεί το βάρος στην ισότητα και στη διευθυνόμενη επιλογή εκείνων που πρέπει ν' ανεβαίνουν στις ανώτερες και ανώτατες βαθμίδες της κοινωνίας και του κράτους. Αλλά ο Πλάτων είχε στο νοῦ του μιὰ Πόλη με λίγες χιλιάδες κατοίκους, όπου θα μπορούσε ή διευθυνόμενη επιλογή να γίνεται όμοιόμορφα, με τὰ ίδια για όλους κριτήρια, άρα με τρόπο δίκαιο. Στα τεράστια σημερινά κράτη των εκατομμυρίων ή και εκατοντάδων εκατομμυρίων ανθρώπων, ένα τέτοιο πράγμα αποκλείεται εκ προοιμίου. Και όταν δέν

υπάρχει ένιαίο κριτήριο επιλογής, πού νά τὸ ἐφαρμόζει σὲ ὅλους τοὺς πολῖτες, παρακολουθώντας ἀδιάκοπα τὶς δυὸ τάξεις τῆς κοινωνίας, τοὺς δημιουργοὺς καὶ τοὺς φύλακας, ὁ ἴδιος ὁμιλος σοφῶν ἀρχόντων, εἶναι ἀδύνατο νὰ ὑπάρξει δικαιοσύνη. Δὲν ἔχει, λοιπόν, καμμιά σχέση τὸ ὁποιοδήποτε ὁλοκληρωτικὸ καθεστῶς τῶν δικῶν μας ἡμερῶν μὲ τὴν *Πολιτεία* τοῦ Πλάτωνος, πού θὰ μπορούσε μόνο σ' ἓνα εἰδυλλιακὸ μικρὸ νησί νὰ βρεῖ τὴν ἐνσάρκωσή της. Ἀλλὰ ὑπάρχουν κι ἄλλες βασικὲς διαφορές, πού ἔχουν ὑψιστὴ ἠθικὴ σημασία. Ὁ Πλάτων ἐπιβάλλει, στὴν *Πολιτεία* του, τὴν κοινότητα τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν — μιὰ κοινότητα συνδυασμένη μὲ αὐστηρότατη δωρικὴ λιτότητα — στὴν ἀνώτερη τάξη τῶν *φυλάκων*, καθὼς καὶ στοὺς ἄρχοντες, ἐνῶ στὴ μεγάλη κατηγορία τῶν *δημιουργῶν*, πού ἀντιστοιχεῖ στὸ *ἐπιθυμητικόν* τῆς ψυχῆς, δίνει τὴν εὐχέρεια τῆς ἐλεύθερης οἰκονομικῆς, οἰκογενειακῆς καὶ ἰδιωτικῆς ζωῆς. Ὅποιος ἀνεβαίνει, πρέπει νὰ χάνει κάτι, καὶ ὁποῖος μένει χαμηλά, πρέπει νὰ χαίρεται τὰ ἀγαθὰ πού ὁ ἄλλος χάνει. Στὰ ὁλοκληρωτικὰ κράτη τῶν ἡμερῶν μας συμβαίνει τὸ ἀντίστροφο. Ὁ κομμουνισμὸς ἰσχύει οὐσιαστικὰ μόνο στοὺς ἐργάτες, τοὺς ἀγρότες, τοὺς μικροὺς ὑπαλλήλους, στὸ μέγα πλῆθος τῶν ἀνώνυμων, ἐνῶ, ὅσο ἀνεβαίνει κανένας στὶς ἀνώτερες βαθμίδες — μὲ κριτήρια ἐπιλογῆς κάθε ἄλλο παρὰ ὁμοιόμορφα καὶ δίκαια — ἀπολαμβάνει ἰδιαίτερα ὑλικά ἀγαθὰ, ὡς ἄτομο καὶ ὡς οἰκογένεια. Καὶ μιὰ τρίτη σπουδαία διαφορά. Γιὰ τὸν Πλάτωνα, οἱ ἄρχοντες πρέπει — γιὰ νὰ φθάσουν στὸ σημεῖο νὰ γίνουν, μὲ τὸ αὐστηρὸ καὶ ένιαίο σύστημα ἐπιλογῆς πού προβλέπει ἡ *Πολιτεία* του, ἄρχοντες — νᾶναι σοφοί, νᾶναι οἱ ἠθικά πιὸ ἐλεύθεροι ἄνθρωποι. Στὰ ὁλοκληρωτικὰ κράτη τῶν ἡμερῶν μας, οἱ ἄρχοντες εἶναι ἀναγκαστικά — ὅποια κι ἂν τύχει νᾶναι ἡ φύση τους — ἓνας ὁμιλος ἀνελεύθερων ἀνθρώπων πού ὑποψιάζονται ὁ ἓνας τὸν ἄλλον καὶ πού, εἴτε τὸ θέλουν εἴτε ὄχι, πρέπει νὰ ἀμύνονται ἢ καὶ νὰ συνωμοτοῦν ὁ ἓνας κατὰ τοῦ ἄλλου.

Γιὰ νᾶχουν οἱ ἄρχοντες ἐλεύθερη συνείδηση πρέπει νᾶναι καὶ οἱ ἀρχόμενοι ἐλεύθεροι. Μ' ὅλα τὰ ἐλαττώματα πού ἔχει ἡ Δημοκρατία — μὲ ὅλους τοὺς κινδύνους πού ἐγκυμονεῖ καὶ μ' ὅλες τὶς ἀδικίες πού προκαλεῖ — εἶναι τὸ μόνο πολίτευμα πού ἀνταποκρίνεται στὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἓνα βαθμὸ καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς δικαιοσύνης. Ἡ οὐσιαστικὴ ἐλευθερία ἐκείνων, πού εἶναι ἱκανοὶ νὰ αὐτοπεριορίζονται, προϋποθέτει τὴν πολιτικὴ ἐλευθερία ὅλων. Κανένα κριτήριο ἐπιλογῆς δὲν εἶναι πιὸ ἄμεμπτο ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἐλευθερία. Δὲν ὁδηγεῖ οὔτε ἡ ἐλευθερία — παντοῦ καὶ πάντοτε — τοὺς καλύτερους μπροστά, ἀλλὰ ὅποιοι καὶ νᾶναι ὅσοι πᾶνε μπροστά, κρίνονται ἐλεύθερα καὶ δημόσια ἀπ' ὅλους. Ἡ Δημοκρατία ἐλευθερώνει καὶ τὸ πνεῦμα ἐκείνων πού κρίνουν ὅσους πᾶνε μπροστά. Ἔτσι καὶ μέσ' ἀπὸ τὸ ἐλεύθερο πνεῦμα τῶν ἀδικημένων ἐκπηδοῦν ἐπίσης

ἠθικὰ καὶ πνευματικὰ ἀγαθὰ. Ὅταν εἶναι καὶ ἡ κραυγὴ τοῦ πόνου ἢ τῆς ὀργῆς ἐλεύθερη, γίνεται κι αὐτὴ εἴτε πηγὴ ἀτομικῆς πνευματικῆς δημιουργίας εἴτε ἀφετηρία κοινωνικῶν ρευμάτων, ποὺ ὠθοῦν τὴν ἱστορία στὴν πρόοδο.

25

Ὁ Πλάτων, ὅταν ἦρθε ἡ ὥρα τῆς μεγάλης εὐθύνης τοῦ Δίωνα, δὲν περίμενε νὰ ἐγκαθιδρύσει ὁ μαθητὴς καὶ φίλος του τὸ πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ σύστημα, ποὺ εἶχε περιγράψει στὴν *Πολιτεία* του. Περίμενε, ὅμως, νὰ περιορίσει τὴ Δημοκρατία τόσο, ὅσο χρειάζεται γιὰ νὰ ἀποκλείεται ἡ κατάχρηση τῆς ἐλευθερίας. Ἀλλὰ κι αὐτό, ἂν προλάβαινε ὁ Δίων νὰ τὸ ἐπιχειρήσει, ἀμφιβάλλω ἂν θᾶταν σωστό. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς θεσμοὺς καὶ νόμους, ποὺ ρυθμίζουν τὴ λογικὴ συγκρότηση καὶ λειτουργία τῆς ἴδιας τῆς Δημοκρατίας, κάθε ἄλλος περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας καταντάει νᾶναι εἴτε μάταιος κόπος, εἴτε ἓνα ἀσυνείδητο γλύστρομα πρὸς τὴν κατάλυση τῆς Δημοκρατίας. Μόνο στὴν ἴδια τὴν πράξη μπορεῖ νὰ ἀποτρέπεται ἡ κατάχρηση τῆς ἐλευθερίας. Ἀποτρέπεται μὲ τὸ ἠθικὸ βάρος τῆς προσωπικότητος τῶν ἡγετῶν, ποὺ πρέπει ἀδιάκοπα νὰ ἀγωνίζονται, νὰ βασανίζονται, νὰ ἐκθέτουν τὸν ἑαυτὸ τους σὲ κινδύνους, γιὰ νὰ συγκρατοῦν σὲ κάποια ἰσορροπία τὴ ζωὴ τῆς κοινότητος. Τὸ ἔργο αὐτὸ μοιάζει μὲ ἔργο Σισύφου, ἀλλὰ δὲν εἶναι. Πάντα μένει ἓνα κέρδος. Ἄν δὲν κερδίζει ὅποιος ἀφιερώνεται στὸ ἔργο τοῦτο, κερδίζουν οἱ ἄλλοι ἢ κάποιοι ἀνάμεσα σ' ὅλους.

Ἐπρεπε νὰ ἀρκεσθεῖ ὁ Δίων — ὁ γενναῖος καὶ μεγαλόψυχος — ν' ἀγωνισθεῖ μέσ' στὴ Δημοκρατία. Ἀντὶ νὰ σκεφθεῖ νὰ περιορίσει τὴν ἐλευθερία, ἔπρεπε νὰ ἀποτρέψει τὴν κατάχρησή της μὲ τὸ ἠθικὸ βάρος τῆς προσωπικότητός του. Δέκα χρόνια μετὰ τὸ θάνατό του, στὴν ἴδια πόλη τῶν Συρακουσῶν, μὲ τοὺς ἰδίους καλοὺς καὶ κακοὺς πολῖτες ποὺ ἀντίκρουσε ὁ Δίων, τὸ ἐπέτυχε αὐτὸ ἓνας ἄλλος. Γιατὶ δὲν ἐπιχείρησε κι ὁ Δίων τὸ ἴδιο, ἀπαλλάσσοντας τὴν ὥρα ἐκείνη τὸ νοῦ του ἀπὸ κάθε θεωρητικὸ σχῆμα καλύτερου πολιτεύματος; Δὲ συμμερίζομαι, βέβαια, τὴν εἰρωνικὴ στάση, ποὺ ἔλαβε ὁ Ἰσοκράτης — ὀχτὼ χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Δίωνα, ἀφοῦ εἶχε πεθάνει, λίγο πρίν, κι ὁ Πλάτων — ἀπέναντι ἐκείνων, ποὺ συγκροτοῦσαν θεωρητικά, στὰ συγγράμματά τους, «Πολιτεῖες» καὶ «Νόμους». Βγαίνουν σπουδαῖα διδάγματα κι ἀπὸ τὰ συγγράμματα αὐτά, ὅταν μάλιστα προέρχονται ἀπὸ τὸ χέρι ἐνὸς Πλάτωνος. Ἀλλὰ τὰ διδάγματα εἶναι περισσότερο ἠθικὰ παρά, στὴν εἰδικώτερη ἔννοια τοῦ ὅρου, πολιτικά. Τὴν ὥρα, ποὺ τάχθηκε ὁ Δίων νὰ διοικήσει τὴν πόλη του, ἔπρεπε νὰ ρίξει μόνο τὸ βάρος τῆς προσωπικότητός του στὴ ζυγαριὰ τῆς Δημοκρατίας. Ἔτσι, θὰ κέρδιζε ἢ θὰ ἔχανε τὸ μεγάλο παιχνίδι ὡς ἐλεύθερος ἄνθρωπος μεταξὺ ἐλεύθερων ἀνθρώπων. Ὁ Δίων σκέφθηκε νὰ τὸ κερδίσει, παραμερίζοντας

τῇ Δημοκρατία, γιὰ νὰ τοποθετήσῃ στὴ θέση της — ὅπως λέει ὁ Πλούταρχος — ἓνα *Λακωνικὸν καὶ Κρητικὸν σχῆμα*, ἓνα κρᾶμα Δημοκρατίας καὶ Βασιλείας, ἀριστοκρατίαν ἔχον τὴν ἐπιστατοῦσαν καὶ βραβεύουσαν τὰ μέγιστα. Ὅταν προχωρεῖ κανένας στὸ δρόμο τοῦ περιορισμοῦ τῆς Δημοκρατίας, δὲ μπορεῖ οὔτε νὰ προχωρήσῃ μὲ βήματα, ποὺ νᾶχουν ἀποτελεσματικό, οὔτε νὰ σταματήσῃ. Καὶ ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νὰ γίνῃ ὁ ἴδιος τύραννος ἢ γεννάῃ σὲ ἄλλον τὴν ὄρεξιν νὰ προλάβῃ ἐκεῖνος νὰ γίνῃ. Στὴν περίπτωση τοῦ Δίωνα ἔγιναν καὶ τὰ δύο.

Δὲν ἤθελε, βέβαια, μὲ κανένα τρόπο νὰ γίνῃ τύραννος. Καί, μέσ' στὴν ψυχὴ του, δὲν ἔγινε. Ἀλλὰ οἱ περιστάσεις, — περιστάσεις, ποὺ τίς ἐδημιούργησε, ὥς ἓνα βαθμὸ, ὁ ἴδιος, ἀφήνοντας νὰ διαφανεῖ ἡ πρόθεσή του νὰ περιορίσῃ τὴ Δημοκρατία — ἔκαμαν τὸν Δίωνα νὰ δώσῃ τὴν ἐντύπωση (ἔτσι π.χ. στὸν J. B. Bury) ὅτι ἔγινε τύραννος. Ἀφοῦ μὲ τίς προθέσεις του, ποὺ εἶχαν διαφανεῖ, ἔδωσε ὅπλα στὸν Ἡρακλείδην γιὰ νὰ στραφεῖ ἐναντίον του καὶ τὸν ἔκαμε ν' ἀγαπηθεῖ ἀκόμα περισσότερο ἀπὸ τὸν μικρὸ λαό, εἶδαν οἱ φίλοι τοῦ Δίωνα ὅτι κινδυνεύει. Τοῦ ἔλεγαν ἀπὸ καιρὸ ὅτι ἔπρεπε νὰ λείψῃ ἀπὸ μπρὸς του τὸ ἐμπόδι ποὺ ἦταν ὁ Ἡρακλείδης. Ὁ Δίων δὲ συμφωνοῦσε μαζί τους. Ἀλλὰ ἡ ἱστορία τῶν κρυφῶν συμβάντων — ἐκείνων, ποὺ σημειώνονται πίσω ἀπὸ κλειστὰς θύρας — λέει, ὅτι ἦρθε ἡ στιγμή ποὺ ὑποχώρησε. Τοὺς ἀφῆκε νὰ κάμουν ὅ,τι θέλουν. Καὶ μπῆκαν ξαφνικὰ στὸ σπῆτι τοῦ Ἡρακλείδην καὶ τὸν σκότωσαν. Ὁ θάνατός του ἐλύπησε σφόδρα τοὺς Συρακουσίους. Ὁ Δίων ὀργάνωσε μιὰ λαμπρὴ κηδεία καὶ συνόδευσε τὸν νεκρό, μαζί μὲ ὁλόκληρο τὸ στράτευμα, ὥς τὸν τάφο.

Κι ἂν ἀκόμα εἶπε στοὺς φίλους του — σὲ μιὰ στιγμή, ποὺ ἦταν κουρασμένος καὶ ἀπογοητευμένος — νὰ κάμουν ὅ,τι θέλουν, εἶναι ἀδύνατο νὰ φαντάσθῃκε, ὅτι θὰ πηγαινάν νὰ σκοτώσουν τὸν Ἡρακλείδην. Ἀλλὰ τὸ κακὸ ἔγινε, εἴτε τῷθελε εἴτε δὲν τῷθελε ὁ Δίων.

26

Ὑστερ' ἀπὸ τὸ φόνο τοῦ Ἡρακλείδην, εἶχε κλείσει ὁ δρόμος γιὰ τὴν ὁμαλὴ ἐξέλιξιν πρὸς ἓνα νέο πολίτευμα, μικτὸ καὶ βασισμένον σὲ φιλοσοφικὰ σχήματα. Ἄλλοι πιά ἦταν οἱ δρόμοι μπροστὰ στὸν Δίωνα. Ὁ ἓνας ἦταν ἡ ἀποχαλίνωση τοῦ δήμου, ἡ διαφθορὰ τῆς Δημοκρατίας, ἡ ὀχλοκρατία. Ὁ δρόμος αὐτὸς θὰ ἄνοιγε, ἂν — γιὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ ὁ Δίων τοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, ποὺ εἶχαν ταραχθεῖ ἀπὸ τὸ φόνο τοῦ Ἡρακλείδην — ἐκολάκευε, ὥς κακὸς δημαγωγός, κάθε ἐπιθυμία καὶ ἰδιοτροπία τους. Αὐτό, ὅμως, δὲ μποροῦσε νὰ τὸ κάμῃ. Ὁ ἄλλος δρόμος ἦταν νὰ κυβερνήσῃ ὡς τύραννος. Αὐτὸ δὲν τῷθελε καὶ — ἂν, γιὰ λίγους μῆνες, ἀναγκάσθῃκε νὰ κυβερνήσῃ μόνος, μὲ τρόπο ἀνεξέλεγκτο — σκοπὸς του ἦταν, χωρὶς ἄλλο,

να προχωρήσει γρήγορα στη διαμόρφωση του νέου μικτού πολιτεύματος. Ἄλλα αὐτό, πού ἦταν καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ φόνου τοῦ Ἡρακλείδη δύσκολο, ἦταν τώρα ἀκόμα δυσκολώτερο, σχεδὸν ἀδύνατο. Ἔτσι, ἀφοῦ δὲν ἤθελε νὰ μείνει τύραννος — καὶ δὲ μπορούσε, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, νὰ προχωρήσει πρὸς τὸ νέο πολίτευμα πού στήν ἐγκαθίδρυσή του θ' ἀντιδροῦσε ὁ δῆμος, ἀναγκάζοντάς τον μὲ τὴν ἀντίδρασή του νὰ μείνει τύραννος — δὲν ἀπέμενε ἄλλος δρόμος ἀπὸ ἐκεῖνον πού διάλεξε ἡ ἱστορία. Ἦταν ἀναπόφευκτο νὰ δολοφονηθεῖ κι αὐτὸς καὶ νὰ γίνει τύραννος κάποιος ἄλλος, πού δὲν εἶχε δισταγμοὺς καὶ πού ἤθελε νὰ γίνει.

Ὁ Πλάτων, στὴ «μεγάλη» ἐπιστολή του, λέει ὅτι ὁ Δίων χάθηκε τὴν ὥρα πού, ἀφοῦ εἶχε νικήσει τοὺς ἐχθροὺς του, ἦταν ἔτοιμος νὰ φθάσει στὸ σκοπὸ του (*ἐπ' ἄκρον ἐλθὼν*). Δὲ μπορῶ νὰ συμερισθῶ τὴ γνώμη τοῦ Πλάτωνος. Φοβοῦμαι, ὅτι ὁ Δίων εἶχε ὀριστικὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸ σκοπὸ του. Κι ἂν δὲν παρασκεύαζε τὸ φόνου τοῦ ἐκεῖνος, πού τὸν παρασκεύασε καὶ πού δὲ μπορούσε νὰ φαντασθεῖ ὁ Δίων, ὅπως λέει ὁ Πλάτων, ὅτι θὰ ἔφθανε ὡς τὴν ἀνόσια αὐτὴ πράξη, θὰ βρισκόταν κάποιος ἄλλος νὰ κάμει τὸ ἴδιο. Κι ἔχω τὸ αἶσθημα, ὅτι κάτι μέσα του θὰ τὸν ἔκανε νὰ εὐχεται νὰ βρεθεῖ κάποιος, πού θὰ τὸν ἐλύτρωνε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ εἶναι τύραννος, ἀλλὰ κι ἀπὸ τὸ βάρος πού αἰσθανόταν μέσα του μετὰ τὸ φόνου τοῦ Ἡρακλείδη. Αὐτὸ τὸ λέει κι ὁ Πλούταρχος. Ὅταν ἄρχισαν νὰ φθάνουν στ' αὐτιά του οἱ ψίθυροι, ὅτι κάτι παρασκευαζόταν ἐναντίον του ἀπὸ φίλους, ὁ Δίων δὲ θέλησε νὰ λάβει προφυλακτικὰ μέτρα. Γράφει ὁ Πλούταρχος γιὰ τὸν Δίωνα.... *ἐπὶ τοῖς κατὰ τὸν Ἡρακλείδην ἀχθόμενος, καὶ τὸν φόνον ἐκεῖνον, ὥς τινα τοῦ βίου καὶ τῶν πράξεων αὐτοῦ κηλὶδα περικειμένην δυσχεραίνων αἰεὶ καὶ βαρυνόμενος, εἶπεν ὅτι πολλάκις ἤδη θνήσκειν ἔτοιμός ἐστι καὶ παρέχειν τῷ βουλομένῳ σφάττειν αὐτόν, εἰ ζῆν δεήσει μὴ μόνον τοὺς ἐχθρούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς φίλους φυλαττόμενον.*

Ἦταν, λοιπόν, ἔτοιμος ὁ Δίων νὰ φθάσει στὸ σκοπὸ του. Ἄλλα ὅχι σ' ἐκεῖνον, πού ἐννοεῖ ὁ Πλάτων στήν ἐπιστολή του. Σκοπὸς του ἦταν τώρα πιά μόνον ὁ θάνατος. Λίγες μέρες πρὶν ἀρχίσουν νὰ φθάνουν στ' αὐτιά του οἱ φήμες, ὅτι φίλοι του συνωμοτοῦν ἐναντίον του, εἶχε πέσει ἀπὸ τὴ στέγη τοῦ σπιτιοῦ του, μὲ τὸ κεφάλι πρὸς τὰ κάτω, ὁ γιὸς του Ἰππαρίνος. Ἐβγαίνε, μόλις τότε, ἀπὸ τὴν παιδικὴ ἡλικία του. Κάτι τὸ ἀσήμαντο τὸν στενοχώρησε καὶ αὐτοκτόνησε. Τὸν δεύτερο γιό, πού ἐτοίμαζε ἡ Ἀρέτη νὰ τοῦ χαρίσει, δὲν πρόλαβε νὰ τὸν γνωρίσει. Καὶ καλύτερα πού δὲν τὸν γνώρισε.

Τὸν φόνου τοῦ Δίωνος τὸν παρασκεύασε ὁ φίλος του Κάλλιπος ὁ Ἀθηναῖος πού τὸν εἶχε φιλοξενήσει στὸ σπῖτι του, ὁ ἄνθρωπος πού — φίλος,

ἂν ὄχι καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας — τὸν εἶχε ἀκολουθήσει, μαζί μὲ τὸν ἀδελφό του, στὴ Σικελία καὶ εἶχε πολεμήσει μαζί του. Εἶχε κι ἓναν ἄλλο δεσμὸ μὲ τὸν Δίωνα ὁ Κάλλιπος. Τὸν εἶχε μύσει στὰ μυστήρια τῆς Δήμητρος. Εἶχε φθάσει, τώρα, ἡ ὥρα νὰ τὸν ὀδηγήσει, ὡς ἀνιέρος μυσταγωγός, στὸ μυστήριό τοῦ θανάτου.

Καθόταν καὶ συζητοῦσε ὁ Δίων μὲ φίλους του σὲ μιὰ αἴθουσα, ὅπου, γιὰ νὰ γίνει ἡ συναναστροφή πιὸ ἄνετη, ὑπῆρχαν καὶ κλίνες. Ξαφνικά, τὸ σπίτι κυκλώθηκε. Ζακύνθιοι μισθοφόροι χύμηξαν μέσ' στὴν αἴθουσα, ὅπου βρισκόταν ὁ Δίων, ἀλλὰ ἄνευ ξιφῶν. Ρίχτηκαν ἐπάνω του καὶ προσπάθησαν νὰ τὸν πνίξουν καὶ νὰ τσακίσουν τὸ κεφάλι του. Δὲν τὸ κατόρθωσαν καὶ ζήτησαν ξίφος. Οἱ φίλοι τοῦ Δίωνα δὲν τόλμησαν νὰ κινηθοῦν, ἂν καὶ ἦταν πολλοί, γιατί προτίμησαν νὰ σωθοῦν οἱ ἴδιοι παρὰ νὰ βοηθήσουν τὸν Δίωνα. Ἕνας Συρακούσιος — τ' ὄνομά του ἦταν Λύκων — ἔδωσε στοὺς Ζακυνθίους ἀπὸ τὸ παράθυρο ἓνα «ἐγχειρίδιον». Ὁ Δίων ἦταν ἤδη ἐξαντλημένος. Σὰ νᾶταν ἱερὸ θῦμα ἐπάνω σὲ βωμό, τὸν ἔσφαξαν, τότε, οἱ Ζακύνθιοι.

Στοὺς οἰκείους καὶ φίλους του εἶπε ὁ Πλάτων, στὴ «μεγάλῃ» ἐπιστολή του, νὰ ρίξουν μιὰ ματιὰ στὸν Διονύσιο καὶ στὸν Δίωνα καὶ νὰ συγκρίνουν τὴν τύχη τους: *ὁ μὲν μὴ πειθόμενος ζῇ τὰ νῦν οὐ καλῶς, ὁ δὲ πειθόμενος τέθνηκεν καλῶς· τὸ γὰρ τῶν καλλίστων ἐφιέμενον αὐτῷ τε καὶ πόλει πάσχειν ὅτι ἂν πάσχη πᾶν ὀρθὸν καὶ καλόν.* («ὁ ἓνας, ποὺ δὲν ἀκολούθησε τίς συμβουλές μου, ζεῖ, ἀλλὰ διόλου καλά, ἐνῶ ὁ ἄλλος, ποὺ τίς ἀκολούθησε, τέθνηκεν καλῶς· ὁποῖος ἀποβλέπει στὰ πολὺ ὥραϊα γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ τὴν πόλιν του, ὅ,τι κι ἂν πάθει, δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ πάθει κάτι τὸ δίκαιο καὶ τὸ ὥραϊο»).

Ὅταν ἔστειλε ὁ Πλάτων στοὺς οἰκείους καὶ φίλους τοῦ Δίωνα τὰ λόγια αὐτά, εἶχε ἴσως γράψει ἤδη τοὺς ἔξῃ στίχους ποὺ εἶν' ἓνα ἀπὸ τὰ ὡραιότερα ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα. Τὸ γράψε — ἑβδομηντατεσσάρων περίπου ἐτῶν — ὅταν θὰ ἔφθασε στ' αὐτιά του ἡ φοβερὴ εἶδηση. Θὰ παρακάλεσε ὅλους τοὺς φίλους νὰ τὸν ἀφήσουν μόνο, θὰ βγῆκε νὰ περπατήσει ἀνάμεσα ἀπὸ τίς λεῦκες καὶ τὰ πλατάνια, θὰ στάθηκε κάπου μὲ τὸ βλέμμα του προσηλωμένο στὸ λόφο τοῦ Κολωνοῦ καὶ θὰ εἶπε:

*Δάκρυα μὲν Ἑκάβῃ τε καὶ Ἰλιάδεσσι γυναιξὶ
Μοῖραι ἐπέκλυσαν δὴ τότε γεινομέναις·
σοὶ δέ, Δίων, ρέξαντι καλῶν ἐπινίκιον ἔργων
δαίμονες εὐρείας ἐλπίδας ἐξέχεαν.
κεῖσαι δ' εὐρυχόρῳ ἐν πατρίδι τίμιος ἀστοῖς,
ὦ ἐμὸν ἐκμήνας θυμὸν ἔρωτι Δίων.*

(Δάκρυα γιὰ τὴν Ἑκάβη καὶ γιὰ τίς γυναῖκες τοῦ Ἰλίου

ἔκλωσαν οἱ Μοῖρες τὴν ἴδια τῇ στιγμῇ τῆς γέννας τους·
 γιὰ σένα, Δίων, ὕστερ' ἀπὸ τὸν ἐπινίκιο ὠραίων ἔργων,
 οἱ δαίμονες μεγάλες ἐλπίδες ἀφάνισαν.
 Κεῖσαι τώρα, ἐνδοξος μεταξὺ τῶν πολιτῶν,
 στὴν ἀγκαλιά τῆς πατρίδας, ἐσύ, Δίων,
 ποὺ εἶχες κάμει τὴν καρδιά μου νὰ μαίνεται ἀπὸ ἔρωτα).

28

Ὁ Ἀθηναῖος Κάλλιπος ἔγινε τύραννος τῶν Συρακουσῶν. Οἱ οἰκεῖοι καὶ φίλοι τοῦ Δίωνος, ὕστερ' ἀπὸ μιὰ μάταιη προσπάθεια νὰ τὸν ρίξουν, βρῆκαν καταφύγιο στοὺς Λεοντίνους. Ὁ Κάλλιπος, ὅμως, δὲν κρατήθηκε παρὰ μόνο δεκατρεῖς μῆνες στὴν ἐξουσία. Δυὸ γιοὶ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Δίωνος καὶ τοῦ Διονυσίου τοῦ πρεσβύτερου, τοῦ «μεγάλου», ὁ Ἰπαρίνος καὶ ὁ Νυσαῖος, ἐκυρίευσαν τὴν ἀκρόπολη τῶν Συρακουσῶν, ὅταν ὁ Κάλλιπος ἦταν ἀπασχολημένος σὲ μιὰ πολεμικὴ ἐπιχείρηση. Καὶ οἱ δυὸ ἦταν ἀνάξιοι νᾶναι ἀνεψιοὶ τοῦ Δίωνος. Ὁ πρῶτος ἐδυνάστευσε δυὸ χρόνια. Δολοφονήθηκε σὲ μιὰν ὥρα ποὺ ἦταν μεθυσμένος. Τὸν διαδέχθηκε ὁ ἀδελφός του. Ἀλλὰ πέντε χρόνια ἀργότερα, ξαναγύρισε ὁ Διονύσιος ὁ νεώτερος, ποὺ κατατυραννοῦσε, ὡς τότε, τοὺς Λοκροὺς τῆς Σικελίας. Ἐδιώξε ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη τὸν Νυσαῖο, τὸν ἑτεροθαλῆ ἀδελφό του, κι ἐγκαταστάθηκε πάλι στὸ παλαιὸ ὄχυρό του. Δὲ μπόρεσε, ὅμως, νὰ ἐπιβληθεῖ στοὺς Συρακουσίους. Τὸν κράτησαν σὲ ἀπόσταση, κλεισμένο στὴ νησίδα, ὅπου ὀρθώνει τὰ τεῖχη τῆς ἡ ἀκρόπολη. Καὶ ἀποφάσισαν νὰ ζητήσουν ἄνδρα ἀπὸ τὴν Κόρινθο, τὴν παλαιὰ τους μητρόπολη. Δέκα περίπου χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Δίωνος, ἔφθασε ὁ Τιμολέων. Ὁ Διονύσιος ἐσυνθηκολόγησε. Παράδωσε τὴν ἀκρόπολη καὶ ἔφυγε γιὰ τὴν Πελοπόννησο. Ἐζήσε ἄσημος, τὸν ὑπόλοιπο χρόνο τῆς ζωῆς του, στὴν Κόρινθο. Λένε ὅτι ἔδινε μαθήματα φιλοσοφίας. Ἕνας φίλος τοῦ Δίωνος—Ἰκέτης ὁ Συρακούσιος—ἔκαμε ἓνα ἀνόσιο ἔγκλημα. Παράδωσε τὴν ἀδελφὴ τοῦ Δίωνος Ἀριστομάχη, τὴ γυναῖκα του καὶ τὸν δεῦτερο γιό του, ποὺ δὲν πρόλαβε νὰ τὸν γνωρίσει, σ' ἓνα καράβι ποὺ θὰ πήγαινε στὴν Πελοπόννησο, δίνοντας στὸν κυβερνήτη τὴ μυστικὴ ἐντολὴ νὰ ρίξει καὶ τὰ τρία δυστυχισμένα πλάσματα στὴ θάλασσα. Καὶ ἡ φοβερὴ ἐντολὴ ἐκτελέσθηκε. Ὁ ἴδιος αὐτὸς ἄνθρωπος κατάφερε νὰ πάρει στὰ χέρια του τὴν πόλη τῶν Συρακουσῶν καί, συμμαχώντας μὲ τοὺς Καρχηδονίους, προσπάθησε νὰ παγιδεύσει τὸν Τιμολέοντα, ποὺ ἔφθανε στὴ Σικελία ὡς ἐλευθερωτής. Περίεργα καὶ δυσδιάκριτα γιὰ τὰ δικά μας μάτια συμβάντα προκάλεσαν τὴν ξαφνικὴ ἀποχώρηση τοῦ μεγάλου καρχηδονιακοῦ στόλου καὶ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Ἀφρική. Ὁ Τιμολέων ἀπελευθέρωσε τὶς Συρακοῦσες καὶ ἀπάλλαξε καὶ ὅλες τὶς ἄλλες

έλληνικὲς πόλεις τῆς Σικελίας ἀπὸ τὶς τυραννίδες. Ἐνῶ πολεμοῦσε κατὰ τυράννων καὶ βαρβάρων, ἐπραγματοποίησε τὴ μεγάλη ἐποικιστικὴ πολιτικὴ πού, ὅπως γράφει ὁ Πλάτων, εἶχε σκοπὸ νὰ θέσει ὁ Δίων σὲ ἐφαρμογή, χάρισε στὴν πόλιν τῶν Συρακουσῶν καλοὺς νόμους καὶ ἀναμόρφωσε τὴ ζωὴ τῆς.

29

Ἡ δράση τοῦ Τιμολέοντος στὴ Σικελία ἐσημείωσε μιὰν ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες — καὶ καθαρότερες — δόξες τῆς Δημοκρατίας. Ὁ θαυμάσιος αὐτὸς ἄνθρωπος βρῆκε τὴ Σικελία ἑτοιμὴ νὰ παραδοθεῖ στὴν τελειωτικὴ καταστροφή. Παντοῦ ἦταν ἐρείπια, ἠθικὰ καὶ ὕλικά. Τίποτε δὲν ἦταν ὀρθιο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ψεύτικο ἀνάστημα τυράννων, ἀπὸ τὸ φάσμα τοῦ θανάτου καὶ ἀπὸ τὸ ξίφος τῶν βαρβάρων. Κανένας νόμος δὲν ἴσχυε, κανένας θεὸς δὲν εἶχε μείνει σεβαστός. Λένε πολλοί, ὅτι τὸ χάος δὲ μπορεῖ νὰ τὸ δαμάσει ἡ Δημοκρατία. Ὁ Τιμόλεων ἔδειξε ὅτι μπορεῖ. Λένε ἐπίσης πολλοί, ὅτι τὸ πολίτευμα τῆς ἐλευθερίας προϋποθέτει πολῖτες ὄριμους γιὰ τὴν ἐλευθερία. Τί βρῆκε ὁ Τιμόλεων στὶς Συρακοῦσες; Βρῆκε, ὅστερ' ἀπὸ πενήντα περίπου χρόνια τυραννίδος καὶ ὅστερ' ἀπὸ δέκα χρόνια ἀναρχίας, τοὺς χειρότερους πολῖτες τοῦ κόσμου. Καὶ οὔτε στιγμὴ δὲ σκέφθηκε τὴν εὐκόλη λύση ν' ἀναβάλει τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς δημοκρατίας, γιὰ νὰ ἐκπαιδεύσει προηγουμένως τοὺς Συρακουσίους καὶ νὰ τοὺς κάμει ὄριμους νὰ χειρισθοῦν τὸ δῶρο τῆς ἐλευθερίας. Ὅπως ἡ ἴδια ἡ ζωὴ δὲν διδάσκεται πρὶν ἀπὸ τὴ ζωὴ, ἔτσι καὶ ἡ ἐλευθερία δὲν μπορεῖ νὰ διδαχθεῖ χωρὶς τὴν ἐλευθερία. Πῶς εἶναι δυνατό νὰ ὀριμάσει ἓνας λαὸς γιὰ τὴ Δημοκρατία χωρὶς νὰ τὴ γνωρίσει; Ἡ Δημοκρατία ἔχει λιγώτερο ἀνάγκη ἀπὸ ὄριμους πολῖτες, καὶ πολὺ περισσότερο ἀπὸ ἡγέτες ὄριμους γιὰ τὴν ἐλευθερία, ἡγέτες ἀνιδιοτελεῖς καὶ ὑψηλόφρονες, ὡσὰν τὸν Τιμόλέοντα.

Εἶχε διακριθεῖ καὶ ὁ Δίων μὲ τὴν ἀνιδιοτέλεια καὶ τὴν ὑψηλοφροσύνη του. Ἀλλά, μαζὶ μὲ τὸν Πλάτωνα, τὸν μεγάλο του φίλο, ἔκαμε τὸ λάθος νὰ πιστέψει, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐγκαταστήσει ἓνα πολίτευμα καλὺτερο ἀπὸ τὴ Δημοκρατία. Ἐνα τέτοιο πολίτευμα ὑπάρχει στὴ θεωρία, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει στὴν πράξη. Αὐτὸ τὸ γνωρίζουμε τώρα — δυὸ χιλιάδες τριακόσια χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Δίωνος — καλύτερα ἀπ' ὅ,τι μποροῦσαν νὰ τὸ γνωρίζουν ὁ Πλάτων καὶ ὁ Δίων. Ἀλλὰ δὲν τὸ γνωρίζουν οὔτε σήμερα ὅλοι. Ὅπως, δέκα χρόνια μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Δίωνος τῷξερε ὁ Τιμόλεων, ἀλλὰ δὲν τῷξερε ὁ Ἀριστοτέλης, ἔτσι καὶ σήμερα — παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι συσσωρεύθηκε στὴ συνείδησή μας ἡ πείρα ἀμέτρητων ἱστορικῶν παραδειγμάτων — ἄλλοι ἀναγνωρίζουμε τὴν ἀλήθεια καὶ ἄλλοι δὲν ἐννοοῦν νὰ τὴν ἀναγνωρίσουν.

Ἄν δὲν σκεπτόταν νὰ ἐγκαταστήσει στὴν πόλιν τοῦ ἑνα πολίτευμα καλύτερο ἀπὸ τὴ Δημοκρατία, μπορεῖ νὰ κατόρθωνε ὁ Δίων ὅ,τι κατόρθωσε ὁ Τιμολέων, ποὺ ἀφοῦ ἐκυβέρνησε κάμποσα χρόνια ὡς δημοκρατικός ἡγέτης ἀποσύρθηκε μόνος τοῦ σ' ἑνα κτῆμα, ποὺ τοῦ χάρισαν οἱ Συρακούσιοι ἔξω ἀπὸ τὴν πόλιν, ὅπου — ἑνα χρόνο πρὶν ἀνεβεῖ στὸ θρόνο τῆς Μακεδονίας ὁ εἰκοσαετής Ἀλέξανδρος — πέθανε γαλήνιος καὶ τιμώμενος ἀπὸ ὅλους. Ἀλλὰ κι ἂν δὲν ἐπέτρεπαν στὸν Δίωνα οἱ περιστάσεις νὰ κατορθώσει ὅ,τι κατόρθωσε ὁ Τιμολέων, ποὺ τὸ μέγα δημοκρατικὸ παράδειγμά του ἔκαμε τὶς Συρακοῦσες, εἴκοσι ὁλόκληρα χρόνια μετὰ τὸ θάνατό του, νὰ ναι ἀπαλλαγμένες ἀπὸ στάσεις καὶ ἀνωμαλίες, θὰ ἔχανε τὸ μεγάλο τοῦ παιχνίδι ὅχι μόνον ὡς ἔξοχο ἄτομο καὶ ὠραῖος χαρακτήρας, ἀλλὰ καὶ ὡς σύμβολο — μπορεῖ καὶ ὡς μάρτυς — τῆς Δημοκρατίας.

Ὅταν ἔφυγε ὁ Δίων ἀπὸ τὸν κόσμον, ἀφῆκε πίσω τοῦ ἑνα μεγάλο θρόλο. Ὅταν ἔφυγε ὁ Τιμολέων, ἀφῆκε πίσω τοῦ μιὰ μεγάλη ἀλήθεια.

PLATO AND DION

By Panayotis Kanellopoulos

This essay is appearing in Greek for the first time. In another version it has been published as the third chapter of the author's book *Five Men—Five Centuries. Essays on Solon, Sophocles, Dion, Cydias, and Diaios*, translated from the original Greek text by Philip Sherrard and edited in 1971, London, Weidenfeld and Nicolson (p. 67-122).

